

رسانه ملی و فرهنگ کتابخوانی

مشخصات کتاب

سرشناسه: زارعی، عیسی، ۱۳۵۶ -

عنوان و نام پدیدآور: رسانه ملی و فرهنگ کتابخوانی / عیسی زارعی.

مشخصات نشر: قم: مرکز پژوهشهای اسلامی صدا و سیما، ۱۳۹۲.

مشخصات ظاهری: ۱۹۲ ص.

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۵۱۴-۲۷۹-۵

وضعیت فهرست نویسی: فیپا

یادداشت: کتابنامه.

موضوع: کتاب و مواد خواندنی -- ایران

موضوع: رسانه های گروهی -- ایران -- جنبه های اجتماعی

شناسه افزوده: صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران. مرکز پژوهشهای اسلامی

رده بندی کنگره: ۱۳۹۲ ز ۲ ۹ الف / ۱۰۰۳ / Z5

رده بندی دیویی: ۹۰۹۵۵/۰۲۸

شماره کتابشناسی ملی: ۳۱۳۱۷۲۵

ص: ۱

اشاره

ص: ۲

ص: ۳

ص: ۴

ص: ۵

ص: ۶

ص: ۷

دیباچه

دیباچه

نقش محوری مطالعه و کتابخوانی و ارزش ذاتی فرهنگ مکتوب و تاثیر انس و الفت جامعه با کتاب و لوازم مربوط به آن در پیشرفت و توسعه جامعه بر کسی پوشیده نیست. به راستی با ترویج و گسترش کتاب و کتابخوانی است که میتوان علاوه بر دستیابی به دستاوردهای نوین بشری در زمینه دانش و فرهنگ و پیشینه اندیشه ها، عقاید و تجلیات فکری و خلاق بزرگان فکر و اندیشه، به سفارشات و توصیههای دینی و اسلامی که در آن کتاب و کتابخوانی جایگاهی بس ارجمند و متعالی دارد، عمل نمود. این است که آراسته شدن به فضایل اخلاقی، مقابله با خرافات و انحرافات فکری و جلوگیری از خودباختگی در برابر بیگانگان در سطح جامعه در گرو افزایش آگاهی و دانش یکایک افراد جامعه است که این مهم نیز ارتباط تنگاتنگی با درک ارزش و جایگاه کتاب و اهتمام به مطالعه آن دارد. در اساسنامه یونسکو آمده است: «از آنجا که جنگ در ذهن

انسانها زاده میشود، دفاع از صلح نیز باید ملکه ذهن انسانها شود».^(۱) کتاب به علت نقش مهمی که در ایجاد محیط فکری مناسب برای دوستی و تفاهم ایفا میکند، یکی از

۱- آوارو گارثون، سیاست ملی کتاب: راهنمای توسعه کتاب و کتابخوانی، ترجمه: محمد جعفر پوینده، ص ۹۳.

ص: ۸

مهمترین وسایل دفاع از صلح و تفاهم بینالمللی است. همچنین مقام معظم رهبری، درباره نقش برجسته و سازنده کتاب در پویشهای تکامل آفرین فردی و اجتماعی میفرماید: «در اهمیت عنصر کتاب برای تکامل جامعه انسانی، همین بس که تمامی ادیان آسمانی و رجال بزرگ تاریخ بشریت، از طریق کتاب جاودانه ماندهاند و روابط فرهنگی جامعه بشری نیز از پویش کتاب و مبادلات فرهنگی تقویت شدهاند».^(۱)

از طرف دیگر رسانههای گروهی به خصوص رسانه ملی که فرهنگسازی و گسترش آگاهی و رشد جامعه از رسالتهای آن محسوب می گردد، وظایف خطیری در ترویج کتاب و فرهنگ مطالعه بر عهده دارند. با توجه به اهمیت این موضوع، مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما با هدف استفاده برنامه سازان رسانه، مجموعه حاضر را که به وسیله محقق ارجمند عیسی زارعی تدوین یافته و در بخشهای مختلف به مبحث کتاب و کتابخوانی و جایگاه آن در رسانه ملی پرداخته است، تقدیم مینماید. امید است مورد توجه علاقمندان و به ویژه مدیران و برنامه سازان رسانه ملی قرار گیرد.

۱- علی خامنه‌ای، کتاب و کتابخوانی در آینه رهنمودهای مقام معظم رهبری، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، تهران، ۱۳۷۷، ص ۱۲.

ص: ۹

(خوشبخت کسی است که به یکی از این دو چیز دسترسی یابد: کتاب های خوب یا دوستانی که اهل کتاب باشند. (۱))

ویکتور هوگو

پیش گفتار

پیش گفتار

در تعریف مطالعه گفته‌اند: مطالعه یعنی بررسی. بررسی هر چیزی که نیاز به شناختن، دانستن و فهمیدن داشته باشد. از طرفی منشاء شناخت و دانش اندوزی نیز پرسشگری است و ویژگی مهم انسان در طول تاریخ پیدایش او همین پرسشگری بوده است و تمدن، حاصل پاسخ دادن به این پرسشهای کنجکاوانه انسانهاست. (۲) در عصر حاضر ذکر این نکته که تا چه حد کتاب و کتابخوانی موجب رشد دینی و اخلاقی، فرهنگی و اجتماعی و عقلانی آدمی است ضرورتی ندارد، زیرا اغلب بر این نکته واقفند که کتاب های مفید و سودمند یکی از بهترین ابزار رساندن پیام و انتقال فرهنگ و تمدن بشری از نسلی به نسل دیگر است و گسترش فرهنگ مکتوب و ترویج کتاب و کتابخوانی یکی از اساسی ترین و مناسب ترین اقدامها در جهت توسعه، رشد و تعمیق فرهنگ خودی و مقابله با تهاجم فرهنگی بیگانه است. بدین لحاظ امروزه یکی از معیارهای سنجش رشد فرهنگی ملت ها، میزان رغبت هر ملت به مطالعه است. چرا که توسعه فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و سیاسی هر جامعه‌ای، میزان انس و الفت افراد آن جامعه با ابزارها

۱- شعبان علی لامعی، حکایت های فرهنگی کتاب، نویسنده گی، نمونه های شعر معاصر، ص ۱۶۶.

۲- ابراهیم عمرانی، «پرسشگری آغاز دانستن و دانش سرچشمه صلح»، در پایگاه اینترنتی مجله عطف: <http://www2.atfmag.info/1390/09/20/book-wee-2> (بازیابی در ۹۱/۰۶/۱۰)

ص: ۱۰

و اهرمهای فرهنگی را نشان میدهد. در واقع رشد آگاهیهای همهجانبه افراد، پیش نیاز توسعه فراگیر جامعه به شمار می آید و اهرم اصلی افزایش آگاهی، گسترش «فرهنگ مطالعه و کتابخوانی» است.

از سوی دیگر در فرهنگ و تمدن اسلامی، کتاب همواره جایگاه ویژه ای داشته و عنایت خاصی به آن شده است. اسلام، تنها دینی است که معجزه اش کتاب و نخستین پیام آن، امر به خواندن است و دانشاندوزی و کتابخوانی در اسلام، از جایگاه ارزشمند و بالایی برخوردار است. روایتهای گوناگونی از پیامبر خدا و ائمه معصومین علیهمالسلام، موجود است که پیروان دین مبین اسلام را به دانشورزی و کتابخوانی توصیه و سفارش فرموده اند. پیشوایان دینی، همچنین مسلمانان را به حفظ و نگهداری کتابها توصیه فرموده و از این رهگذر، اهمیت فرهنگ مکتوب را به مردم یادآور شده اند. از طرفی بررسی وضعیت تاریخی، اجتماعی و فرهنگی کشورمان نشان می دهد که کتاب از دیر زمان حافظ و احیاکننده تفکر و اندیشه های متعالی سرزمین اسلامی ما و منبع عظیمی جهت سیراب نمودن عطش طالبان علم و اندیشه و حقیقت بوده است. اما رواج و گسترش روحیه کتابخوانی و مطالعه در میان ملت عزیز ما که خود یکی از مشعل داران فرهنگ، کتاب،

معرفت و تمدن در طول تاریخ است، در حال حاضر خیلی کمتر از آن چیزی است که از چنین ملتی انتظار می رود. این در حالی است که پس از پیروزی انقلاب اسلامی و به ویژه در سال های اخیر در عرصه ترویج فرهنگ مطالعه و کتابخوانی گامهای بزرگی برداشته شده است، اما به نظر میرسد تا رسیدن به نقطه مطلوب فاصله زیادی وجود دارد. شکی نیست که برطرف ساختن این نقیصه، همت و برنامه ریزی مسؤولان فرهنگی و حمایت و پشتیبانی یکایک افراد جامعه را میطلبد. چرا که

ص: ۱۱

گسترش کتاب و کتابخوانی منوط به اجرای برنامهها و ارایه راهکارهای فرهنگی و نحوه مدیریت صحیح این برنامههاست، به عبارت دیگر زمانی میتوانیم فرهنگ مطالعه در جامعه رو به رشد کنونی را نهادینه کنیم که بسترهای فرهنگی و اجتماعی آن را آماده نماییم.

برخی تصور می کنند که عادت به مطالعه امری ذاتی و وراثتی است که تنها بعضی از افراد به دلیل داشتن شرایطی ویژه و استثنایی به آن روی می آورند. در حالی که پژوهش های اخیر در زمینه تعلیم و تربیت ثابت کرده است که عادت به مطالعه یک امر اکتسابی است، یعنی همان طور که افراد به ویژه کودکان و نوجوانان، خواندن و نوشتن را یاد می گیرند، می توانند روشها و فنون مطالعه را هم بیاموزند و به نوعی به خواندن عادت کنند. عادتتی که در درازمدت می تواند شکوفایی و بالندگی جامعه را به دنبال داشته باشد. به طور کلی دستیابی به مقاصد ارزشمند و متعالی از قبیل پیشگیری از نابهنجاریهای اخلاقی، جلوگیری از پوچگرایی و اباحهگری جوانان، درمان بسیاری از معضلات و مشکلات روانی، بالابردن اعتماد و عزت نفس و غرور ملی آحاد جامعه، دستیابی به قلههای رفیع علم و دانش و پیشرفت، اصلاح وضعیت فرهنگی خانوادهها، تقویت روحیه و فرهنگ

دینی، پرورش ذهن خلاق و مبتکر دانش‌پژوهان، جبران عقبماندگیها و رسیدن به خودباوری، پیشگیری از رواج فرهنگ بیگانه، بهره‌وری و تقویت فرهنگ بومی، پاسداشت آرمانها و ارزشهای ملی و اسلامی و... همگی در گرو این است که کتاب و کالاهای فرهنگی در سبد روزانه مردم قرار گیرد و مطالعه و کتابخوانی در میان آحاد جامعه نهادینه گردد و همگانی شود.

از طرف دیگر وسایل ارتباط جمعی و به ویژه رادیو و تلویزیون، در این روزگار به جزئی جداییناپذیر از زندگی افراد بدل شده است. به سختی

ص: ۱۲

می توان تصور نمود که رسانه‌های دیداری شنیداری که با ترویج فرهنگ بصری، خود در ایجاد شکاف و فاصله بین افراد و فرهنگ مکتوب در مظان اتهام قرار دارند، هر کدام به نحوی بتوانند در توسعه و ترویج کتاب و کتابخوانی نقشی فعال ایفا کنند. اما نتایج پژوهشها نشان میدهد که این صنایع نوین دارای کارکردهای متناقضی هستند، یعنی هم به توسعه کتابخوانی و هم محدود ساختن آن میتوانند کمک کنند. در واقع در جوامع امروزی این ابزارها برای عدهای در خدمت گسترش کتابخوانی و برای عدهای دیگر به صورت مانعی بر سر راه کتاب و کتابخوانی عمل میکنند. چرا که نوع و میزان استفاده از رسانه و نوع برنامه‌سازی در آن است که مثبت یا منفی بودن تاثیرات و کارکردهای آن را مشخص میکند. لذا در شرایط جدید شبکه‌های رادیو تلویزیونی در سراسر جهان، اغلب با رویکردهای فرهنگی سعی در تشویق مخاطبان خویش به کتاب و کتابخوانی دارند.

پژوهش حاضر تلاش نموده است ضمن بررسی مفاهیم کتابخوانی و انواع و روشهای مطالعه و خواندن، جایگاه کتاب و کتابخوانی در فرهنگ اسلامی را با نگاهی اجمالی

بررسی نماید. پس از آن، تبیین این کالای ارزشمند از نگاه بزرگان و عالمان که در طول عمر خویش همواره با کتاب و کتابخوانی سر بر بالین گذاشته‌اند، مد نظر بوده و سپس جایگاه ترویج فرهنگ کتابخوانی در میان کودکان و نوجوانان بحث و بررسی شده است. وضعیت مطالعه در ایران و راهکارهای رسانه‌های ترویج کتاب و کتابخوانی دو بخش پایانی کتاب هستند که در آن وضعیت فعلی و چشماندازهای آینده کتابخوانی در کشور، تاثیرات و کارکردهای رسانه‌های تصویری، چگونگی ترویج فرهنگ مطالعه از طریق رسانه و فعالیتها و اقدامات رسانه ملی در خصوص ترویج کتاب و کتابخوانی تبیین شده و همچنین در پایان توصیه‌ها و

ص: ۱۳

پیشنهاداتی در جهت بهینه‌سازی اقدامات صورت گرفته، ارائه شده است. شایان ذکر است که متن کامل مصوبه «سند نهضت مطالعه مفید» که یکی از اسناد بالادستی نظام در جهت ترویج فرهنگ مطالعه در سطح کشور بوده و نیز مصوبات برخی از شوراهای کتاب که در معاونت‌های مختلف سازمان صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران با محوریت کتاب و کتابخوانی تشکیل یافته و اغلب موارد متمر ثمر بوده است، جهت اطلاع خوانندگان پیوست کتاب شده است. امید است این پژوهش که مطمئناً خالی از نقص و ایراد نیست، مورد استفاده پژوهشگران و برنامه‌سازان رسانه ملی قرار گیرد.

ص: ۱۴

ص: ۱۵

فصل اول: مفاهیم کتاب و کتابخوانی

اشاره

فصل اول: مفاهیم کتاب و کتابخوانی

ص: ۱۶

ص: ۱۷

(در شگفتم از کسی که در غذای جسمی خویش می اندیشد، اما درباره غذای روحی خود تفکر نمی کند. (۱))

امام حسن مجتبی علیه السلام

کتاب، یکی از ابزارهای کمال، تفکر، رشد و تعالی انسانی است. از دیرزمان اهمیت مطالعه نزد اهل علم و ادب شناخته شده است و درباره آن سخن ها گفته اند. کتاب، حتی در روزگار پیشرفت های چشم گیر بشر در عرصه های دانش، تمدن و فرهنگ، نه تنها اهمیت خود را از دست نداده، بلکه جنبه های گسترده تر، تازه تر و جلوه هایی پایدارتر یافته است. بی گمان، کسانی که در وادی پیشرفت های گوناگون، گام های بلندی برداشته اند، هرگز با کتاب و کتابخوانی بیگانه نبوده اند، بلکه مطالعه را عنصری اصلی و ضروری دانسته اند.

کتابخوانی و مطالعه، سیر در اندیشه های دیگران و گشودن پنجره ای به دنیای ناشناخته هاست. مطالعه، پنجره ای به سوی اندیشه ها، تجربه ها، آموخته ها و اندوخته ها است. مطالعه روشمند، مطالعه کتاب های مناسب و شناخت آفات و بازدارنده های مطالعه می تواند دغدغه ذهنی خانواده، اولیای مدرسه و صاحب نظران باشد. بر این اساس، امروزه انتخاب و به کارگیری روش های مناسب مطالعه، بحثی جدی است. (۲)

۲- حسن اشرفی‌ریزی، «چگونه فرزندانم را به مطالعه علاقه‌مند کنم؟»، نشریه ماه کلیات، مرداد ۱۳۸۷، ش ۱۲۸، صص ۵۸-۶۳.

ص: ۱۸

«کتاب»، در زندگی اجتماعی کارکردهای گوناگونی دارد؛ از جمله این کارکردها، نقش آن در گذران اوقات فراغت و افزایش سطح فرهیختگی و مهارت های اجتماعی است. مطالعه کتاب های تاریخی، ادبی و دینی چنین نقشی دارد. این نوع کتاب ها به رشد کلی سطح فرهیختگی جامعه، تداوم تاریخی، فراگیری مهارت های اجتماعی، پاسخ به دغدغه های وجودی و تداوم سنت کمک می کنند. از طرف دیگر، بر اساس منشور کتاب که در سال ۱۹۷۱ در بروکسل به تصویب «کمیته حمایت از سال بین المللی کتاب» رسیده و در سال ۱۹۷۲ چاپ شده، «مطالعه» یکی از حقوق مسلم هر فرد به شمار آمده و «کتاب»، رسانهای لازم برای آموزش معرفی شده است. بنابراین، پیشبرد برنامه های گسترش کتابخوانی در سطوح گوناگون اعم از محلی، منطقه ای یا ملی به یاری اقدامات مداوم یا مقطعی با پشتیبانی از نیروهای مختلف از جمله سیاست هایی است که کشورها باید آن را پی گیری کنند. (۱)

کتاب چیست؟

کتاب چیست؟

کتاب، میراثی ماندگار، پدیده ای باشکوه و باارزش و عنصری رشد دهنده و روشنگر در عرصه زندگانی بشر است. نقش برجسته، والا، حساس و سازنده کتاب در پویسهای تکامل آفرین فردی و اجتماعی، ناشی از گستردگی روح، ارزش، بینش و ابهت و اهمیت فرهنگ مکتوب بوده است. پیام مقام معظم رهبری نیز ناظر بر همین آموزه ها است:

«حقیقت آن است که کتاب یکی از ارزشمندترین فرآورده های بشری و گنجینه بزرگ ترین ثروت های بشر، یعنی دانش و تحقیق است. دین و دنیای بشر و جسم و جان انسان، به برکت کتاب تأمین و تغذیه می شود و فرآیند کمال بشری به وسیله کتاب تحقق می یابد. کتاب، مادر تمدن ها و نیز عصاره آنهاست و بشر با پدید آوردن کتاب، درس های

۱- سیاست ملی کتاب: راهنمای توسعه کتاب و کتاب خوانی، ترجمه: محمدجعفر پوینده، ص ۸۵

ص: ۱۹

بی شماری را که در کتاب تکوین بدو آموخته شده، گرد می آورد و در محیط بشری منتشر می سازد و بدین گونه روز به روز گنجینه ثروت بشری، غنای بیشتر می یابد».^(۱)

این است که «کتاب» در روزگار ما به شکل ضرورتی فرهنگی و اجتماعی، ظهور و بروز کرده است و بی هیچ تردید، عمده ترین و اثرگذارترین کالای فرهنگی است. اگر ارزش واقعی این کالای فرهنگی در جامعه به درستی شناخته نشود و با توجه به کم و کیف آن به هر حال کاهش یابد، آن جامعه آسیب می بیند و در هیچ زمینهای قادر به انجام جزئیترین حرکت مثبت و کارساز و رو به رشد نخواهد بود. حتی در انتقال میراث های ارزشمند فرهنگی خود، از نسلی به نسل دیگر برای حفظ هویت ملی و پیش گیری از خطر استحاله شدن در فرهنگهای بیگانه نیز توفیقی هر چند کوچک نخواهد داشت.^(۲)

کتاب، کالای فرهنگی

کتاب، کالای فرهنگی

پیشرفت های بشر، بیش از هر ابزار دیگری، وام دار نشر اندیشه های دانشمندان است. نقش کتاب و کتابخانه، در آگاهی بخشی به مردم و رشد فکری و فرهنگی آنان، بر هیچ کس پوشیده نیست. (۳) تأثیر عمیق کتاب در گسترش فرهنگ جامعه و سرعت بخشیدن به پیشرفت روزافزون آن، انکارناپذیر است و نمیتوان توسعه و رشد همه جانبه جامعه را بدون در نظر گرفتن مطالعه و کتاب بررسی کرد. از این جهت، کتاب و کتابخوانی، از مقوله های مهم فرهنگی است که ترویج آن در جامعه ضروری است. پیرایش فرهنگ از جنبه های زیان آور و آرایش آن با پاکی و خلوص و گسترش آن در همه

۱- علی خامنه‌ای، پیام به گردهمایی کتاب و کتابخانه در کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد آستان قدس رضوی، (۱۳۷۴/۰۶/۲۱).

۲- حمید جواهری، «نقش کتاب، کتاب خوانی و کتابخانه در جامعه امروزی»، اصلاح و تربیت، آذر ۱۳۸۳، ش ۳۳، صص ۵۳ و ۵۴.

۳- هادی ربانی، سیمای کتاب، ص ۹.

ص: ۲۰

سطوح و برای همه قشرهای جامعه، به تلاش و هم بستگی همگانی نیازمند است که کتاب میتواند در این عرصه و میدان، به خوبی به کار گرفته شود و کارآیی خود را به نیکی ظاهر کنند. (۱)

به همین دلیل، شمارگان و تعداد عنوان کتاب های منتشر شده، از شاخص های توسعه فرهنگی به شمار می آید. توسعه پایدار به عنوان توسعه ای بلندمدت است که سیاست بهره گیری بهینه از منابع موجود برای تضمین توسعه مطلوب نسل های آینده را توصیه می کند که بی گمان، بستر مناسب این رشد و توسعه، کتابخوانی است. مطالعه تازه ترین

پیام ها و مقاله های موجود در نشریه ها، روزنامه ها و کتاب ها، در به روز ماندن توان فکری و عملی اعضای جامعه نقشی مهم ایفا می کند و برای تحقق توسعه پایدار در مقام رهیافتی دوراندیشانه، ضروری است. گسترش مطالعه و کتابخوانی به توسعه منابع انسانی و افزایش قابلیت های اعضای جامعه می انجامد و در نتیجه، کارآیی افراد جامعه و بهره وری بالای فعالیت ها را ارتقا می دهد. (۲)

بدیهی است قدرت واقعی کتاب ها در نفوذ و بازسازی و تغییر اندیشه هاست. کتاب ها و آثار فاخر علمی و ادبی، اندیشه های متعالی را در اختیار ما میگذارند و بینش و چشماندازهای جدیدی را فراروی ما قرار میدهند. کتاب ها، درباره جهان آفرینش، رمز موفقیتها، دلایل ناکامیها، اسرار و پیچیدگیهای جهان و اندیشه انسانی اطلاعات فراوانی را به ما می آموزانند و به بسیاری از مردم در یافتن مسیر درست زندگی یاری می رسانند. کتاب ها از پوسته و سطح ظاهری خود بسیار فراتر می روند و ما را با واقعیت ها مرتبط میسازند. همچنین از این نکته نباید غافل ماند که قدرت کتاب ها به همان اندازه نیز از نظر منفی، ویران گر

۱- عیسی سلیمانیکیاسری، «کتاب و کتاب خوانی»، گلبرگ، آبان ۱۳۸۴، ش ۵۶، ص ۷۶.

۲- سید داود حاجی میررحیمی، «عوامل شناختی مؤثر بر ساختار نابهنجار کتاب خوانی»، کتابداری، پاییز و زمستان ۱۳۷۸، ش ۳۲ و ۳۳، صص ۲۳ ۴۶.

است. ایجاد کینه و نفرت در اجتماعات قومی، زبانی، دینی و فرهنگی، ارائه آموزه های ناصواب اخلاقی، تهییج و تحریک نادرست غرایز و شهوات (خشونت، وقیحنگاری

جنسی) و گسترش لذتطلبی مفرط و خودگرایی و خودپرستی، جلوه‌هایی از قدرت اثرگذار منفی کتاب است. (۱) بنابراین، به همان اندازه که می‌توانیم از کتاب بهره بگیریم، ممکن است در معرض آفتها و خطرهای نوشت‌های بیمار و مسموم و انحرافی قرار بگیریم. چراکه راه دادن کتاب‌های ناسالم به مدرسه‌ها و خانه‌ها، در واقع مسمومیت فکری و اخلاقی نسل ما را به دست خودمان فراهم می‌آورد.

آینده کتاب

آینده کتاب

کتاب در عصر رسانه‌های الکترونیک و دنیای ارتباطات ماهواره‌ای نیز، مهم‌ترین و جدیدترین رسانه است. با وجود گسترش شبکه‌های ماهواره‌ای و اینترنتی که دسترسی انسان را به اطلاعات آسان کرده، هنوز کتاب در همه مقاطع و زوایای زندگی نقش اساسی دارد و ثمره تلاش انسان و عامل تکامل جامعه به شمار می‌آید. به نظر می‌رسد کتاب همچنان برتری خود را به عنوان پیک ارزش‌های فرهنگی در جامعه و عاملی در راه توسعه ملی و غنای زندگی، حفظ خواهد کرد. (۲) سخنان مقام معظم رهبری در دیدار با مسئولان کتابخانه‌ها و کتابداران نیز مؤید این مطلب است:

هرچه ما پیش برویم، احتیاج ما به کتاب بیشتر خواهد شد. اینکه کسی تصور کند با پدید آمدن وسایل ارتباط جمعی جدید و نوظهور، کتاب منزوی خواهد شد، خطاست. کتاب روزه روز در جامعه بشری اهمیت

۱- محمدسعید ذکایی، «خواندن برای لذت و لذت‌های خواندن». کتاب مهر، بهار ۱۳۹۰، ش ۲، صص ۵۰-۶۹.

۲- لیلا تفقیدی، «آغاز هفته اهدای کتاب»، گلبرگ، دی ۱۳۸۳، ش ۵۸، ص ۵۹.

بیشتری پیدا می کند. ابزارهای نوظهور، مهم ترین هنرشان این است که مضمون کتاب ها، محتوای کتاب ها و خود کتاب ها را راحت و آسان منتقل کنند. جای کتاب را هیچ چیزی نمیگیرد. (۱)

از سوی دیگر، نشر کتاب در محیط وب، به طور فزاینده ای در حال مطرح شدن به مثابه یکی از راهکارهای پویا و کارآمد گسترش اطلاعات است. نشر الکترونیکی و دگرگونی در شکل منابع خواندنی که تسهیلاتی مانند پیوندها، قابلیت جست و جو، دسترسی آسان و روزآمدی از مزایای آن به شمار می روند، تحول تازه ای است که نه فقط بر مطالعه و خواندن، تأثیر عمیق بر جای نهاده، بلکه ابزارها، احساسات و الگوهای مطالعه را دگرگون کرده است. (۲) از این رو، در تبیین سیاستهای ترویج فرهنگ مطالعه، تغییر و تحولات پیش گفته و نیز یافتههای روان شناسی نوین یادگیری باید مورد توجه قرار گیرد. بنابراین، ظهور رسانه های الکترونیکی شاید در نگاه اول، تهدیدی برای رسانه های چاپی باشد، اما با نگرش درست و در پیش گرفتن راهبرد مناسب، می توان از این تهدید، فرصتی مناسب ساخت؛ زیرا فن آوری اطلاعات این امکان را فراهم می آورد که بسیاری از نارسایی های فرهنگ مکتوب را مرتفع و اطلاعات را با روش های نو عرضه نمائیم.

ویژگی های کتاب خوب

ویژگی های کتاب خوب

نخستین ویژگی کتاب خوب، عنوان زیبا و گویاست؛ زیرا نام جذاب که تا حدی نشان دهنده محتوا باشد، خوانندگان بسیاری را جذب می کند. رضایتمندی خواننده از دیگر ویژگیهای کتاب مفید است. در واقع، خواننده از خواندن کتابی خوب لذت برد و از این که وقتش را برای خواندن کتاب

۱- علی خامنه‌ای، بیانات مقام معظم رهبری در دیدار مسئولان کتابخانه‌ها و کتاب‌داران، ۱۳۹۰/۴.

۲- فاطمه نادری و احمد شعبانی و محمدرضا عابدی، مطالعه در عصر دیجیتال: از اندیشه‌های کنتون اوهارا تا زایمینک لیو، ص ۶۷.

ص: ۲۳

صرف کرده است، احساس پشیمانی نکند. مسئله دیگر این است که کتابی می‌تواند موفق باشد که افزون بر سرگرم کردن خواننده و مخاطب خود، پیام آموزشی داشته باشد. کتاب خوب نباید خسته‌کننده باشد و به حاشیه‌ها پردازد. کتاب خوب باید آن قدر ویژگی داشته باشد که خواننده، مطالعه آن را به دیگران پیشنهاد بدهد. از همه مهم‌تر اینکه کتاب مناسب و مطلوب، با ارزش‌های دینی و اسلامی و هنجارهای ملی سازگار است. برای نمونه، کتاب سالم و مفید نباید به اختلاف‌های قومی و مذهبی دامن بزند و باورهای درست و اصولی مردم را تضعیف کند. همچنین نباید از نظر دور داشت که مواردی جزئی، اما بااهمیت مانند طرح جلد کتاب، صفحه‌آرایی و صحافی، باید در انتخاب کتاب مناسب در نظر گرفته شود. بدیهی است تولید کتاب سالم و مناسب با چنین ویژگی‌هایی، نه تنها خوانندگان نخبه، بلکه خوانندگان عام را هم جذب خواهد کرد. پس از شناخت کتاب خوب، به مفهوم مطالعه، روش‌های مطالعه و فواید آن می‌پردازیم.

مطالعه چیست؟

مطالعه چیست؟

مطالعه، فرآیندی پیچیده است که در آن خواننده پیامی را که با زبان تصویری نوشتاری به وسیله نویسنده، رمزگذاری شده است، در درجات گوناگون، بازسازی می‌کند. در

واقع، مطالعه چیزی جز ارتباط صورت شنیداری با صورت دیداری مرتبط با آن نیست. (۱) فرهنگ فارسی معین، مفاهیم و معانی «به دقت نگریستن به چیزی برای وقوف به آن»، «خواندن کتاب یا نوشته ای و فهمیدن آن»، «نگرش در چیزی برای وقوف به آن» و «قرائت نوشته‌های برای درک آن» را برای مطالعه برشمرده است. (۲) بنابراین، مطالعه، نگریستن و

۱- جواد یغمایی و محمد خندان، کودک و مطالعه، ص ۵.

۲- محمد معین، فرهنگ فارسی معین، ج ۳، ص ۴۱۹۵.

ص: ۲۴

دقت نظر در چیزی برای فهمیدن و آگاهی یافتن از آن است. از این رو، همواره مطالعه با نگرش، دقت، فهم و آگاهی همراه خواهد بود. (۱) در تعریف دیگر، مطالعه، بررسی عمیق و همه جانبه مقوله ای عنوان شده است، به گونه ای که بخشی از حواس آدمی یا همه آن در این امر مشارکت داشته باشد. به عبارت دیگر، مطالعه روندی دانسته شده است که از به کارگیری ذهن و برای دریافت اطلاعات، توجه دقیق و تجربه و تحقیق درباره هر موضوع، رویداد و پدیده، صورت می گیرد و شامل خوب دیدن، خوب شنیدن و لمس کردن و چشیدن، تجربه کردن، پرسش کردن و در جست و جوی پاسخها بودن می شود. (۲) در بسیاری از منابع، «مطالعه» و «خواندن» (۳) به یک معنا به کار رفته است، در حالی که برخی محققان و نویسندگان، میان این دو تفاوت قائل شده اند. بخشی از تفاوت‌های صوری و مفهومی مطالعه و خواندن چنین ذکر شده است:

خواندن با مشاهده، و مطالعه با تمرکز همراه است؛

معمولاً مطالعه به پژوهش ها، پروژهها و علاقه مندی های آکادمیک مربوط میشود و خواندن، مرور متن به قصد لذت بدون به خاطر سپردن (به حافظه سپردن) است؛

خواندن به معنای مشاهده و دیدن است، درحالی که مطالعه یعنی تمرکز بر مطالب؛

مطالعه، خواندن با دقت به قصد به خاطر آوردن است؛

هدف از خواندن ممکن است فقط سرگرمی و لذت بردن باشد؛

۱- عبدالرحیم موگهی، روش مطالعه و تلخیص، ص ۲۳.

۲- اکرم فعلعراقی، «چرا کودکان ما به مطالعه علاقه مند نیستند؟»، پیوند، فروردین و اردیبهشت ۱۳۸۶، ش ۳۳۰ و ۳۳۱، صص ۴۴ ۴۷.

۳- Reading.

ص: ۲۵

در مطالعه، درگیر شدن با متن، بیشتر است. (۱)

اهداف مطالعه و خواندن

اشاره

اهداف مطالعه و خواندن

هرگاه متنی خوانده میشود، خواننده برحسب هدف خود از روش ها و راهبردهای گوناگون بهره میبرد. در هنگام خواندن، گاه فرد به دریافت اطلاعاتی کلی از متن بسنده میکند، و گاه با دقت متن را تجزیه و تحلیل می کند و یادداشت برمی دارد، یا زمانی به

شکلگیری اندیشه‌های تازه در ذهن خویش میانداشد. در ادامه به برخی از اهدافی که خواننده ممکن است در مواجهه با متن پی بگیرد، اشاره میشود:

۱. خواندن به قصد لذت بردن

۱. خواندن به قصد لذت بردن

هنگام مطالعه آنچه در محدوده هنر میگنجد، خواندن به قصد لذت، غلبه دارد. هنر را بیان زیبا و تعالی اندیشه، عواطف و احساسات تعریف کرده اند. در خواندن شعر، داستان، نمایش نامه، طنز، فیلم نامه و چنین مواردی، لذت حضور فعالی دارد؛ چون زندگی بدون لذت، لطفی ندارد و بیروح است. (۲)

۲. خواندن به قصد یادگیری

۲. خواندن به قصد یادگیری

انسان برای تداوم موفقیت‌آمیز زندگی روزانه اش به مجموعه‌های از مهارت‌ها نیاز دارد. هرچه جامعه‌ای، پیچیده‌تر شود، بر مجموعه مهارت‌های لازم برای گذراندن زندگی روزانه نیز افزوده خواهد شد. در گذشته‌های نه چندان دور، مهارت‌های خواندن، نوشتن و حساب کردن، مهارت‌های اولیه زندگی

-
- ۱- مطالعه در عصر دیجیتال: از اندیشه‌های کنتون اوهارا تا زایمینک لیو، ص ۱۵.
  - ۲- محمدحسین دیانی، «نظرات بنیانی درباره کتاب خوانی»، کتابداری و اطلاع‌رسانی، سال اول، تابستان ۱۳۷۷، ش ۲، صص ۱۰-۱۳.

به شمار آمده است، اما امروزه بسیاری از مهارت‌های دیگر ضروری است. از این رو، افراد برای افزایش مهارت‌ها و در نهایت زندگی راحت‌تر، به مطالعه مستمر و افزایش دانسته‌های خود نیاز دارند.

۳. خواندن به قصد تصمیم‌گیری بهتر

۳. خواندن به قصد تصمیم‌گیری بهتر

امروزه برای هرگونه فعالیت و اقدامی، گزینه‌های متفاوتی وجود دارد و انسان امروزی ناچار است از میان گزینه‌های متفاوت، فعالیت‌های مناسب، مطلوب و کم‌خطری را برگزیند. خواندن به قصد تصمیم‌گیری بهتر، هدف همه فعالیت‌های آموزشی کشورهای است که نیروی انسانی را مهم‌ترین سرمایه میدانند. (۱)

۴. خواندن به قصد آگاهی و شناخت

۴. خواندن به قصد آگاهی و شناخت

شناخت خود و دنیا با کششی پرتوان، انسان را به سوی مطالعه میکشاند. آدمی میخواهد جهان هستی و رازورمز آن را با سیر مطالعاتی منظم و هدایت شده کشف کند. یکی از استوارترین انگیزه‌های مطالعه و کتابخوانی همین است که سرانجام، به رشد و تعالی افراد می‌انجامد. با این حال، قرار دادن افراد اهل مطالعه در گروهی یگانه و یکسان، در همه عمر، آسان نیست. فردی که روزی انگیزه او در خواندن، لذت بردن است، ممکن است روزی دیگر نیاز به شناخت و آگاهی، وی را به مطالعه و خواندن وادارد. (۲)

بدین ترتیب، مطالعه باید جست‌وجویی برای هدفی مشخص و کوششی برای افزایش آگاهی، و هدف‌نهایی از آن، کمال‌جویی و تعالی انسانی باشد. از این رو، مطالعه ثمربخش به دو عامل بستگی دارد: یکی علاقه به مطلب

۱- مطالعه در عصر دیجیتال: از اندیشه‌های کنتون اوهارا تا زایمینک لیو، تهران، نشر چاپار، ۱۳۸۹، ص ۲۴.

۲- هوشنگ ابرامی، کتاب و پدیده کم رشدی، ص ۹.

ص: ۲۷

خواندنی و دیگری، کاربرد ماهرانه فنون مطالعه. علاقه به مطلبی خواندنی سبب میشود فرد، بیشتر مطالعه کند. کاربرد فنون و مهارت‌های خواندن، مطالعه را آسانتر، سریعتر و لذت بخشتر می کند؛ در نتیجه، علاقه خواننده به مطالعه افزایش مییابد و سبب میشود در زمان کمتری، مطالب بیشتری بخواند. در نتیجه، حس خوبی به دست می آورد. (۱) از این رو، اهداف کلی مطالعه را این چنین می توان برشمرد:

۱. آموختن، افزودن دانستنیها و دست یابی به حقایق و معارف؛

۲. نقد اندیشه‌های دیگران؛

۳. تقویت افکار و تجدید نظر تعالیبخش در اندیشه‌های خود؛

۴. عمل به یافته‌ها و معلومات سودمند و رشد آور؛

۵. انتقال حقایق و معارف به حقیقت‌گرایان و معرفتجویان؛

۶. خرسندی خدا و خدمت به خلق خدا. (۲)

البته مطالعه مقاصدی جزئی مانند آزمون، سرگرمی، رفع نیازهای شغلی، برطرف کردن خستگی و شرکت در همایش نیز دارد. از طرفی، گاه انگیزه‌های انحرافی و مذموم ممکن است زمینه ساز مطالعه و دانشاندوزی باشد. فخرفروشی، جلب توجه دیگران و مقاصد

مادیگرایانه از جمله اهداف مطالعه است که در آموزه‌های اسلامی از آن نهی شده است. در حدیثی از امام علی علیه السلام آمده است:

از علم هر آنچه برایتان پیش می‌آید، فراگیرید و زنه‌ار که آن را برای چهار کار بیاموزید: برای فخرفروشی بر علما، ستیزه کردن با جاهلان یا خودنمایی در مجالس یا جلب توجه مردم به خود و ریاست کردن بر آنها. (۳)

۱- کیپی بالدیریج، روش‌های مطالعه، ترجمه: علیاکبر سیف، ص ۱۷.

۲- روش مطالعه و تلخیص، ص ۳۱.

۳- محمد بن محمد مفید، الارشاد فی معرفه حجج الله علی العباد، ج ۱، ص ۲۳۰.

ص: ۲۸

روش‌های مطالعه و خواندن

اشاره

روش‌های مطالعه و خواندن

چنان که میدانیم، روش‌های درست مطالعه اثر بسیاری در استمرار مطالعه دارد. از سوی دیگر شیوه‌های نادرست مطالعه، در بیشتر موارد، یکی از موانع گسترش فرهنگ کتابخوانی در جامعه دانسته شده است. از این رو، افراد باید روش‌های متنوع مطالعه را فراگیرند و با توجه به مزایا و معایب هر یک از آنها، از شیوه‌های صحیح و علمی در فرهنگ مطالعاتی خود پیروی کنند. از این رو، مهم‌ترین روش‌های مطالعه عبارتند از:

روش خواندن اجمالی

روش خواندن اجمالی

مبتنی بر نمونه‌گیری سریع از نکات اساسی و صرف نظر کردن از جزئیات است. در این روش، در جست و جوی نکات کلیدی درباره مواد و ساختمان مطلب، و نظر و سبک مؤلف باشید. همچنین برای افزایش علاقه خود به مطالب پرسش‌هایی درباره مطالب خواندنی مطرح کنید. (۱)

روش تندخوانی

روش تندخوانی

هدف از تند خواندن و مطالعه سریع متن، کسب آشنایی کلی با مطالب کتاب از راه بازبینی مطالب با سرعت فوق‌العاده زیاد است. سرعت تقریبی خواندن در این روش، ۱۵۰۰ تا ۲۰۰۰ واژه در دقیقه است. این روش مستلزم حرکت منظم و همراه با ریتم چشم روی صفحات است؛ درحالی که روش خواندن اجمالی، مبتنی بر روش انتخابی و نمونه‌گیری از مطالب و عبارت‌های اساسی و کلیدی است. روش تند خواندن، امکان مرور مطالب را به شکل بسیار سریع، میسر می‌کند. نتیجه کار، آگاهی بسیار گسترده، ولی نه چندان دقیق از محتوای کتاب یا مطلب خواندنی است و خواننده فقط تصویری کلی از مطلب به دست خواهد آورد. (۲)

۱- روش‌های مطالعه، ترجمه: علیاکبر سیف، ص ۲۹.

۲- روش‌های مطالعه، ترجمه: علیاکبر سیف، ص ۳۹.

روش عبارت خوانی

در عبارتخوانی هدف، افزایش سرعت مطالعه، از طریق خواندن عبارات و جملات به جای خواندن کلمات است. عبارتخوانی مستلزم استفاده بیشتر از قدرت دید است. خواننده میتواند در هر توقف چشم، به جای مرور تک تک کلمات، شش تا هفت کلمه را با هم از نظر بگذراند. خواننده‌های که کلمهخوانی میکنند، مجبور است با پهلوی هم قرار دادن کلمات به معانی برسد؛ درحالی که خواننده عبارتخوان به جای کلمات، معانی را میخواند. چشم خوانندگان که کلمه به کلمه می‌خوانند، روی تمام کلمات توقف می‌کند، اما خواننده عبارتخوان با دیدن تعدادی کلمه به جای یک کلمه، در هر بار توقف چشم، وقت کمتری صرف میکند. در نتیجه، سرعت خواندنش بیشتر میشود. (۱)

روش دقیق خوانی

روش دقیق خوانی

هدف از دقیقخوانی، درک کامل مطالب خوانده شده و نگه‌داری آنها به شکلی منظم و منطقی در حافظه است، به گونه‌ای که یادآوری آنها برای استفاده‌های بعد میسر باشد. فنون اساسی در این روش، عبارت از سازمان‌دادن، حاشیه‌نویسی، علامتگذاری و خلاصه کردن است. در سازمان‌دادن، خواننده در پی یافتن سازمان فکری مؤلف است و از رابطه مطالب آگاه می‌شود. با حاشیه‌نویسی و نشانگذاری صفحات، خواننده بهتر می‌تواند به ساختمان مطالب پی ببرد. خواننده در خلاصه‌نویسی، خواننده مطالب را مرور و درک خود را از آنها، روشنتر و بهتر می‌سازد. (۲)

۱- روش‌های مطالعه، ترجمه: علیاکبر سیف، ص ۶۱.

۲- روش‌های مطالعه، ترجمه: علیاکبر سیف، ص ۸۵.

خواندن تجسسی

خواندن تجسسی

هدف از خواندن تجسسی، افزایش دامنه تمرکز حواس و درک عمیقتر معانی است. در این روش، خواننده به طرح سؤالاتی پیش از مطالعه، هنگام مطالعه و پس از آن میپردازد و از راه تحریک حس کنجکاوی، درک محتوا برای رسیدن به پاسخ پرسش‌ها را جست‌وجو می‌کند. طرح پرسش پیش از آغاز مطالعه و در ضمن آن، قدرت پیشینی و علاقه خواننده را افزایش میدهد. طرح سؤال پس از مطالعه نیز به شما کمک میکند میزان درک خود را از مطالب ارزش‌یابی کنید و نظر انتقادی‌تان را وسعت دهید. (۱)

خواندن انتقادی

خواندن انتقادی

هدف از خواندن انتقادی، دست‌یابی به داوری مستدل و درگیری عمیقتر با مطالب از طریق تجزیه و تحلیل است. منظور از این روش، قضاوت کردن درباره درستی، اعتبار یا ارزش مطالب خواندنی بر اساس ملاک‌ها و استانداردهای درست است. خواندن انتقادی، کلید فهم درست مطالب و درگیری ذهنی با مطالب است و برای تشخیص و ارزش‌گذاری نوشته‌های خلاق ضرورت دارد. استفاده از این روش مستلزم فهم کلمات؛ یعنی معنای دقیق مطالب و داشتن تفکر انتقادی برای تجزیه و تحلیل افکار و عقاید نهفته در متن است. (۲)

این نکته را نیز باید یادآور شد که در روان‌شناسی یادگیری جدید، این گونه استدلال میشود که عامل مهم در سرعت مطالعه، پردازش اطلاعات در ذهن خواننده است؛ یعنی

هرچه ذهن آدمی اطلاعات دریافتی را سریعتر پردازش کند، سرعت درک و مطالعه، بیشتر خواهد شد. (۳)

۱- روش های مطالعه، ترجمه: علیاکبر سیف، ص ۱۰۴.

۲- روش های مطالعه، ترجمه: علیاکبر سیف، ص ۱۲۸.

۳- علیاکبر سیف، روش های یادگیری و مطالعه، ص ۸.

ص: ۳۱

بنابراین، در کنار آموزش الگوهای حرکت چشم، طول مدت مکث چشم روی کلمات و میدان ادراک، روش ها و فنون پردازش اطلاعات نیز آموزش داده میشود.

فواید مطالعه و کتابخوانی

فواید مطالعه و کتابخوانی

از راه مطالعه، تبادل افکار و تجربه ها صورت می پذیرد و آگاهی انسان افزایش می یابد. مطالعه می تواند در زندگی فرد، این آثار را داشته و همچنین نشان دهنده انگیزه های گوناگون اجتماعی و شخصی افراد برای مطالعه باشد:

۱. مطالعه موجب افزایش آگاهی فرد از مسائل موجود و به دست آوردن مهارت وی برای حل آنها می شود؛

۲. مطالعه سبب اعتماد به نفس، افزایش اعتبار و جایگاه فرد و رهایی او از احساس حقارت و خود کم بینی می شود؛

۳. مطالعه قدرت اندیشیدن، به ویژه تفکر انتقادی و روحیه کاوشگری را افزایش میدهد؛

۴. مطالعه سبب شناخت عمیق از جهان هستی و تکامل وجودی انسان میشود؛

۵. مطالعه انسان را به مرحله خودشناسی می رساند که کلید خداشناسی است؛

۶. مطالعه موجب آشنایی با شاهکارهای ادبی می شود که حاصل اندیشه نویسندگان بزرگ است. تأثیر این اندیشه‌های والا، رشد و تعالی انسان و افزایش بینش و آگاهی اوست؛

۷. مطالعه آگاهانه و هدایتشده، در شناخت دقیق و تحکیم عقاید و نظر فرد و کسب شیوه فکر و دیدگاه های جدید و آمادگی او برای شرکت در مباحثات و مجادلات نظری اثرگذار است؛

ص: ۳۲

۸. مطالعه مطالب سرگرمکننده و جالب، موجب کاهش اضطراب ها و تسکین و آرامش روحی می شود؛

۹. مطالعه دعاها، متون مقدس و کتاب های آسمانی موجب کسب لذات معنوی میشود؛

۱۰. مطالعه، توانایی تمرکز و نیز قدرت استدلال را افزایش میدهد و حافظه را تقویت میکند. (۱)

کتابخانه، نهادی اثرگذار

کتابخانه، نهادی اثرگذار

وقتی کتاب، حاصل اندیشه و تجربه اهل اندیشه و معرفت باشد، کتابخانه نیز کانون همایش صاحب نظران و جایگاه پرطراوت و شاداب دانشمندان و صاحبان معارف خواهد

بود. همانگونه که در باغ و بوستان، خاطر انسان نشاط مییابد، سیر در بوستان کتاب نیز مشام جان را شاداب و معطر می سازد. بيمناسبت نیست که در روایات ما، از کتاب با عنوان «بوستان دانشمندان» یاد شده و همدم و سخنگویی شایسته به شمار آمده است. کسی که قدم در کتابخانه میگذارد، به گل گشت دلانگیز و مجمع دانشمندان و دانایان قدم نهاده است. طبیعی است در چنین محیطی، انسان احساس نشاط میکند و روحش بالنده میشود.

کتاب، یکی از راه های رسیدن به دانایی و توانایی است که به آدمی در فهم و درک درست، مدد میرساند. کلید گذر از محدودیتها و جهالتها و ورود به دنیایی گسترده و ژرف، بهره‌وری از کتاب است. کتابخانه‌ها را می توان نهادهایی دیرینه و اثرگذار دانست که در فرآیندهای آموزشی و پژوهشی، ایجاد شده و در توسعه عادت به مطالعه، پایدارسازی

۱- غفور امانی و فریده آذرنویید، کتابخانه های مدارس و نقش آنها در ایجاد عادت به مطالعه در دانش آموزان، ص ۲۵.

ص: ۳۳

همبستگی های اجتماعی، حفظ ارزش ها، احیای تفکر دینی، ایجاد اعتماد به نفس و استقلال فردی و اجتماعی، و حتی در فرآیندهای اقتصادی، نقش مهم و اثرگذاری دارند. کتابخانه‌ها، حافظان میراث‌های فرهنگی و مالکیت های فکری، مکان هایی امن برای غنیسازی اوقات فراغت و ابزاری برای ایجاد تعادل و گسترش عدالت به شمار میروند،^(۱) در این میان، نقش کتابخانه‌های عمومی از نظر دسترسی عمومی و پذیرش عضو از همه اقشار جامعه، از انواع کتابخانه‌های دیگر مهم تر است. براساس بیانیه یونسکو در سال

۱۹۷۲، کتابخانه عمومی نهادی است که باید امکان خودآموزی و آموزش مداوم را برای همگان فراهم آورد. دستنامه کتابخانه‌های عمومی، اهداف آن را چنین برمی‌شمارد: «ایجاد فرهنگ، آموزش، اطلاعات، سرگرمی، فرصت‌های تحقیقاتی و ایجاد ارتباط بین مردم و سازمان‌ها و نهادهای جامعه».

در حقیقت، هدف کتابخانه‌های عمومی، توسعه فرهنگی اجتماعی در سطح ملی است. از این رو، امروزه وجود کتابخانه‌های عمومی از ضروریات است. (۲) کتابخانه‌ها از هر نوع که باشد، عمومی، آموزشگاهی دانشگاهی و ملی، در خدمت اهداف اجتماعی، سرگرمی، آموزش و اطلاع‌رسانی مردم عمل می‌کنند، اما کتابخانه‌های عمومی، در گسترش دانش و ارتقای میزان آگاهی‌های عمومی جامعه نقش بسزایی دارند. به تعبیری، عزم این نهاد، کمک به بالندگی و شکوفایی استعدادهای فردی،

۱- عبداللطیف نظری، «گنج دانایی: روز کتاب و کتاب خوانی»، گلبرگ، آبان ۱۳۸۴، ش ۶۸، ص ۱۹۳.

۲- زهره میرحسینی، «نقش کتابخانه‌های عمومی در توسعه فرهنگ کتاب خوانی»، پیام کتابخانه، سال چهارم، ش ۲۱، صص ۲۷-۲۲.

ص: ۳۴

در مسیر تولید اندیشه، علم و غنای فرهنگ جامعه است. کتابخانه‌ها، نهادهایی هستند که با در اختیار داشتن بخش قابل توجهی از دانش، زمینه بهره‌گیری مناسب از اندوخته‌های بشری را فراهم می‌آورند و با تأمین فرصت‌های لازم، امکان آموختن همیشگی را برای اعضای جامعه فراهم می‌سازند و بر پیشرفت حیات اجتماعی می‌افزایند. با این اوصاف،

وظیفه همگان این است که با استقبال از این مکان ارزشمند، بر شکوفایی استعداد‌های نهفته میهن اسلامیمان بیفزایند. (۱)

جایگاه بی بدیل کتابداران

جایگاه بی بدیل کتابداران

کتابداری دانشی است که به مطالعه و بررسی شیوه‌های گوناگون تولید دانش، گردآوری منابع اطلاعاتی، سازماندهی، بازیابی و گسترش این منابع و محمل‌های اطلاعاتی می‌پردازد و می‌کوشد در وقت خواننده یا کاربر صرفه جویی کند. از این رو، کتابدار فقط کسی نیست که جای کتاب‌ها را در کتابخانه بداند و مراجعان را تنها در این زمینه راهنمایی کند، زیرا در موارد بسیار مراجعان از کتابدارها مشاوره می‌خواهند و این پدیده به صورت گسترده‌ای در کتابخانه‌ها رایج است. از این رو، کتابداران باید کتاب‌ها و نیازها و خلأهای فکری مخاطبان را بشناسند. همچنین باید کتاب‌های خوبی را به مخاطب بشناسانند و در اختیار آنان قرار دهند.

یکی از علل اصلی بی‌میلی به مطالعه، کمبود کتابداران متخصص و علاقه‌مند در کتابخانه‌های ماست؛ کارشناسانی آگاه، باتجربه و تحصیل‌کرده که توانایی ارزیابی نیازهای کتابخانه واحد خود را داشته، و

۱- عیسی سلیمانیکیاسری، «کتاب و کتاب‌خوانی»، گلبرگ، آبان ۱۳۸۴، ش ۵۶، ص

از انتشار کتاب های جدید و خرید کتاب های مناسب با خبر باشند؛ زیرا کتابداران، مسئول گردآوری، سازمان دهی و گسترش اطلاعات هستند. آنها وظیفه ارائه اطلاعات را بر عهده دارند. افزون بر آن، تهیه اطلاعات و منابع روزآمد و مورد نیاز کاربران و صاحبان فکر، و تهیه اطلاعات مورد نیاز آنان و رشد سطح فرهنگ و دانش عمومی نیز از وظایف کتابدار به شمار می آید. به عبارت دیگر، کتابداران تسهیلکنندگان دانشاندوزی، فرهنگپذیری و اطلاع یابی در جامعه هستند. وظیفه دیگر کتابدار، پیشبرد عادت کتابخوانی در جامعه است. در گذشته، گروه اندکی اهل مطالعه بودند، ولی امروزه اصول آموزش همگانی، دانستن را بر همگان فرض کرده است. دیگر کتاب خواندن، منحصر به گروهی ویژه نیست. پس وظیفه کتابدار است که با کمک معلمان از همان سال های نخست تحصیل، عادت کتابخوانی را در دانش آموزان برانگیزد و آن گاه این عادت را در توده عظیم ملت تثبیت کند.^(۱) رهبر معظم انقلاب، در سخنانی به نقش مهم کتابداران در راهنمایی اهل مطالعه اشاره کرده است: «سنگین ترین وظیفه در کتابخانهها بر عهده کتابداران است... کتابداران منبع و مرجعی برای راهنمایی مراجعان به کتاب هستند... یکی از نیازهای کنونی، نظم مطالعاتی در میان دوستداران کتاب است که کتابداران با راهنمایی صحیح میتوانند این خلأ را برطرف کنند».^(۲)

۱- کامران فانی، «نقش کتابدار در اجتماع»، تحقیقات کتابداری و اطلاع رسانی دانشگاهی (کتابداری سابق)، ۱۳۵۹، ش ۹، صص ۱۹۵-۱۹۷.

۲- علی خامنه‌ای، بیانات در دیدار مسئولان کتابخانه ها و کتاب داران، در: پایگاه اینترنتی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیتا... العظمی سید علی خامنه‌ای: http://farsi.khamenei.ir/speech_content?id=16739 (بازیابی در ۱۳۹۱/۰۵/۲۵).

ص: ۳۶

بنابراین، افزون بر مسئولیت دولت ها در سپردن امور کتابخانهها به متخصصان کتابداری و اطلاع‌رسانی، کتابداران موظف اند با استفاده از روش های نو و اصولی، همگان را به سوی مطالعه و کتابخوانی تشویق کنند. چنان که به تفصیل در بخش های دیگر، بحث و بررسی خواهد شد، در گسترش فرهنگ مطالعه، مؤلفهها و متغیرهای مختلفی نقش دارند، اما از نظر جایگاه بیدیل و منحصر به فردی که کتابداران در ارتباط تنگاتنگ با کتاب ها و کتابخانهها، به منزله مراکز فرهنگی جامعه دارند، می توانند در توسعه تجربه و مهارت های مطالعاتی افراد، اثر بسیاری داشته باشند.

ص: ۳۷

فصل دوم: کتاب و کتابخوانی در فرهنگ اسلامی

اشاره

فصل دوم: کتاب و کتابخوانی در فرهنگ اسلامی

ص: ۳۸

ص: ۳۹

(هر که با کتاب آرامش یابد، هیچ آرامش بخشی را از دست نداده است. (۱))

امام علی علیه السلام

تمدن گران سنگ اسلامی، آغازگر حرکتی پویا در زمینه کتاب، کتابت و کتابخانه بود. تأکید و توصیه اسلام بر «خواندن»، موضوع ارزشمند سوگندش، «قلم و آنچه با آن می

نویسند» و وسیله آزادی اسیرانش، «سوادآموزی» بود. این توجه در سده های میانه، بالندگی و شکوفایی فرهنگی را در جهان اسلام به ارمغان آورد. در زمانی که کتاب های معدود موجود در کلیسا از ترس ربوده شدن با زنجیر بسته می شد، کتابخانه خصوصی مسلمانی، بیش از همه کتاب های کتابخانه های اروپا، کتاب داشت. (۲) جایگاه دانش در اسلام پس از ایمان است. در قرآن کریم چنین آمده است: «خداوند کسانی را که ایمان آورده اند، بالا می برد و آنانی را که دانشمند هستند، درجات بیشتری می دهد». (۳) این آیه مطلق است و همه دانش ها را دربردارد. رسول خدا صلی الله علیه و آله درباره جایگاه دانشمندان چنین می فرماید: «عالمان وارثان پیامبران اند؛ اهل آسمان ایشان را دوست می دارند و هرگاه بمیرند،

-
- ۱- عبدالواحد بن محمد آمدی، غررالحکم و دررالکلم، تحقیق: میرسیدجلال الدین محدث ارموی، ح ۸۱۲۶.
  - ۲- فریبرز خسروی، «مقدمهای بر آسیبشناسی مطالعه در کشورهای جنوب»، فصل نامه کتاب، پاییز ۱۳۸۱، ش ۵۱، صص ۱۱۶-۱۲۵.
  - ۳- مجادله: ۱۱.

ص: ۴۰

ماهیان دریا تا روز رستاخیز برایشان آمرزش می طلبند». (۱) بدین لحاظ دینی که منزلت دانش و دانشمندان را ارج می نهد، طبیعی است جست و جوی دانش را بر جامعه واجب کند تا معرفت و آگاهی گسترش یابد و میراث اسلامی با شیوه و ابزار ممکن حفظ شود. اخبار و روایات متعدد، اولین آفریده خداوند را «قلم» دانسته اند. قلم در این معنا، وجه رمزی تکوینی دارد، ولی انتخاب آن به عنوان رمز اراده پروردگار در پدید آوردن نطفه

جهان هستی، از اعتبار ملکوتی «قلم» در حکمت اسلامی حکایت دارد؛ به همان صورتی که «ام الكتاب» به منزله رمز علم الهی بر رفعت مقام و منزلت «کتاب»، دلالت دارد. (۲) از مجموع روایات در باب کتاب و کتابت چنین برمی آید که «نوشتن»، فرع بر «گفتن» و صرفاً وسیله ای برای «ثبت» الفاظ شفاهی نیست؛ زیرا قرآن مجید با تأکید به تعلیم ازلی قلم به انسان، «کتابت» را نوعی «بیان مستقل» دارای اصالت و اعتبار ذاتی می داند. (۳) از این رو، مسلمانان از آغاز به کتاب و نگارش توجه ویژه داشتند که شاید کمتر بتوان چنین اشتیاقی را در میان امتهای ملت های دیگر یافت؛ چنان که از لحظات آغازین آشکار شدن دعوت اسلام، مسئله کتاب و نگارش به ویژه نگارش وحی و آیات الهی مطرح شد و دوشادوش تمدن اسلامی به پیش رفت.

مسلمانان به کتاب عشق می ورزیدند و کتاب، معشوق آنان بود. تألیف، تدوین، حفظ و نگه داری آن نیز افتخار آنان بود. اسلام، دین خواندن، دین دانستن و به تعبیر رساتر، دین کتاب است و کتاب، یعنی علم. از این رو، علم

-
- ۱- علی بن حسام الدین متقی، کنز العمال فی سنن الاقوال و الافعال، ج ۹ و ۱۰، ح ۲۸۶۷۵.
  - ۲- محمد رجبی، «کتاب و کتابت در اسلام ۲»، در اخبار (قسمت اول)، فصل نامه کتاب، سال اول، تابستان و پاییز و زمستان ۱۳۶۹، ش ۴۲، صص ۱۴۷-۱۶۴.
  - ۳- محمد رجبی، «کتاب و کتابت در اسلام ۲»، در اخبار (قسمت دوم)، فصل نامه کتاب، سال دوم، بهار و تابستان ۱۳۷۰، ش ۲۱، صص ۷-۲۰.

ص: ۴۱

و معرفت از ارکان اساسی دین مبین اسلام است. آموزه های این آیین روشن کرد که تعلیم و تعلم فریضه ای است که باید همه در آن مشارکت جویند. (۱)

امام صادق علیه السلام در باب حکمت «نوشتن»، به رابطه مستقیم «ثبت مطلب» و «ثبات قلب» اشاره می کند: «دل، به نوشته اعتماد پیدا می کند».^(۲) این معنا، ناظر به ظاهر و باطن نوشته است؛ زیرا اشاره دارد به اعتماد نویسنده به بقای نوشته خویش و نیز اعتماد خواننده به اعتبار مطلب؛ زیرا امکان حفظ نوشته و موارد استفاده از آن، همواره موجب اطمینان خاطر طرفین است و با گفت و شنود موقت و ناپایدار در زمان و حافظه، قابل قیاس نیست. از پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله نقل شده است: «علم را با نوشتن در بند کشید».^(۳) التفات ویژه قرآن کریم به کتاب و کتابت و روش پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله که اسیران باسواد را به شرط آموزش خواندن و نوشتن به بی سوادان، آزاد می کرد یا گروهی از اصحاب خویش را به آموختن علوم و زبان های بیگانه مکلف کرده بود، بسیار اهمیت دارد. همین امر منشأ ظهور فرهنگ جدیدی شد که گسترش برق آسای آن در مدتی کمتر از یک ربع قرن، پهنه های مدنیت رومی، یونانی، ایرانی و هندی را فراگرفت و تمدن جدیدی را در تاریخ پدید آورد.^(۴)

جایگاه کتاب در اسلام

جایگاه کتاب در اسلام

در فرهنگ و تمدن اسلامی، کتاب جایگاه ویژه ای دارد و همواره به آن عنایت شده است. اسلام، یگانه دینی است که معجزه اش، کتاب و نخستین پیام آن، امر به خواندن است.

۱- محمد محمدی ریشه‌ری، میزان الحکمه، ج ۱۰، ص ۴۱.

۲- محمد محمدی ریشه‌ری، میزان الحکمه، ج ۱۰، ص ۴۰.

۳- تحف العقول، ص ۳۶.

۴- دایره‌المعارف کتابداری و اطلاع‌رسانی، ج ۲، ذیل کتاب در اسلام، ص ۱۵۴۲.

ص: ۴۲

امام صادق علیه السلام نیز فرموده است: «بنویس و علمت را در میان برادرانت منتشر ساز. اگر مرگت فرا رسید، آنها را به پسرانت میراث ده؛ زیرا برای مردم، زمان فتنه و آشوب می‌رسد که در آن هنگام جز به کتاب هایشان انس نگیرند».^(۱)

از نظر لغوی، «کتاب» کلمه‌ای عربی و از ریشه «کَتَبَ»، به معنای پیوستن اجزای یک چیز به همدیگر است. استعمال مجازی آن برای نوشتن، به واسطه پیوند دادن حروف و کلمات در امتداد «سَطْر» است. گاه به پیوستن الفاظ در کلام نیز «کتاب» گفته‌اند. لفظ «کتاب» به معنای «نوشتن» نیز است، ولی اصطلاحاً به هر «نوشته» مدون و غیرمدون گفته می‌شود. برای آگاهی از شأن کتاب در اسلام باید شأن آن را در قرآن مجید و اخبار نشان داد:

الف) کتاب در قرآن

در قرآن کریم، افزون بر مصدر «کَتَبَ» و مشتقات آن، الفاظ دیگری نزدیک به همین معنا به کار رفته که مهم‌ترین آنها، مشتقات مصادر «سَطْر»، «رَقَمَ»، «نَسَخَ»، «زَبَرَ» و «صُحِفَ» است. البته هیچ‌یک از این کلمات مترادف، معنای کاملاً مشابه و یکسان با یکدیگر ندارند، بلکه هر یک واجد وجهی‌اند که دیگری آن وجه را ندارد. واژه «کتاب» به معنای «نوشتن»، ۳۶۰ بار در قرآن مجید آمده است.

ب) کتاب در اخبار

اخبار و روایات متعدد نقل شده از سوی شیعه و سنی، نخستین آفریده خداوند را «قلم» دانسته‌اند. امام صادق علیه السلام در این باره می‌فرماید: «نخستین چیزی که خداوند

آفرید، «قلم» بود. پس بدان گفت: بنویس، و قلم هر چه را بود و آنچه را تا روز رستاخیر پدید می آید، نوشت». (۲)

۱- علی بن حسن طبرسی، مشکاه الانوار فی غرر الاخبار، ترجمه: عبدالله محمدی و مهدی هوشمند، ص ۲۸۱.

۲- کنز العمال فی سنن الاقوال و الافعال، ج ۵ و ۶، ح ۱۵۱۱۳.

ص: ۴۳

اسلام، دین اندیشه، دانایی، دانش، کتاب و معنویت است و میتوان گفت آیین آسمانی ما، پرچمدار کتاب و کتابخوانی است و این حقیقت، با کاوشی اندک در لابهلای ورق زرین تاریخ اسلام به خوبی نمایان خواهد شد. تأثیر کتاب در صدور اندیشه، انکارناپذیر است. تنها راه انتقال علوم گذشتگان به این عصر، کتاب بوده که در روایات نیز بر آن تأکید شده است. با این وصف، ما وارثان فرهنگ پویا و تمدن والای اسلامی، برای تحقق آن فرهنگ باید به کتاب و کتابخوانی اهمیت بدهیم و به کتاب در جایگاه کالای اثرگذار فرهنگی و معنوی، ارج نهیم. (۱) در اهمیت کتابخوانی و در مقام شرافت و عظمت کتاب، همین بس که خداوند اولین آیات قرآن را که به پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله نازل فرموده، با امر به قرائت آغاز کرده است: «اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ». (۲)

همچنین خداوند در قرآن به قلم و به آنچه می نویسد، قسم یاد میکند: «ن وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ». (۳)

قرآن کریم و دین مبین اسلام، مطالعه و دانش جویی را یکی از فرایض و واجبات دین به شمار آورده و به همین سبب، اولین آیات نازل شده قرآن، با الفاظ «خواندن، قلم و علم»

آغاز شده است. این که معجزه پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله ، کتاب است، نشان می دهد این دین برای انسان حرمت عقلانی قائل شده است. پس به جای خرق عادت هایی که معجزه پیامبران پیشین بوده است و بیشتر حواس ظاهری را تحت تأثیر قرار می دهد، اسلام با منطق اصیل خود باب گفت و گوی علمی با بشر را باز کرده است: «این کتابی است پربرکت که بر تو نازل کردیم تا در آیات آن تدبر کنند و خردمندان متذکر شوند».(۴) همچنین بر

۱- لیلا تفقّدی، آغاز هفته اهدای کتاب، گلبرگ، دی ۱۳۸۳، ش ۵۸، ص ۵۹.

۲- علق: ۱.

۳- قلم: ۱.

۴- ص: ۲۹.

ص: ۴۴

اهمیت مطالعه و علم آموزی و خواندن و نوشتن به قدری تأکید شده که خداوند یکی از سوره های قرآن را به قلم اختصاص داده است و در این سوره به قلم و به آنچه مینویسد، قسم یاد میکند.

از سوی دیگر، همه احادیث و روایاتی که از پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله و امامان معصوم درباره کتاب و کتابخوانی و دانشاندوزی نقل شده است، ادامه دستورها و اهداف قرآن مجید بوده، مبین اهمیت آن در رسیدن به کمال دنیوی و اخروی انسان ها و جوامع است. البته در همه مراحل مطالعه و علم آموزی و نگارش و انتقال آن به دیگران، در هر عصر و زمانی، جهت گیری انسان باید به سمت پروردگار و در پرتوی انوار معنوی و

معارف و رضای الهی باشد. در این جهت، روایتی از پیامبر صلی الله علیه و آله بدین مضمون نقل شده است:

صاحب قلم را روز قیامت در تابوتی آتشین که با قفل‌های آتش بسته شده است، بیاورند. سپس نگاه کنند که قلم را در چه جهت به جریان انداخته است؛ اگر قلم را در اطاعت و رضای الهی به کار گرفته باشد، از تابوت بیرون آورده میشود، ولی اگر از قلم در راه معصیت خداوند بهره جسته باشد، به اندازه هفتاد سال خواهد ماند. (۱)

همچنین در جایی دیگر مژده بهشت به کسانی میدهند که به دلیل اشتغال به نوشتن، از خود قلم و دفتر به یادگار میگذارند. ایشان میفرماید: «هر که بمیرد و میراث او دفترها و دوات باشد، به بهشت میرود». (۲)

از بررسی محتوایی قرآن و احادیث و گفتار اندیشمندان به این نتیجه می‌رسیم که مطالعه، کتابخوانی و تحصیل دانش از فرایض بسیار مؤکد در دین اسلام و قرآن کریم است؛ چنان که لفظ «کتاب» به شکل‌های گوناگون تکرار، و افزون بر آن، بر واژه «علم» حتی بسیار بیشتر از خود کتاب تأکید شده است؛ زیرا محتوا،

۱- علی بن حسام الدین متقی، کنز العمال فی سنن الاقوال و الافعال، ج ۵ و ۶، ح ۱۴۹۵۳.

۲- حسن بن محمد دیلمی، ارشاد القلوب، ج ۱، ص ۱۷۶.

مهم تر از ابزار و قالب و حامل آن است. البته باید توجه کرد که مطالب هر کتاب و از هر نویسنده ای نمی‌تواند نقش سازنده ای ایفا کند. بنابراین، انتخاب کتاب برای مطالعه نیازمند دقت و توجه بیشتری است. (۱)

کتابخوانی، توصیه دینی

کتابخوانی، توصیه دینی

چنان که اشاره شد، دانشاندوزی و کتابخوانی در اسلام، از جایگاه والا و شأنی عالی برخوردار است. روایتهای گوناگون از پیامبر خدا و ائمه معصومان علیهم السلام، پیروان دین مبین اسلام را به دانشورزی و کتابخوانی سفارش فرموده اند. همچنین پیشوایان دینی، مسلمانان را به حفظ و نگه داری کتاب ها توصیه کرده و از این رهگذر، اهمیت فرهنگ مکتوب را به مردم یادآور شده‌اند. از جمله در حدیثی میخوانیم که امام حسن مجتبی علیه السلام، فرزندان و برادرزادگان خود را جمع کرد و درباره حفظ دانش و نوشتن آن، چنین سفارش فرمود: «شما خردسالان قومی هستید که به زودی بزرگان قوم (نسلی) دیگر خواهید شد. پس دانش بیاموزید و هریک از شما که نمیتواند علم را در حافظه اش نگه دارد، آن را بنویسد و در خانه اش نگه داری کند».^(۲)

کتاب، دانش بشری را از تباه شدن در امان نگاه می دارد و به آیندگان منتقل می کند. از این رو، پیشوایان معصوم، به فرهنگ مکتوب توجه ویژه ای داشتند و همواره پیروان خویش را به حفظ دانش و نوشتن آن سفارش می کردند. در روایتی از امام صادق علیه السلام چنین نقل شده است: «در نگه داری کتابهایتان بکوشید که در آینده نزدیک به آنها نیازمند خواهید شد».^(۳)

۱- علی مرادمند، «کتاب و کتاب خوانی از منظر قرآن»، فصل نامه کتاب، سال بیستم، بهار ۱۳۸۹، ش ۸۱، صص ۱۳۳-۱۴۴.

۲- محمد محمدی ریشه‌ری، میزان الحکمه، ج ۱۰، ص ۴۰.

۳- محمدبن یعقوب کلینی، الکافی، ج ۱، ص ۵۲.

همچنین پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله فرموده‌اند:

هرگاه مؤمنی از جهان درگذرد و فقط یک برگ کاغذ از خود به میراث بگذارد که دانشی بر آن نوشته شده باشد، همان یک برگ، پردهای میان او و آتش دوزخ خواهد افکند. (۱)

در حدیثی دیگر از امام صادق علیه السلام آمده است:

«دوست ندارم جوان شما را جز در دو حال ببینم: دانشمند یا دانش آموز؛ زیرا اگر چنین نباشد، کوتاهی کرده و چون کوتاهی کند، ضایع گشته و چون ضایع گردد، گنه کار باشد و چون گنه کار باشد، سوگند به آن که محمد صلی الله علیه و آله را بحق برانگیخت، در آتش جای گیرد» (۲).

از سوی دیگر، تراوش های ذهنی و قلمی و آثار علمی بنا به روایتی از امام علی علیه السلام نشانه خرد و فضل دانسته شده است: «خردهای دانشمندان در نوک خامه‌های آنهاست». (۳)

رسالت نویسنده‌گی و مسئولیت‌پذیری در قبال نوشته‌ها نیز جزو مواردی است که پیشوایان دینی به آن توجه داشتند. دقت در نوشتار نیز از دیگر فرمایش های حضرت علی علیه السلام است: «هرگاه چیزی نوشتی، پیش از آنکه مهرش کنی، آن را بازنگری کن؛ زیرا در حقیقت بر خرد خویش مهر می زنی». (۴)

۱- میزان الحکمه، ج ۱۰، ص ۴۱.

۲- محمد بن حسن طوسی، الامالی، ص ۳۰۳.

۳- میزان الحکمه، ج ۱۰، ص ۳۹.

۴- غرر الحکم و درر الکلم، تحقیق: میرسیدجلالالدین محدث ارموی، ح ۴۱۶۷.

ص: ۴۷

فصل سوم: سیمای کتاب و کتابخوانی در نگاه بزرگان

فصل سوم: سیمای کتاب و کتابخوانی در نگاه بزرگان

ص: ۴۸

ص: ۴۹

(اگر یک روز بیاید و من در آن روز بر [دانش] خود نیفزایم، طلوع خورشید در آن روز بر من نامبارک است.) (۱)

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله

چنانکه در فصل پیش اشاره شد، توجه اسلام به حفظ و گسترش میراث علمی، جایگاه والای دانش و کتاب را از دیدگاه این دین مبین نشان میدهد. از این رو، عالمان و اندیشمندان اسلامی به فرهنگ مکتوب توجه ویژه‌ای داشتند. نقل شده است صاحب کتاب جواهر الکلام، فرزند ارشد و دانشمندش را از دست داد. پس از پایان مراسم غسل و کفن، قرار شد فردا فرزندش را تشییع کند و به خاک بسپرد. این نویسنده سختکوش، با اینکه داغدار فرزندش بود، مطالعه و نوشتن را ترک نکرد و در کمال بردباری، پس از خواندن آیه‌هایی از قرآن مجید در کنار پیکر فرزندش، به نگارش ادامه کتاب خویش پرداخت. مرجع فقیه جهان تشیع، حضرت آیت الله العظمی بروجردی میفرماید:

یک شب درباره یکی از مسائل علم اصول فکر میکردم و مینوشتم. چنان سرگرم مطالعه و فکر و نوشتن بودم که رنج بیخوابی را ملتفت نبودم. یک مرتبه صدای مؤذن به گوشم رسید. متوجه شدم که از آغاز تا پایان شب سرگرم کار بودهام. (۲)

۱- کنز العمال فی سنن الاقوال و الافعال، ج ۱۰، ص ۱۳۶.

۲- جعفر سبحانی، رمز پیروزی مردان بزرگ، صص ۲۰ و ۲۱.

ص: ۵۰

یاد و نام کتاب، دلانگیز است و شاید برای اهل علم، هیچ لذتی بالاتر و شیرین تر از مطالعه و کتابخوانی نباشد. در حالات میرحامد حسین، اندیشمند بزرگ اسلامی نوشتهاند که سینه‌اش از مطالعه و نوشتن بسیار و گرفتن کتاب به سینه و خم شدن به روی میز کوچکش، گوشت زیادی آورد. محدث قمی نیز آن چنان به مطالعه و تحصیل علاقه مند بود که اندک اندک پولی جمع‌آوری میکرد و برای خرید کتاب، با پای پیاده از قم به تهران میرفت تا به تحصیل ادامه دهد. او درحالی که به بیماری ریوی مبتلا بود و تنگی نفس داشت، همواره یا مطالعه میکرد، یا مینوشت یا به عبادت مشغول بود. مرحوم محدث، در هر شبانه‌روز، حدود هجده ساعت به مطالعه و نوشتن میپرداخت و خواب و استراحتش، از چند ساعت تجاوز نمیکرد. (۱)

مرجع عالی قدر شیعه، حضرت آیتالله مرعشی نجفی با پول به دست آمده از روزه و نماز استیجاری و کار در کارگاه برنجکوبی در شبها و حذف یک وعده غذای روزانه، زیارت نیابتی، ختم قرآن کریم، گرو گذاشتن و فروختن لباس و وسایل شخصی و...، کتاب و نسخ خطی خریداری میکرد. (۲)

ایشان تأسیس مدارس و مساجد و خدمات فرهنگی و اجتماعی، به کتاب و کتاب خوانی و نگاهداشت آثار گذشتگان، اهتمام خاصی داشت و در پی تهیه نسخه ای خطی حاضر بود دارایی اش را بدهد و جان خویش را به خطر بیندازد و حتی به زندان بیفتد. جمع آوری آثار پیشینیان به دست ایشان به مرحله ای رسید که اکنون کتابخانه ایشان شهرتی جهانی دارد. (۳) علاقه آن بزرگوار به گونه ای بود که سرانجام، وصیت کرد وی را زیر پای محققان

-
- ۱- عبدالرحیم موگهی، روش مطالعه و تلخیص، ص ۲۶.
  - ۲- «درنگی در زندگی نامه حضرت آیتالله العظمی مرعشی نجفی (=)». فرهنگ عمومی (ویژهنامه کتاب خوانی)، تابستان ۱۳۹۱، ص ۲۴۸.
  - ۳- علی رضا سید کباری، حوزه های علمیه شیعه در گستره جهان، ص ۴۰۳.

ص: ۵۱

علوم آل محمد صلی الله علیه و آله دفن کنند. همچنین آیتالله سبحانی درباره علاقه فراوان امام خمینی رحمه الله به مطالعه و کتابخوانی میگوید:

زمانی که سن امام داشت از پنجاه سال تجاوز می کرد، گاه شش ساعت پی در پی مطالعه می کردند. در سال ۱۳۳۰ شمسی، سه ماه تابستان را در محلات گذرانیدند. در این مدت، پس از صرف صبحانه، از ساعت شش تا دوازده مشغول مطالعه میشدند و هرگاه نوعی خستگی و یک نواختی در کار خود احساس می کردند، خود را با نگارش اندیشه هایشان سرگرم می کردند. (۱)

رهبر معظم انقلاب نیز بارها بر موضوع کتاب و کتابخوانی تأکید کرده است:

کتاب، دروازه‌های به سوی جهان گسترده دانش و معرفت است و کتاب خوب یکی از بهترین ابزارهای کمال بشری است. کسی که با این دنیای زیبا و زندگی بخش، یعنی دنیای کتاب ارتباط ندارد، بی شک، از مهم ترین دستاورد انسانی و نیز از بیشترین معارف الهی و بشری محروم است. (۲)

همچنین ایشان در جایی دیگر گفته است:

کتابخوانی چیزی است که برای یک ملت فریضه و لازم است، آن مردمی که اهل کتاب خواندن باشند، از لحاظ معلومات و ذکاوت و هشیار، با مردمی که با کتاب و مطبوعات انس نداشته باشند، تفاوت میکنند. (۳)

۱- جعفر سبحانی، سیمای فرزنانگان، ج ۱، ص ۶۱.

۲- علی خامنه ای، من و کتاب، ص ۱۳.

۳- علی خامنه‌ای، بیانات بازدید از پنجمین نمایشگاه بین المللی کتاب تهران (۱۳۷۱/۰۲/۱۷)، در: پایگاه اینترنتی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیتا... العظمی سید علی خامنه‌ای: <http://www.leader.ir> (بازیابی در ۱۳۹۱/۰۵/۱۲).

ص: ۵۲

علاقه و اشتیاق علامه طباطبایی بر همگان آشکار است. ایشان درباره اهتمام خویش به مطالعه و تحقیق می گوید:

در خورد و خواب و لوازم دیگر زندگی، به حداقل ضروری قناعت می‌کردم و باقی را به مطالعه می پرداختم. بسیار می شد به ویژه در بهار و تابستان که شب را تا طلوع آفتاب با مطالعه می گذرانیدم و همیشه درس فردا را شب پیش مطالعه می کردم و اگر اشکالی

پیش می آمد، با هر خودکشی بود، حل می کردم و وقتی به درس حضور می یافتم، از آنچه استاد می گفت، قبلاً روشن بودم و هرگز اشکال و اشتباه درس، پیش استاد نبردم. (۱)

محمدعلی حزین لاهیجی، از شاعران بزرگ ایرانی، اشتیاق خویش به مطالعه را چنین شرح می دهد:

اشتیاق به مباحثه و مطالعه، آن چنان مرا بی قرار کرده بود که به لذت های دیگر توجه نداشتم و در بسیاری از شب ها به خاطر مطالعه بیدار می ماندم. والدینم دلشان به رحم می آمد و مرا نصیحت و التماس می کردند که کمی استراحت کنم، ولی فایده ای نداشت. اگر در حین مطالعه با مشکلی روبه رو می شدم، از پدرم می پرسیدم. بسیاری کتاب ها را در فنون و موضوعات مختلف مطالعه کردم و در عین حال، علاقه زیادی هم به عبادت و طاعت خداوند داشتم. (۲)

ابوعبدالله محمد بن علی، معروف به ابنطقطقی از تاریخ نگاران شیعه، درباره کتاب میگوید: کتاب بهترین همنشینی است که دورویی ندارد و تو را ملول نمیسازد و سرزنش نمی کند و اسرار تو را فاش نمیسازد. (۳)

۱- جعفر سبحانی، سیمای فرزنانگان ج ۱، ص ۵۳۵.

۲- جعفر پژوم، چراغ تجربه: سرگذشت جمعی از مشاهیر به قلم خودشان، ص ۱۷۳.

۳- علی رفیعی علام رودشتی، «شیفتگان کتاب»، میراث شهاب، سال سوم، زمستان ۱۳۷۶، ش ۴، صص ۱۵۸.

ابوالحسن علی بن حسین مسعودی، صاحب کتاب معروف مروج الذهب درباره کتاب چنین میگوید:

چه همدم و یار خوبی است کتاب! اگر خواهی، لطایف آن سرگرمت کند و بخنداندت و گر خواهی، مواعظ آن، تو را اندرز دهد. کتاب، مونس است که از نشاط تو نشاط گیرد و با خفتن تو بخوابد و جز آن چه تو خواهی نگوید. همسایه‌های نکو کارتر، معاشری منصفتر، رفیقی مطیعتر، معلمی پرمایه‌تر، یاری لایقتر و امینتر و سودمندتر و نکوخصالتر و سرگرمکننده‌تر از آن نیابی. اگر بدو نظر کنی، تو را بهره دهد، فهمت را قوی کند و علمت را بیفزاید. (۱)

ابن ادریس حلی، فقیه و محدث شیعی نیز درباره کتاب گفته است:

چه بسا انسان فرزانه‌ای که در میگذرد، ولی کتاب هایش میماند. خردمند، فانی میشود، اما اثرش ماندگار میگردد. اگر پیشینیان در کتاب هایشان حکمت‌های شگفت را جاودانه و شیوه زیست خود را برایمان ثبت و بدین ترتیب نادیدنی را برایمان دیدنی نمیکردند و درهای بسته را نمیگشودند و فزونی دانش خود را بر کمی معلومات ما نمیافزودند، اکنون چه عاقبتی نصیب ما میشد؟ (۲)

سید نعمت الله جزایری در نقل خاطره ای از زندگی اش چنین می گوید:

در گرمای تابستان، طلاب شب‌ها به بام مدرسه می رفتند، ولی من در حجره ام را می بستم و شروع به مطالعه و حاشیه نویسی و تصحیح می کردم تا اذان صبح. بعد از نماز صبح، صورتم را بر روی کتاب می گذاشتم و لحظه ای می خوابیدم تا آفتاب طلوع می کرد و آن گاه تا

- ۱- ابوالحسن علی بن حسین مسعودی، مروج الذهب و معادن الجواهر، ج ۱، ترجمه: ابوالقاسم پاینده، تهران، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۷۴، ص ۴۲۹.
- ۲- کتاب از منظر ابن ادریس حلی، ترجمه: سید حسن اسلامی، سروش، ش ۸۰۹، ۵ آبان ۱۳۷۵، ص ۲۹.

ص: ۵۴

ظهر به تدریس می پرداختم. بعد از ظهر هم به درس می رفتم و درس می خواندم. بسیاری از مواقع، از سر راه نانی می گرفتم و می خوردم. چون اغلب برای مطالعه، روغن چراغ نداشتم، اتاقی بلند گرفته بودم که درهای متعدد داشت و در آن می نشستم و زیر نور ماه کتابم را می گشودم و می خواندم و چون ماه دور می زد، دری دیگر را که رو به ماه داشت، می گشودم و کتاب می خواندم. دو سال همین کار را کردم تا آن جا که چشمانم ضعیف شد. (۱)

جاحظ یکی از ادیبان مشهور و دانشمند معروف جهان اسلام کتاب را این گونه توصیف کرده است:

کتاب، معلمی است که اگر به او محتاج شوی، تو را بیپناه نمی گذارد. هم نشینی باوقارتر در دادن پاداش و آماده تر در کمک نمودن نمی شناسم. کتاب، درختی است که همیشه پر بار و پرمیوه و ثمر است. کتاب، هم نشینی است که تو را خسته و ملول نمیسازد. دوستی است که تو را فریب نمیدهد. رفیقی است که به تو آزار نمی رساند. اگر مطالعه کتاب هیچ فایده‌های نداشته باشد، جز همین که تو را از ایستادن بیهوده در منزل و نگاه کردن به عابران باز دارد، کفایت میکند. (۲)

همچنین نقل کرده‌اند که وی شیفته مطالعه بود و وقتی کتابی به دست می‌آورد، تا تمام آن را نمیخواند، آن را کنار نمیگذاشت. علاقه شدید وی به کتاب و علمآموزی به اندازه‌ای بود که از برخی ورّاقان (کتاب فروشان) دکان اجاره میکرد و شب تا صبح در آنجا به مطالعه

- ۱- جعفر پژوم، چراغ تجربه: سرگذشت جمعی از مشاهیر به قلم خودشان، ص ۱۴۲.
- ۲- علی رفیعی علام رودشتی، «شیفتگان کتاب (بخش هفتم)»، میراث شهاب، سال پنجم، بهار ۱۳۷۸، ش ۱، صص ۱۶۹ ۱۷۱.

ص: ۵۵

می پرداخت. (۱) دانشمند بزرگ ایرانی، شیخ الرئیس ابوعلی سینا، از پشت کار و علاقه خود به مطالعه و تحقیق می نویسد:

من به مطالعه و تحصیل در طبیعیات و الهیات مشغول بودم و به مطالعه آن کمر بستم و روز به روز درهای علم و معرفت به رویم گشاده می شد. بعد از این دو علم، به سراغ علم طب رفتم و کتاب‌ها و نوشته‌های زیادی در این خصوص مطالعه کردم و فهمیدم که این علم از علوم دیگر مشکل‌تر نیست و بعد از مدت کوتاهی، در آن تبحر یافتم. به گونه‌ای که اطبای مشهور آن زمان نزد من این علم را می‌آموختند. در همین زمان به مطالعه کتب فقه نیز می‌پرداختم. در این هنگام، شانزده ساله بودم. یک سال و نیم باز به مطالعه منطق و فلسفه پرداختم و در تمام این مدت، شب و روز مشغول مطالعه بودم. شب تا صبح بیدار بودم و روز تا شب نمی‌آسودم و جز فراگرفتن آن علوم، به کار دیگری نمی‌پرداختم. شب چراغ را روشن میکردم و به خواندن کتاب و نوشتن موضوعات ادامه می‌دادم تا آن‌جا که خواب غلبه می‌کرد یا ضعف و کوفتگی مرا از پا در می‌آورد. در

آن وقت، مقداری نوشیدنی و شربت می خوردم تا نیروی تازه به دست آورم و به خواندن کتاب ادامه میدادم. در علوم الهی نیز مطالعه داشتم. کتاب مابعدالطبیعه ارسطو را چهل بار خواندم، ولی چیزی نفهمیدم تا اینکه روزی از یک دوره گرد، کتاب اغراض مابعدالطبیعه فارابی را خریدم و خواندم و منظور آن را فهمیدم. (۲)

عالم جلیل‌القدر، محدث قمی، تألیفات فراوانی دارد. ارزشمندترین تألیف ایشان، سفینه‌البحار است که نگارش و گردآوری آن ۳۵ سال طول کشیده است.

۱- غلام علی حداد عادل، دانش نامه جهان اسلام، ج ۹، ص ۲۰۸.

۲- چراغ تجربه: سرگذشت جمعی از مشاهیر به قلم خودشان، صص ۳۹، ۴۰.

ص: ۵۶

ایشان فرموده است: «برای تألیف سفینه‌البحار، دو بار بحارالانوار را از اول تا آخر مطالعه کردم». وی حتی یک بار به مدت هفت سال، شب و روز سرگرم مطالعه آن بود و از کثرت مطالعه و خم شدن روی زمین، چنان تنگی نفس بر او عارض گشت که گاهی قادر نبود کتابی را از روی زمین بردارد. (۱) همچنین نقل کرده‌اند، این عالم بزرگوار که به مطالعه علاقه بسیار داشت، هرگاه با دوستان عالمش، به باغی در اطراف مشهد میرفت، همین که غذا به پایان میرسید، به گوشه‌ای خلوت میرفت و مشغول مطالعه میشد. برخی تألیفاتش، یادگار همین اوقات و لحظات و سفرهای کوتاه وی بوده است. (۲)

بدین ترتیب، چنان که ملاحظه شد بزرگان علم و ادب و اندیشه در طول عمر گران بهای خویش، همواره با مطالعه و کتابخوانی مشهور بوده‌اند و راز بزرگ بودن و بزرگ زیستن

آنها در همین رفتار ارزشمند بوده است. در ادامه به برخی گفتارها و اشعار نغز نویسندگان و صاحبان اندیشه درباره کتاب و کتابخوانی می پردازیم:

«اگر مادر نباشد، جسم انسان ساخته نمیشود و اگر کتاب نباشد، روح بشر پرورش نمیابد.» (۳)

پلوتارک

«مطالعه، یگانه راهی است برای آشنایی و گفت و گو با بزرگان روزگار که قرن ها پیش در این دنیا به سر برده و اکنون در زیر خاک منزل دارند.» (۴)

رنه دکارت

۱- نعمتالله حسینی، مردان علم در میدان عمل، ج ۷، ص ۸۷.

۲- نعمتالله حسینی، مردان علم در میدان عمل، ج ۸، ص ۵.

۳- غلام حسین ذوالفقاری، رهنمون: شامل سخنان جاودان بزرگان، مشاهیر و نوابغ جهان، ص ۶۴۵.

۴- غلام حسین ذوالفقاری، رهنمون: شامل سخنان جاودان بزرگان، مشاهیر و نوابغ جهان، ص ۶۵۲.

ص: ۵۷

«ای کاش میتوانستم هزاران سال عمر کنم و فقط کتاب بخوانم. دورویی در همه آدم ها هست، اما در کتاب رنگ و نیرنگ نیست.» (۱)

سامرست موام

«باید زیاد مطالعه کنیم تا بدانیم هیچ نمیدانیم. من هیچ غمی نداشتم که خواندن یک صفحه کتاب آن را از بین نبرده باشد. یک ساعت عمر گذشته را به هیچ قیمتی نمیتوان بازگرداند، اما با دادن مقداری پول ناچیز، میتوان تجارب تمام عمر بزرگ ترین عقلای دین را به دست آورد».^(۲)

مونتهسکیو

«کتاب خوب، روح را صیقل داده، غبار ملامت را از آینه دل میزداید. کتاب خوب، بهترین رفیق است».^(۳)

مارتین توپر

«آدم اگر در بهشت تنها باشد، به او خوش نمیگذرد، اما کسی که به کتاب یا به تحقیق علاقه‌مند است، تا هنگامی که به مطالعه یا به تفکر مشغول است، جهنم تنهایی برای او بهترین بهشت است».^(۴)

موریس مترلینگ

«کتاب، محملی است که نه فقط برای دریافت اطلاعات، که برای اندیشیدن و انعکاس نظر درباره آنها به آن نیازمندیم. اندیشیدن، فرآیندی درونی است و کتاب، ابزاری است که اندیشیدن بیشتر را تقویت میکند».^(۵)

امبرتو اکو

۱- محمد حسین خاکسار، کتاب یا پاسدار دانش و تمدن بشر، ص ۱۸۷.

۲- رهنمون: شامل سخنان جاودان بزرگان، مشاهیر و نوابغ جهان، ص ۶۴۴ ۶۵۵.

۳- کتاب یا پاسدار دانش و تمدن بشر، ص ۱۳۶.

۴- رهنمون: شامل سخنان جاودان بزرگان، مشاهیر و نوابغ جهان، ص ۶۴۴.

۵- اومبرتو اکو، «آینده کتاب»، ترجمه: مریم مرادی و فرهنگدنیایا، فرشید، زیباشناخت، بهار و تابستان ۱۳۸۲، شماره ۸، ص ۲۱۹-۲۲۸.

ص: ۵۸

«کتاب های من دوستانی هستند که هرگز مرا ترک نمیکنند».(۱)

کارلایل

«وقتی که دفعه اول یک کتاب خوب میخوانیم، مانند آن است که با یک دوست جدید آشنا شده ایم. وقتی که همان کتاب را دو مرتبه میخوانیم، مانند آن است که دوستی قدیمی را مجدداً ملاقات کرده ایم».(۲)

گولداسمیت

«بهترین سخن گویان و یاران، کتاب است و آن گاه که دوستان نهایت نهند، می توانی به آن سرگرم شوی. اگر او را هم راز خویش قرار دهی، سرّ تو را فاش نمی کند و با کتاب است که می توان به دانش و نیکیها دست یافت».(۳)

بیهقی

«کتاب، ظرفی پر از علم و ظرایف است که گاه از نوادش میخندی و هنگامی از غرایبش شگفت زده می شوی. کتاب، ساعت تنهایی، همدم خوب و در بلاد بیگانه آشنای خوب است».(۴)

جاحظ

«کتاب برای جوانان، راهنمایی است که آنها را به طرف شرافت و فضیلت میکشاند».^(۵)

ژرمی تایلر

- ۱- محمدحسین خاکسار، کتاب یا پاسدار دانش و تمدن بشر، ص ۱۳۴.
- ۲- محمدحسین خاکسار، کتاب یا پاسدار دانش و تمدن بشر، ص ۱۳۶.
- ۳- شعبان علی لامعی، حکایت های فرهنگی: کتاب، نویسندگی، نمونه های شعر معاصر، ص ۱۶۸.
- ۴- کتاب یا پاسدار دانش و تمدن بشر، ص ۱۳۷.
- ۵- کتاب یا پاسدار دانش و تمدن بشر، ص ۱۳۸.

ص: ۵۹

«گویی کتاب ها، این سخنگویان خاموش و بیصدا، بالاترین وسیله دلداری است که برای مردم رنج دیده و آزارکشیده فراهم شده‌اند».^(۱)

سعید نفیسی

«انسان در کتاب، چیزهایی میبند که چشم نمیتواند آنها را مشاهده کند؛ زیرا عین آنها یا فرسنگ ها از ما دور است و یا مدتی از زمان آنها گذشته است».^(۲)

آنا تول فرانس

«کتاب خوب به منزله بهترین دوست و مونس انسان است. او از تمام دوستان انسانی ثابت قدمتر و صبورتر است و هرگز در ایام گرفتاری، به انسان پشت نمیکنند. برعکس، آغوش

مهربانی آن برای استقبال ما همیشه گشوده است و در دوره جوانی ما را سرگرم میسازد و در روزگار پیری و شکستگی تسلیت و دلداریمان میدهد». (۳)

اسمایلز

«اتاق بدون کتاب، مانند جسم بی روح است». (۴)

سیسرون

«عشق به مطالعه و خواندن، ساعات دیرگذر و خسته کننده بیکاری را به ساعات ثمربخش و لذت بخش تبدیل میکند». (۵)

مونتسکیو

-
- ۱- رهنمون: شامل سخنان جاودان بزرگان، مشاهیر و نوابغ جهان، ص ۶۵۲.
  - ۲- کتاب یا پاسدار دانش و تمدن بشر، ص ۱۴۰.
  - ۳- رهنمون: شامل سخنان جاودان بزرگان، مشاهیر و نوابغ جهان، ص ۶۵۰.
  - ۴- رهنمون: شامل سخنان جاودان بزرگان، مشاهیر و نوابغ جهان، ص ۶۴۴.
  - ۵- کتاب یا پاسدار دانش و تمدن بشر، ص ۱۴۵.

ص: ۶۰

«برگ های کتاب به منزله بال هایی هستند که روح ما را به عالم روشنایی پرواز میدهند». (۱)

ولتر

«نخستین گام برای از میان برداشتن یک ملت، پاک کردن حافظه آن است. باید کتاب ها، فرهنگ و تاریخش را از بین برد».^(۲)

میلان کوندرا

«ما نه تنها باید کتاب های خوب را دوست بداریم، بلکه باید سعی کنیم وجود ما خود به منزله کتاب خوبی باشد که دیگران از ما سرمشق بگیرند».^(۳)

فنون

«در دنیا لذتی نیست که با مطالعه برابری کند».^(۴)

تولستوی

«پرورش روحی بشر بر عهده کتاب است».^(۵)

پلوتارک

«من برای خوبی های خود مرهون کتاب هایم هستم. من عقل و قلبم را به وسیله کتاب ها پروبال میدهم. کتاب ها بودند که به من کمک کردند تا از باتلاق نادانی و غرور بیرون بیایم، و گرنه هلاک میشدم».^(۶)

ماکسیم گورکی

۱- شعبان علی لامعی، حکایت های فرهنگی: کتاب، نویسندگی، نمونه های شعر معاصر،

- ۲- خسروی، فریبرز، «مقدمهای بر آسیبشناسی مطالعه در کشورهای جنوب»، فصل نامه کتاب، پاییز ۱۳۸۱، ش ۵۱، صص ۱۱۶-۱۲۵.
- ۳- کتاب یا پاسدار دانش و تمدن بشر، ص ۱۳۶.
- ۴- رهنمون: شامل سخنان جاودان بزرگان، مشاهیر و نوابغ جهان، ص ۶۴۸.
- ۵- رهنمون: شامل سخنان جاودان بزرگان، مشاهیر و نوابغ جهان، ص ۶۴۷.
- ۶- کتاب یا پاسدار دانش و تمدن بشر، ص ۱۳۴.

ص: ۶۱

«کتاب، برای طبقات مختلف مردم مفید است. چه بسیار کسانی که قوای افسرده و خاموش آنان، پس از خواندن تاریخ حیات بعضی رجال بزرگ، شعله ور شده است و در خود، استعداد کافی احساس نموده، از تنگنای بطالت به شاه راه کار و سعادت افتاده و رشته زندگی را به کلی تغییر داده اند. گاه کتاب، انسان را سراپا شعله و همت و غیرت و نشاط میکند».^(۱)

ساموئل اسمایلز

«جامعه وقتی به فرزاندگی و سعادت دست مییابد که مطالعه، کار روزانه اش باشد».^(۲)

سقراط

«اندیشه های انسان به گونه ای است که ممکن است فقط خواندن یک کتاب، پایه اندیشه های انسان را بر مبنای جدید یا در مسیر خاصی قرار دهد و چه بسا ممکن است کتابی مسیر سرنوشت میلیون ها انسان را در راه مخصوصی بیندازد».^(۳)

انیشتین

«همدمی و مصاحبت با کتب و جراید را در کلبه ای محقر بیشتر دوست دارم تا زندگانی در عالیت‌ترین قصرها و دارای بالاترین مشاغل و محروم از لذت مطالعه».^(۴)

ماکولی

«دانشگاه واقعی جایی است که مجموعه‌های از کتاب در آن جمع آوری شده باشد».^(۵)
کارلایل

۱- هادی ربانی، سیمای کتاب، ص ۴۱.

۲- حکایت‌های فرهنگی: کتاب، نویسندگی، نمونه‌های شعر معاصر، ص ۱۶۹.

۳- حکایت‌های فرهنگی: کتاب، نویسندگی، نمونه‌های شعر معاصر، ص ۱۶۵.

۴- رهنمون: شامل سخنان جاودان بزرگان، مشاهیر و نوابغ جهان، ص ۶۵۴.

۵- حکایت‌های فرهنگی: کتاب، نویسندگی، نمونه‌های شعر معاصر، ص ۱۶۶.

ص: ۶۲

«کتاب از لوازم و ضروریات اولیه زندگی است و لباس جزو تجمل و زینت آن».^(۱)

اراسموس

«کتاب بهترین همدم است. اگر از یارانت افسرده شدی، با او خلوت کن. اسرار را نگه می‌دارد و به جاده صواب و حکمت راهنماییات می‌کند».^(۲)

متنبی (شاعر عرب)

باش مانوس به یاری که نپرسد ز تو چیز

هم نگوید به تو چیزی که نپرسی ناچار

گر سخن خواهی با تو سخن آرد به میان

ور خَمْشُ باشی، خاموش نشیند به کنار

هرچه زو خواهی آرد به بَرَت در هر باب

هرچه زو پرسی، پاسخ دهدت در هر کار

تا تو در خوابی، او نیز بماند خفته

تا تو بیداری، او نیز بماند بیدار

این چنین دوست، کتاب است، ازو روی متاب

این چنین یار، کتاب است، از او دست مدار

به چنین شاهد زیبا به بطالت منگر

بشنو از من، به کس او را به امانت مسپار

لله الحمد که در خانه ما حرفی نیست

که بهار است و کتاب است و کتاب است و بهار (۳)

ملکالشعرای بهار

۲- کتاب یا پاسدار دانش و تمدن بشر، ص ۱۷۹.

۳- کتاب یا پاسدار دانش و تمدن بشر، ص ۲۷۵.

ص: ۶۳

کتاب است آئینه روزگار

که بینی در او رازها بی شمار

کند آشکار آنچه باشد نهان

سخن گوید و بسته دارد زبان

گشاید به دانا همه راز خویش

ز نادان نهان دارد آواز خویش

دهد از سخن، جان و دل را فروغ

همه راست گوید، نگوید دروغ

چنین هم نشین گر به دست آوری

نشاید که بگذاری و بگذری (۱)

بدیعالزمان فروزان فر

انیس گنج تنهایی، کتاب است

فروغ صبح دانایی، کتاب است

بود بی مزد و منت اوستادی

ز دانش بخشدت هر دم مرادی

درونش همچو غنچه از ورق پر

به قیمت، هر ورق زان یک طبق پر

گهی اسرار قرآن باز گویند

گه از قول پیمبر راز گویند

گهی آرند در طی عبادات

به حکمت‌های یونانی اشارات

گهی از رفتگان تاریخ خوانند

گه از آینده اخبارت رسانند

گهی ریزندت از دریای اشعار

به جیب عقل گوهرهای بسیار (۲)

عبدالرحمان جامی

در این دنیا به از آنجا نیابی کتاب ار هست، کمتر خور غم دوست

که باشد یک کناری و کتابی که از هر دوستی غم خوارتر اوست

نه غمازی، نه نمایی شناسد

نه کس از او، نه او از کس هراسد

نشیند با تو تا هر وقت خواهی

ندارد از تو خواهش های واهی (۳)

ایرج میرزا

۱- سیمای کتاب، ص ۹۳.

۲- کتاب یا پاسدار دانش و تمدن بشر، ص ۲۴۸.

۳- سیمای کتاب، ص ۷۹.

ص: ۶۴

ص: ۶۵

فصل چهارم: کتابخوانی و کودکان و نوجوانان

اشاره

فصل چهارم: کتابخوانی و کودکان و نوجوانان

ص: ۶۶

ص: ۶۷

(دوست ندارم جوان شما را جز در دو حال بینم: دانشمند یا دانش آموز. (۱))

امام صادق علیه السلام

مطالعه به منزله مهارتی اجتماعی، نردبان ترقی و تکامل هر ملت است. برخی والدین و مربیان تصور می کنند عادت به مطالعه، ذاتی و وراثتی است که فقط برخی به آن رو می آورند و دیگران نمی توانند اهل مطالعه باشند. شاید به همین دلیل، برای ایجاد عادت به مطالعه در فرزندان خود هیچ گونه تلاشی نمی کنند. پژوهش های اخیر در زمینه تعلیم و تربیت ثابت کرده عادت به مطالعه، اکتسابی است؛ یعنی همان طور که کودکی، خواندن و نوشتن را یاد می گیرد، می تواند مطالعه را هم بیاموزد. پس باید روش مطالعه را به او آموخت و او را به خواندن عادت داد.

چنان که پیش تر اشاره شد، امروزه توجه به کتاب و کتابخوانی، نشان دهنده رشد فرهنگی و ملی هر کشور است و شمار کتاب ها و نشریه های منتشر شده هر کشور در یک سال، تعداد کتابخانه ها، کتاب خوان ها، نویسندگان، مترجمان و ناشران، معیار اساسی توسعه یافتگی به شمار می آید. بنابراین، گسترش فرهنگ مطالعه و کتابخوانی، توسعه کتابخانه ها، چاپ و انتشار کتاب و شیوه بهره گیری از این ابزار بی رقیب فرهنگی، ضرورت رشد و تعالی جامعه است. در این میان، ایجاد رغبت و

۱- الامالی، ص ۳۰۳.

ص: ۶۸

عادت به مطالعه و کتابخوانی در کودکان و نوجوانان از اهمیت ویژه ای برخوردار است. (۱) شناخت ویژگی ها، توانایی ها، نیازها و علایق کودکان و نوجوانان، این مسئولیت را متوجه مربیان، والدین، کتابداران، نویسندگان، تصویرگران و هنرمندان می کند تا بکوشند شرایط مساعدی را فراهم آورند که فرآیند رشد کودکان و نوجوانان را تسهیل کنند. تردیدی نیست که یکی از مهم ترین این شرایط، ایجاد عاداتی است که

کودک و نوجوان را به سمت شناخت و آگاهی هدایت کند و او را برای رویارویی با مسائل شخصی و محیطی خود مجهز کند. ایجاد عادت به مطالعه، به ویژه خواندن منابع غیردرسی، یکی از این عاداتی پسندیده است. از این رو، تلاش برای ایجاد عادت به مطالعه باید از اولویتهای مهم کارگزاران فرهنگی باشد که با کودکان و نوجوانان سروکار دارند. اگر همه رسانهها، اعم از چاپی، صوتی و تصویری در یک هماهنگی کامل عمل کنند، میتوانند مطالعه را ترویج کنند و سبب ارتقای کیفیت آن شوند. (۲) اگر کتابخوانی در خانه و مدرسه و محیطهای فرهنگی به درستی و به صورتی زنده و پرشور تبلیغ و ترویج شود، سه نیاز بنیادی کودکان را برآورده می سازد:

۱. نیاز عاطفی

۱. نیاز عاطفی

پرورش عاطفی و برقراری رابطه احساسی، اولین نیاز روحی روانی بشر است؛ یعنی پاسخ به نیاز دوست داشتن و دوست داشته شدن، نیاز به شادی و نشاط و تحرک و امید، شناخت دردها و راه غلبه بر نومیدی ها که سرانجام، موجب بسامان کردن عواطف کودکان می شود.

۱- فهیمه بابالحوائجی و مهرزاد یزدیانرادی، «تحلیل محتوای مجلات تخصصی کتابداری و اطلاع رسانی درباره ترویج کتاب خوانی و کتابخانههای کودکان از سال ۱۳۷۸ تا ۱۳۸۷»، تحقیقات اطلاعرسانی و کتابخانههای عمومی، سال شانزدهم، زمستان ۱۳۸۹، شماره ۴، ص ۵۹۳۱.

۲- ثریا قزلایاق، ادبیات کودکان و نوجوانان و ترویج خواندن (مواد و خدمات کتابخانههای برای کودکان و نوجوانان)، ص ۲۰.

۲. نیاز شناختی

۲. نیاز شناختی

انسان برای سازگاری با محیط و در صورت ضرورت تغییر و به سازی جامعه و جهان، به شناخت جهان خویش نیاز دارد. از این رو، ضروری است که اندک اندک از مرحله شناخت حسی و برقراری پیوند عاطفی صرف فراتر برود و به سوی تفکر انتزاعی فلسفی حرکت کند تا در نهایت به اندیشه ای پویا و تفکری انتقادی اجتماعی دست یابد. کتاب و کتابخوانی با پرورش قوه تخیل و گسترش قدرت تفکر، راه را برای دست یابی به این هدف می گشاید.

۳. نیاز شخصیتی

۳. نیاز شخصیتی

هر فردی شخصیتی متفاوت و فردیتی متمایز و هویتی یگانه دارد، اما راه دست یابی به چنین استقلال، کار ساده ای نیست. کتاب و کتابخوانی شاه راهی برای دست یابی به استقلال فردی و هویت یابی، در عین هموار کردن راه جامعه پذیری و تفکر اجتماعی، یعنی تلاش برای تحقق آزادی فردی و حقوق شهروندی و مدنی است. (۱)

از این رو، علاقه به کتاب و کتابخوانی، باید از کودکی پدید آید. یکی از راه های علاقه مند کردن کودکان به کتاب و کتابخوانی، این است که بزرگ ترها چنان که خود مطالعه می کنند، آثار کودکانه مناسبی انتخاب کنند و در فرصت های مطلوب، برای کودکانشان بخوانند. این کار سبب می شود، کودک، دوستدار کتاب و علاقه مند به کتابخوانی باشد و این عشق و علاقه، به تدریج در وجودش نهادینه شود. بنابراین، برای رسیدن به وضعیت

مطلوب، جز پدید آوردن عادت کتابخوانی از دوره کودکی چاره‌های نداریم. پس باید مطالعه را به کودکان و

۱- اکرم پدramنیا، روان‌شناسی خواندن و ترویج کتاب خوانی (چگونه کودکان و نوجوانان خود را به خواندن علاقه مند کنیم)، صص ۲۳ ۲۴.

ص: ۷۰

نوجوانان آموخت،^(۱) اما چرا کودکان و نوجوانان باید به مطالعه و کتابخوانی رو بیاورند؟ به طور کلی، فواید و آثار متعددی برای عادت به مطالعه در کودکی و نوجوانی برشمرده‌اند، که بخشی از آنها عبارتند از:

(بسیاری از دانشمندان و روان‌شناسان معتقدند شخصیت انسان در سال‌های اول زندگی، پایه‌گذاری می‌شود و آموخته‌های این دوران، بر آینده زندگی فرد اثر عمیقی دارد. بنابراین، اگر مطالب خواندنی سودمند و سازنده‌ای در اختیار کودکان و نوجوانان قرار گیرد و آنها از دوره کودکی به مطالعه عادت کنند، راه و رسم زندگی را خواهند آموخت و تحت تأثیر داستان‌ها و کتاب‌های آموزنده، رشد می‌کنند؛

(مطالعه، راهی برای تقویت روحیه دینی کودکان و نوجوانان است. گاه والدین به دلیل ناآگاهی و درک نادرستی که از مسائل دینی و مذهبی دارند، نمی‌توانند راهنمای خوبی برای کودکان و نوجوانان باشند. بنابراین، ممکن است در آموزش این گونه مسائل اشتباه کنند یا هرگز برای آموزش این مسائل فرصت مناسبی نیابند. مطالعه کتاب‌های دینی به کودک و نوجوان کمک می‌کند تا به درک درستی از این مسائل دست یابد و پیش از آنکه دیر شود، به رشد و شکوفایی برسند؛

(مطالعه درست، زمینه ساز اندیشیدن و نوآوری کودکان و نوجوانان است. خواندن کتاب ها و داستان های گوناگون سبب شکل گیری ارزش های گوناگون در ذهن کودک می شود. احترام به دیگران در او شکل می گیرد و رضایتی که کودک از مطالعه به دست می آورد، او را متکی به خود بار خواهد آورد. افزون بر آن، پرسش هایی که بر اثر مطالعه برای کودک مطرح می شود، در مجموع موجب می شود فردی خلاق بار بیاید؛

۱- «کتاب و کتاب خوانی»، گلبرگ، آبان ۱۳۸۴، ش ۵۶، ص ۷۶.

ص: ۷۱

(مطالعه سبب پیشرفت تحصیلی دانش آموزان می شود. مطالعه غیردرسی، سبب افزایش قدرت فکر و فعال شدن ذهن کودکان و نوجوانان می شود. وقتی قدرت اندیشه دانش آموزی افزایش یافت و ذهن وی فعال شد، امکان فراگیری درس های مدرسه برایش بهتر فراهم می شود، یعنی ذهن او آمادگی بیشتری برای یادگیری ریاضی، ادبیات، تاریخ و نظایر آن خواهد داشت؛

(مطالعه، راهی برای شناخت و تشخیص الگوهاست. کودکان و نوجوانان برای موفقیت در زندگی، به الگوهای رفتاری درستی نیازمندند. وجود حس همانندسازی در کودکان و نوجوانان و نیاز آنها به الگوهای رفتاری، ایجاب می کند که به الگوهای شایسته ای دسترسی داشته باشند تا بدین وسیله شخصیت و رفتار خود را تشکیل دهند؛ الگوهایی که با کتاب معرفی می شوند، در شکل دادن به شخصیت کودکان و نوجوانان نقش مهمی را ایفا می کنند. در این زمینه، مطالعه زندگی نامه دانشمندان و فرزندان دینی و ملی بسیار اثرگذار است.

خانواده و کتابخوانی

خانواده و کتابخوانی

خانواده، نخستین دنیایی است که کودک با آن روبه رو میشود. گفتار و رفتار هریک از اعضای خانواده، در شکلگیری شخصیت کودکان تأثیر بسزایی دارد. از این رو، اعضای خانواده میتوانند با گفتار و رفتارشان، بر کودکان اثر مثبت یا منفی بگذارند. اگر کودک در خانواده‌های اهل مطالعه پرورش یابد و کتاب‌های سودمندی در اختیار داشته باشد، به یقین او نیز به سمت کتاب و کتابخوانی گرایش پیدا میکند. متأسفانه در کشور ما درون سبب اقتصادی خانواده‌ها، برای کتاب‌جایی در نظر گرفته نشده است. به جرئت میتوان گفت، بیشتر خانواده‌های ایرانی، برنامه‌ای هدفمند برای نهادینه‌سازی این فرهنگ در درون جمع خود یا اطرافیان‌شان ندارند. (۱)

۱- حسین اصغرنژاد، «بررسی وضعیت کتاب و کتاب‌خوانی در ایران»، پیام کتابخانه، سال یازدهم، بهار ۱۳۸۰، ش ۱، صص ۱۱۶.

ص: ۷۲

عادت به مطالعه، اکتسابی است. این عادت مانند دیگر الگوهای رفتاری، در روند اجتماعی شدن کودک در او پدید می‌آید. به باور بسیاری از بزرگان تعلیم و تربیت، «خانواده» اولین عاملی است که در ایجاد علاقه به مطالعه مؤثر است. اگر پدر و مادری عادت به مطالعه داشته باشند و کودکان‌شان آنان را همیشه علاقه‌مند به مطالعه ببینند، خیلی زود با کتاب آشنا می‌شود. او ابتدا می‌کوشد به تقلید از پدر و مادرش کتاب به دست بگیرد. سپس با دیدن کتاب‌های تصویری، اشیای پیرامون خود را در آنها می‌یابد و ناخودآگاه به سوی کتاب جلب می‌شود. به تدریج این امر در او به صورت عادت درمی‌

آید؛ چنان که از بازی با کتاب خوشش می آید و از تماشای آن لذت می برد. این گروه از کودکان که مراحل اولیه و در عین حال اساسی آشنایی با کتاب را در خانواده گذرانده اند، در محیط مدرسه خیلی زود و بدون هیچ مشکلی، به کتاب عادت می کنند و این عادت به سرعت در وجودشان شکل می گیرد و پایدار می ماند. (۱)

باید کتاب خواندن را در خانواده ترویج کرد. برای نمونه، بهتر است یک ساعت مشترک را برای مطالعه با خانواده اختصاص داد. نقش ما بزرگ سالان در گسترش فرهنگ کتابخوانی نزد کودکان بسیار مهم است. بنابراین، بیاییم با مطالعه کتاب در حضور کودکانمان، آنها را با لذت کتابخوانی بیش از پیش آشنا کنیم. باید علاقه به کتاب را از همان اوان کودکی در ذهن کودک بارور سازیم. هدیه کردن کتاب در شکوفایی این محبت پاک و بی شائبه گام مهمی است. بنابراین، بیاییم در روزهای خاطره انگیز برای کودک (مثلاً جشن تولد او و عید نوروز) کتاب هدیه ببریم و به تدریج او را به دنیای اندیشه و احساس وارد کنیم. (۲)

۱- «رهنمودهایی پیرامون کتاب و کتابخانه»، تربیت، اسفند ۱۳۶۴، ش ۶، صص ۵۰-۵۵.

۲- «آغاز هفته اهدای کتاب»، گلبرگ، دی ۱۳۸۳، ش ۵۸، ص ۵۹.

نقش آموزش و پرورش

نقش آموزش و پرورش

آموزش و پرورش، بزرگ ترین مجموعه آموزشی کشور است که میتواند با بسترسازی بنیادین و برنامه ریزی دقیق و بلندمدت، علاقه به کتاب و کتابخوانی را در میان نسل جوان

و نوجوان تقویت کند. اگر در برنامه آموزشی کشورهای پیشرفته تأمل کنیم، درمی یابیم فرهنگ سازی برای مطالعه را از آموزش و پرورش آغاز می کنند. بنابراین، ضروری است که با بهره گیری از مشاوران و روان شناسان برجسته، فرهنگ مطالعه و کتابخوانی در شخصیت کودکان مستحکم و بنیادین شود. مطمئن باشیم که اگر زمینه ترویج فرهنگ کتابخوانی را در آموزش و پرورش ایجاد کنیم، دیری نمیپاید که جامعهای کتاب خوان و توسعه یافته خواهیم داشت و ثمره آن پیشرفت همه جانبه کشور خواهد بود.

بزرگ ترین وظیفه مدرسه ها، پرورش و توسعه قدرت تفکر و خلاقیت و تواناییها و مهارت های یادگیری در کودکان است. از این رو، باید به رغبت و علاقه کودکان در زمینه مطالعه توجه داشت، ولی رغبت همراه با آزادی و اراده می تواند شخصیت آنها را بسازد. یادآوری این نکته ضرورت دارد که معلمان و مربیان مدارس، معمولاً مایلند بدانند چگونه باید مطالعه کنند و چگونه می توانند دانش آموزان خود را به خواندن بیشتر و پرثمر علاقه مند کنند و از چه راهی می توانند ذوق و شوق مطالعه را در آنان زنده نگه دارند، چه کتاب هایی را برای کلاس های مختلف و سنین متفاوت توصیه کنند و چه شیوه هایی را برای مهارت در خواندن و گسترش کتابخوانی برگزینند. از این رو، شایسته است در دوره های متعدد آموزشی، معلمان و مربیان، مهارت های گوناگون یادگیری و یاددهی و روش های علمی مطالعه و خواندن را آموزش ببینند تا توانایی لازم در راهنمایی دانش آموزان را به دست آورند.

ص: ۷۴

روش تدریس و کتاب های درسی نیز در ایجاد علاقه به مطالعه اثر مستقیمی دارد. اگر از سال اول ابتدایی، کارهای اکتشافی ساده، تحقیقات متعدد، ولی آسان و مراجعه به منابع گوناگون (کتاب ها و افراد) و بحث و تفکر، اساس کار کلاس باشد و آزمون و ارزش

یابی محدود به مفاهیم مشخص کتاب درسی نباشد، به این ترتیب، زمینه لازم برای گسترش مفاهیم در حد قدرت شاگرد فراهم آمد و از همان ابتدا کودکان عادت می کنند به منابع و مآخذ گوناگون مراجعه کنند و فکرشان را نیز در یادگیری موارد گوناگون به کار گیرند، که در این صورت کتاب های غیر درسی، منبعی برای مراجعه مداوم دانش آموز به شمار می آیند. (۱)

بخشی از فعالیت های تدریس می تواند به مطالعه تخصیص یابد. معلمان میتوانند مطالعه را وسیله ای برای افزایش آگاهی و مهارت در دروس گوناگون به کودک معرفی کنند تا وی به مطالعه کردن تشویق شود. توجه به این نکته ضروری است که آموزگار و روش تدریس او و کتاب های درسی، در ایجاد علاقه به مطالعه، اثر مستقیمی دارد. آموزگار باید با چگونگی علاقه مند کردن شاگردان به مطالعه و برنامه ریزی این کار و چگونگی تطبیق آن با برنامه کلاس های مختلف، آشنا باشد. او همچنین باید به نقش خویش در زمینه ایجاد همکاری بین خانه و مدرسه و ایجاد علاقه و شوق به خواندن در کودکانی که کتاب نمی خوانند یا انحراف در خواندن دارند، کاملاً آگاه باشد. (۲) بخشی از برنامه هایی که برای رسیدن به این منظور سودمند است، عبارتند از:

۱- «نقش معلم در هدایت دانش آموزان به کتابخانه و کتاب خوانی»، تربیت، آذر ۱۳۷۵، ش ۱۱۳، صص ۴۱-۳۸.

۲- «رهنمودهایی پیرامون کتاب و کتابخانه»، تربیت، اسفند ۱۳۶۴، ش ۶، صص ۵۵-۵۰.

ص: ۷۵

معرفی کتاب های مفید و تازه انتشار یافته؛

برگزاری جلسات بحث و گفت و گو درباره کتاب؛

نمایش فیلم و اجرای برنامه‌های نمایشی با موضوع کتاب و کتابخوانی؛^(۱)

تنظیم و دسته بندی موضوعی کتاب های کتابخانه؛

تهیه مجلات و نشریات کودکان و نوجوانان؛

نقد و بررسی و سپس انتخاب کتاب های خاص کودکان و نوجوانان؛

ایجاد و تقویت روح نیاز به مطالعه؛

آموزش روش صحیح مطالعه به دانش آموزان؛

کمک به مراجعان در انتخاب کتاب؛

تشکیل انجمن کتاب خوانان مدرسه؛

تلاش در جهت حُسن انجام دادن برخی فعالیت های جنبی کتابخانه؛

تشکیل کلاس های آموزشی برای بهره یری بیشتر از محتوای کتاب ها همراه با بیان پیام

های گوناگون آن از زبان دانش آموزان و هدایت آن به وسیله مسئول کتابخانه؛^(۲)

توجه به زیبایی و جذابیت کتابخانه مدرسه؛

استفاده از ویتترین مدرسه برای معرفی کتاب های مفید؛

گرفتن خلاصه کتاب از دانش آموزان؛

تشویق دانش آموزانی که بیشتر مطالعه می کنند؛

استفاده از آموزگاران محبوب دانش آموزان برای تبلیغ کتاب؛

اختصاص بخشی از نمره ها به کتاب و کتابخوانی. (۳)

۱- «نقش معلم در هدایت دانش آموزان به کتابخانه و کتاب خوانی»، تربیت، آذر ۱۳۷۵، ش ۱۱۳، صص ۴۱-۳۸.

۲- «رهنمودهایی پیرامون کتاب و کتابخانه»، تربیت، اسفند ۱۳۶۴، ش ۶، صص ۵۵-۵۰.

۳- سیروس طاهباز، «روش های مؤثر برای جلب فرزندان به کتاب خوانی و کتابخانه»، مکتب مام، مهر ۱۳۵۳، ش ۵۹، صص ۷۴-۷۰.

ص: ۷۶

قصه‌گویی برای کودکان: در بیش از نیمی از دوره کودکی، کودکان توان مستقیم خواندن متن را ندارند یا توان اندکی دارند. از این رو، به همراهی و هم یاری بزرگ سالان نیازمندند. قصه‌گویی یکی از قدیمیترین هنرهاست که در طول تاریخ، بزرگ سالان و کودکان و نوجوانان را از نیازی ازلی و ابدی، یعنی قصه شنیدن سیراب کرده است. (۱)

نمایشگاه کتاب: معمولاً برگزاری نمایشگاه های کتاب در سطح ملی و منطقه ای با مناسبت های گوناگون مرتبط است. برای نمونه، روز جهانی کودک، روز جهانی کتاب کودک یا هفته کتاب. در کتابخانه‌های کودکان و حتی کلاس های درس، هر روز می تواند مناسبت باشد. مهم آن است که به طور دائم، کودکان کتاب ها را ببینند و فرصت دیدن، ورق زدن و خواندن بخش هایی از آن را داشته باشند. (۲)

مسابقات کتابخوانی: همیشه مسابقه های کتاب به کتاب های غیرداستانی و مرجع مربوط نیستند و حتی می توانند حوزه های ادبیات داستانی را نیز دربر بگیرند و کار را به حوزه

شعر نیز بگسترانند. مسلماً شیوه مسابقه کتاب های داستانی کاملاً متفاوت است. برای نمونه، از بچه ها خواسته می شود شخصیت محبوب داستانی را که خوانده اند، در یک جمله توصیف کنند، بی آنکه از او نام ببرند. سپس توصیف ها در ظرفی ریخته می شود و بچه ها یکی از آنها را برمی دارند و از روی توصیف ها می کوشند، نام شخصیت داستانی یا کتابی را که آن واقعه در آن روی داده است، شناسایی کنند. (۳)

- ۱- ادبیات کودکان و نوجوانان و ترویج خواندن (مواد و خدمات کتابخانه‌های برای کودکان و نوجوانان)، ص ۳۴۷.
- ۲- ادبیات کودکان و نوجوانان و ترویج خواندن (مواد و خدمات کتابخانه‌های برای کودکان و نوجوانان)، ص ۳۶۰.
- ۳- ادبیات کودکان و نوجوانان و ترویج خواندن (مواد و خدمات کتابخانه‌های برای کودکان و نوجوانان)، ص ۳۶۶.

ص: ۷۷

نقش اثرگذار کتابخانه ها

نقش اثرگذار کتابخانه ها

کتابخانه در پرورش ذوق خواندن و برانگیختن شور پژوهش در دانش آموزان نقش بسیار مهمی دارد. چنان که پیش از این اشاره شد، متأسفانه هنوز مطالعه خانواده های ما بسیار اندک است؛ از این رو، به ناچار کودک باید نخستین بار از راه کتابخانه با کتاب آشنا شود و بهترین و مناسب ترین محل برای آشنایی کودک با کتاب و مطالعه، کتابخانه مدرسه است. (۱) از سوی دیگر، در کتابخانه هایی که در مدرسه ها، مسجدها و روستاها راه اندازی می شود، شیوه برخورد متولیان کتابخانه و کتابداران با مراجعه کنندگان بسیار

مهم است. مراجعه کنندگان به کتابخانهها، گاه کودکان و نوجوانانند و گاه بزرگ ترها و حتی دانش آموختگان و اهل معرفت. شیوه برخورد با هر یک از این گروه ها، متفاوت است و آیین هایی مناسب می طلبد. اگر سروکار کتابدار با کودکان است، حوصله و بردباری بیشتری لازم است تا هم بازیگوشی کودکان زیان هایی به بار نیورد و هم آنان به رفتن کتابخانه و مطالعه کردن علاقه مند شوند. کتابخانههای عمومی نهادهایی همگانی هستند که باید منابع دانش بشری را به شکل رایگان در اختیار همگان قرار دهد و بخش های کودک و نوجوان این کتابخانهها، این گروه های سنی را زیر پوشش قرار دهند. وجود کتابخانه های خوب در مدارس، جامعه را از کتابخانه های عمومی بی نیاز نمی کند؛ زیرا در کتابخانه مدرسه، خواندن برنامه ریزی شده و هدفمند یا خواندن موظف، از اولویت بیشتری برخوردار است، گرچه به علایق کودکان نیز نمیتواند بیاعتنا باشد. حال آنکه در کتابخانه عمومی، خواندن آزاد از راه پی گرفتن علایق شخصی و بدون برنامه ریزی، اولویت دارد. البته باید توجه داشت، استمرار این جریان به شکلگیری عادت پایدار میانجامد.

۱- «رهنمودهایی پیرامون کتاب و کتابخانه»، تربیت، اسفند ۱۳۶۴، شماره ۶، ص ۵۵-۵۰.

ص: ۷۸

خدمات کتابخانههای عمومی به کودکان بسیار وسیع و متنوع است؛ از جمله قصهگویی و نمایش خلاق، معرفی کتاب، نمایشگاه، نمایش های عروسکی و تئاتر، دیدار با هنرمندان و انواع کلاس ها و دورههای هنری مانند عکاسی، تئاتر، سینما، مجسمهسازی، نجوم، مطالعات زیستمحیطی و ورزش ها. مجموعه این کتابخانه ها، بسیار متنوع است و میتواند علایق کودکان و نوجوانان وابسته به طبقات گوناگون اجتماعی را دربرگیرند. (۱)

چگونگی گزینش کتاب مناسب

اشاره

چگونگی گزینش کتاب مناسب

گزینش کتاب خوب و مناسب برای کودکان و نوجوانان مانند انتخاب هر پدیده دیگری، نیازمند شناخت و دقت کافی است. همان گونه که در انتخاب اسباب بازی برای کودکان دقت می کنیم که متناسب با روند رشد جسمی و ذهنی آنها باشد و ساختار آن برای کودک خطر آفرین نباشد، یا هنگام انتخاب پوشاک برای او، راحتی، دوام و زیبایی را ملاک قرار می دهیم، در انتخاب و تهیه کتاب هم باید چنین دقتی را داشته باشیم. باید دانست این باور که «هر کتاب به یک بار خواندنش می ارزد»، در عصر فراوانی منابع و مجراهای گوناگون اطلاع رسانی و امکانات متنوع برای پر کردن اوقات فراغت که انسان را بیش از پیش به طرف گزیده خواندن می برد، باوری نادرست به نظر می رسد. برای گزینش کتاب مناسب، این راهکارهای تا حدی سودمند است:

۱. ابتدا باید خانوادهها مطالعه خود را در زمینه ادبیات کودکان گسترش دهند و آگاهی خود را از کتاب ها و منابع مناسب افزایش دهند؛
۲. مشاوره با دوستان، همکاران و آموزگاران که با ادبیات کودکان آشنایی کافی داشته باشند؛

۱- ادبیات کودکان و نوجوانان و ترویج خواندن (مواد و خدمات کتابخانه‌های برای کودکان و نوجوانان)، صص ۳۵-۳۶.

۳. مراجعه به یکی از کتابخانه‌های عمومی و عضویت در کتابخانه؛

۴. از کتابدار بخواهند در انتخاب کتاب مناسب به آنها کمک کنند؛

۵. بهره مندی از بخش مرور و نقد و معرفی کتاب های کودکان در لایه صفحات روزنامه‌ها و مجله‌ها. (۱)

از سوی دیگر، کودکان و نوجوانان به کتاب‌هایی نیاز دارند که جذاب، عمیق و شیرین و با تجربه‌ها، نیازها، علایق و توانایی‌های آنها هماهنگ باشد. همچنین وسیله‌های برای شناخت خود، محیط طبیعی و اجتماعیشان به شمار آید که به کنجکاوی‌ها و افکار و آرمان‌های بلندپروازانه آنها پاسخ بدهد و خوراکی برای تخیل سرشار و سیال آنان باشد و بر وسعت تجربه‌های آنان بیفزاید و به آنها لذت خواندن و عمیق شدن را ارزانی دارد و سرانجام، لذت را به علاقه، و علاقه را به عادت بدل کند. چنین کتاب‌هایی فراوان نیست، ما باید آنها را بیابیم. از میان صدها کتاب کسل‌کننده و سطحی که به جای اینکه آنها را با زندگی و هرچه در آن است، آشنا سازد، آنان را از زندگی، دور و معیارهای غلطی به آنها القا میکند. همواره برای گزینش کتاب‌های خوب کودک و نوجوان باید ضوابط و استانداردهایی را در نظر گرفت. برخی از این ضوابط عبارتند از:

الف) کیفیت محتوا

الف) کیفیت محتوا

یکی از زمینه‌های ارزیابی آثار، کیفیت محتوای آنهاست که طبعاً بسیار متنوع است. سنجش کیفیت محتوایی شعر، داستان و غیرداستان، طبعاً نمی‌تواند با معیارهای یکسان صورت گیرد. تسلط بر بنیان‌های نقد که در آن ارزش‌های محتوایی آثار بحث شده

است، به انتخاب کننده کمک میکند تا بهترین آثار را برگزیند. (۲) بدون تردید، ارزش محتوایی آثار ویژه کودکان و نوجوانان، در گرو

۱- شهروز جاویدی، «والدین، کودک و کتاب خوانی»، کتابداری، ۱۳۸۱، ش ۳۸، صص ۱۳۷ ۱۵۲.

۲- ادبیات کودکان و نوجوانان و ترویج خواند (مواد و خدمات کتابخانه ای برای کودکان و نوجوانان، ص ۶۱).

ص: ۸۰

میزان ارتباط این محتوا با زندگی آنهاست. هرچه قدر کودکان بیشتر بتوانند چهره واقعی و خواسته ها و آرمان هایشان را در آن ببینند، بیشتر به آن دل می بندند و از آن اثر می پذیرند. اگر محتوای آثار از زندگی آنها گرفته شده باشد و بتواند فضای انباشته از بی تفاوتیها را بشکند، حتی کودکی را که به تماشای تلویزیون عادت کرده است، برای لحظاتی به خود فرا میخواند. معیارهای دیگری که میتواند درون مایه و محتوای آثار را ماندگاری بخشد، میزان دامن زدن به حس کنجکاوی های کودکان است؛ آثاری که پس از خوانده شدن، ذهن کودک را فعال کند و به نوآوری او دامن بزند تا خط پنهان آن را در کتاب ها و آثار دیگر دنبال کند.

(ب) کیفیت نگارش

(ب) کیفیت نگارش

آنچه در ارزیابی آثار می تواند کانون توجه باشد، انطباق سطح خوانایی اثر با توانایی های خواننده است. به عبارت دیگر، متن نباید آن چنان ساده باشد که خواننده از تلاش

بینیاز باشد و نه آن چنان پیچیده باشد که خواننده را از ادامه خواندن بازدارد و از توانایی هایش ناامید سازد.

ج) کیفیت تصویر

ج) کیفیت تصویر

کودکان، مطالعه را با خواندن تصویر آغاز میکنند و با کسب و گسترش مهارت خواندن، کمکم به متن نیز روی می آورند. ازاین رو، آثار کودکان را بدون تصویر نمی توان تصور کرد. تصویر بخش جداییناپذیر کتاب های کودکان است. تصویر در کتاب های کودکان در بسیاری موارد، همچون متن و در مواردی خاص، حتی بیش از متن در انتقال مفاهیم و اندیشه ها، حالت ها و احساس ها و تخیلات به خواننده، نقش دارد. تصویر در کتاب کودک با متن رابطهای انکارناپذیر دارد و نقش آن به گونه ای است که هر آنچه متن به دلیل محدودیت، قادر به بیان نیست، به تصویر می کشد.

ص: ۸۱

د) کیفیت ارائه

د) کیفیت ارائه

کتاب کودک پدیده‌های است که از روی جلد تا آخرین صفحه و همچنین پشت جلد آن و حتی اگر روکش داشته باشد، با روکش آن در مجموع یک کتاب را تشکیل میدهد و تکتک عناصر تشکیلدهنده آن در جذب خواننده و نگه داشتن او با کتاب مؤثر است. بنابراین، شکل ظاهری کتاب، یکی از عواملی است که باید ارزیابی شود. قطع کتاب، طراحی صفحات، اندازه حروف، جنس کاغذ و صحافی و حتی روکش کتاب از عواملی به شمار می آید که در زمینه کیفیت ارائه باید در نظر گرفته شود. (۱)

ایجاد عادت به مطالعه

ایجاد عادت به مطالعه

چنان که پیش تر اشاره شد، «عادت به مطالعه» اکتسابی است؛ یعنی همان طور که کودک، خواندن و نوشتن و حساب کردن را می آموزد، می تواند مطالعه را هم فرا بگیرد. پس باید روش مطالعه را به وی آموخت و او را به مطالعه عادت داد. بدین ترتیب، مطالعه همانند انجام هر فعالیت دیگری، نیازمند استفاده از روش های درست و ویژه است. پیش از هر چیز باید بدانیم، مطالعه در میان اعضای خانواده به صورت عادت میسر است. همیشه از دوره کودکی، آغاز و در طول دوره تحصیل (ابتدایی، راهنمایی و متوسطه) به صورت مستمر و بی وقفه ادامه داشته باشد. باید با استفاده از امکانات موجود در کتابخانه های شهر و با راهنمایی کتابدار، کتاب های مناسب گروه سنی و دوره تحصیلی کودکان را انتخاب کرد. باید آنان را با ادبیات ویژه خودشان آشنا کرد. برای این کار ابتدا باید اشعار کودکانه برایشان خواند و تا مرحله رسیدن به داستان های علمی، به این روند ادامه داد. بهترین و پربارترین اوقات برای ما و کودکان در طول روز، زمانی است که با یکدیگر کتاب می خوانیم.

۱- ادبیات کودکان و نوجوانان و ترویج خواند (مواد و خدمات کتابخانه ای برای کودکان و نوجوانان، صص ۶۳ ۶۷).

ص: ۸۲

رفتن به کتابخانه را بخشی از برنامه هفتگی مان قرار دهیم. اجازه دهیم کودکان در کتابخانه با داشتن فرصت کافی به سراغ قفسه های کتاب بروند و با نگاه کردن به آن ها، کتاب مورد علاقه شان را انتخاب کنند. گاه نیز آنها را به سمت قفسه هایی که موضوعات

آنها ناآشنايند، راهنمايي كنيم تا كتاب هايي را برگزينند كه معمولاً انتخاب نمي كنند و از اين راه به سمت موضوع هاي گوناگون و جديد سوق داده شوند و دنياهاي جديدي را كشف كنند. بسياري از كتابخانه ها، روزها و ساعات مشخصي در هفته را به داستان خواني اختصاص مي دهند و مسئول كتابخانه هر هفته كتابي جديد معرفي مي كند و خوانده مي شود.

بسياري از فيلم هاي سينمايي و برنامه هاي تلويزيوني، بر اساس كتاب هاي منتشر شده ساخته مي شوند. اگر كودك ما به فيلم يا برنامه اي علاقه مند است، او را به خواندن فيلم نامه يا كتاب مربوط به آن فيلم تشويق كنيم. در واقع، اين روشي ساده براي ايجاد انگيزه و علاقه در كودكاني است كه به خواندن كتاب ميل ندارند. در عصر اطلاعات كه با انبوه فزاينده اطلاعات در قالب كتاب، مجله و روزنامه مواجهه ايم، اين منابع بهترين وسايل تشويق نوجوانان و جوانان به مطالعه به شمار مي آيد. همچنين مي توانيم از برنامه هاي آموزشي موجود در شبكه هاي جهاني اينترنت بهره مند شويم.

خوش بختانه، هر سال بر شمار نشریه های گوناگون کودکان افزوده می شود. میتوان فرزندان را به خرید و اشتراك نشریه ها و روزنامه های مناسب سن و جنس و شرایط اجتماعي و فرهنگي، تشويق كرد. مناسبت هاي گوناگون مانند روز تولد و سال نو، فرصت هاي خوبي هستند تا آنان براي مجله يا روزنامه مورد علاقه شان، مشترك شوند.

به كودكان، اهميت و ضرورت مطالعه را ياد آوري كنيم. به آنها بگوئيم كه مطالعه، راهي مطمئن براي جهت دار و هدفمند كردن زندگي است. بدین

منظور، باید در روزهای هفته، زمانی معین را به خواندن اختصاص داد تا هریک از اعضای خانواده بتواند کتاب، روزنامه یا مجله مورد علاقه اش را بخواند، حتی اگر مدت زمان مطالعه، ۱۵ تا ۳۰ دقیقه باشد. بی شک، پس از مدتی، از علاقه ای که توانسته اید به راحتی در وجود فرزندتان برای مطالعه پدید آورید، شگفت زده می شوید. (۱)

سرانجام، اینکه بکوشیم گاه بخش های مهم و جالب کتابی را برای اعضای خانواده بخوانیم و درباره آن بحث کنیم. با افراد اهل مطالعه و اندیشمند، ارتباط و با آنها رفت و آمد داشته باشیم تا شوق و انگیزه مطالعه در اعضای خانواده شعله ور شود. همچنین گاه از فرزند خود بخواهیم برایمان کتاب بخواند یا قصه ای را با زبان خودش تعریف کند. مهم تر از همه اینکه با رایزنی کارشناسان برای فرزند خود سیر مطالعاتی و برنامه کتابخوانی تنظیم کنیم، (۲) افزون بر موارد یادشده، به طور کلی آنچه جامعه، کودک و نوجوان را به سمت خواندن تشویق میکند، عزم ملی و همکاری همه نهادها برای برنامه ریزی هماهنگ و سازمان یافته است که در روند کار خود باید به این موارد توجه داشته باشند:

والدین را از ارزش های خواندن آگاه کنند؛

آموزگاران، کتابداران و برنامه ریزان شبکه های رادیویی، تلویزیونی و مطبوعاتی را برای اجرای برنامه های ترویج کتاب تربیت کنند؛

بسترهای لازم را برای تولید کتاب های مناسب و ارزان آماده سازند؛

در جهت گسترش شبکه کتابخانه های عمومی سرمایه گذاری کنند؛

۱- فریده بیگزاده، «چگونه علاقه به مطالعه را در کودکانمان به وجود آوریم؟»، پیوند، خرداد ۱۳۸۱، ش ۲۷۲، صص ۶۲ و ۶۳.

۲- احمد بهیژوه، «خانواده، کتاب و فرهنگ کتاب خوانی»، پیوند، اسفند ۱۳۸۰، ش ۲۶۹، صص ۵۲ و ۶۳.

ص: ۸۴

با دگرگونی نظام آموزشی، راه را برای شکلگیری کتابخانههای مدرسه باز کنند؛

با حمایت از صنعت نشر، زمینهساز تولید کتاب های خوب باشند؛

شبکه توزیع را کارآمد کنند. (۱)

البته باید توجه داشت که در فرآیند ایجاد عادت به مطالعه در کودکان مسیر هموار نیست و همواره موانعی در این راه وجود دارد. یکی از مقوله هایی که بر خواندن کودکان و نوجوانان اثرگذار بوده و سبب نگرانی کارشناسان شده است، رشد و توسعه رسانه های صوتی و تصویری پیش از تثبیت وضعیت مواد مکتوب است که برخی از کارشناسان آن را در رقابت با کتاب، حتی کتاب های خوب، نیرومندتر می بینند. به دلیل آنکه کودک در برابر محملهای آگاه شدن، آموختن و لذت بردن، حق انتخاب دارد، بیشتر به سمت این رسانه ها تمایل نشان میدهد؛ چرا که از جذابیت بیشتری برخوردارند و معمولاً پیش نیازی برای استفاده از آنها وجود ندارد. نکته دیگری که میتوان آن را مانع جدی پنداشت، سطح کیفی آثار چاپی است. همیشه نخواندن را نباید ناشی از بی علاقهگی دانست. محتوای آثاری که در اختیار خوانندگان قرار میگیرد، در پدید آوردن علاقه مندی بسیار اثرگذار است. نخواندن، گاه اعتراضی به محتوای آثار و کیفیت آنهاست. (۲) همچنین از عوامل دیگر بی رغبتی کودکان به مطالعه، میتوان به خودداری والدین از راهنمایی و تشویق

کودکان به مطالعه، نبود کتاب های مناسب کودکان از نظر کیفی، فقر کتابخانههای مدارس و کتابخانه کودکان در شهرها، کم توجهی

۱- ادبیات کودکان و نوجوانان و ترویج خواندن (مواد و خدمات کتابخانههای برای کودکان و نوجوانان، ص ۳۸.

۲- ادبیات کودکان و نوجوانان و ترویج خواند (مواد و خدمات کتابخانه ای برای کودکان و نوجوانان، صص ۲۵ ۲۶.

ص: ۸۵

مسئولان و مربیان مدارس به مطالعه و کتابخوانی، اشاره کرد. (۱) از این رو، عادت به مطالعه همچون عادات دیگر، در دوره کودکی، بهتر و مؤثرتر شکل میگیرد. به همین دلیل، کارشناسان و متولیان باید با اهتمام به رفع موانع عادات مطلوب، ایجاد و گسترش فرهنگ مطالعه در کودکان و نوجوانان را در اولویت برنامهریزی های فرهنگی قرار دهند. کودکان و نوجوانان، آینده سازان کشور به شمار می آیند و تقویت و تربیت درست آنان، تضمین توسعه پایدار کشور است و افقی روشن و چشماندازی پرامید پیش رو پدید خواهد آورد.

۱- «بررسی وضعیت کتاب و کتاب خوانی در ایران»، پیام کتابخانه، سال یازدهم، بهار ۱۳۸۰، ش ۱، صص ۱۱۶.

ص: ۸۶

ص: ۸۷

فصل پنجم: وضعیت مطالعه در ایران

اشاره

فصل پنجم: وضعیت مطالعه در ایران

ص: ۸۸

ص: ۸۹

(ارزش یک جامعه به وجود افراد کتاب خوان آن جامعه بستگی دارد.

مقام معظم رهبری

کتاب از دیرباز تاکنون، سرنوشت پرفرازونشیبی در ایران داشته است. ایرانیان باستان، نوشته های خود را روی سنگ، کندهکاری میکردند یا روی الواح گلی زرین و سیمین مینوشتند و گاه از پوست دباغی شده گاو استفاده می کردند.^(۱) از نخستین قرن اسلامی، صنعت کاغذسازی که ماده اصلی کتاب بود، در بسیاری از شهرهای ایران رواج یافت. در دوره صفوی، کتابخانه های ارزشمند و باشکوهی پدید آمد و دوره قاجار نیز با ورود صنعت چاپ به ایران و رواج کتاب های چاپ سنگی در کشور هم زمان بود، اما در دوره پیشامدرن، کتاب، ابزار یا رسانه انتقال معانی در گستره های بسیار محدود بود. در این دوران، نخبگان کتاب می نوشتند و مخاطبان یا خوانندگان کتاب نیز، نخبگان جامعه به شمار می آمدند. در این دوره، شمار باسوادان اندک بود. در نتیجه، مطالعه کتاب به گروه های اجتماعی محدودی مانند نخبگان سیاسی، درباریان، روحانیان و ثروتمندان محدود می شد. در چنین وضعیتی، طبیعتاً مباحث و موضوعاتی که در دنیای کتاب ارائه میشد، متناسب با نیازها و

۱- محمدحسن رجبی، مروری کوتاه بر تاریخ کتاب در ایران: از آغاز تا کنون، ص ۱۱.

ص: ۹۰

علاقه مندی نخبگان بود. اساساً توده‌های مردم از کتاب به عنوان ابزاری برای تولید و انتقال فرهنگ استفاده نمی‌کردند. به همین دلیل، برای توده‌ها، آیینها و مناسک، شاید عمده‌ترین رسانه تولید و انتقال فرهنگ به جای کتاب بود. همین طور افزون بر محدود بودن قلمرو موضوعی کتاب‌ها، در دوران پیشامدرن کتاب بیشتر دارای معنای قدسی و متافیزیکی بود. (۱) اینندیم در کتاب الفهرست یاد میکند پس از اینکه اسکندر بر فارس و کاخ داریوش دست یافت، فرمان داد گنجینه‌های دانش آن را که به زبان پهلوی بر سنگ‌ها و لوحها نوشته شده بود، به زبان‌های قبطی و یونانی برگردانند و آنها را به مصر فرستاد تا در کتابخانه اسکندریه نگه داری شود، گرچه بسیاری از کتاب‌ها را سوزاند و نابود کرد. (۲)

به باور اندیشمندان، توسعه فرهنگی، اصلاح و تحول وضعیت موجود و تجلی تواناییها و استعدادها در جهت هموار کردن و تسریع فرآیند پیشرفت جامعه در جنبه‌های گوناگون است. در زمینه تعالی این نوع توسعه، شاخص‌های متعددی نقش ایفا میکنند که کتاب در این میان بیش از هر عاملی اهمیت دارد. در این میان، ترویج فرهنگ کتابخوانی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. بتردید مطالعه و کتابخوانی، ابزار اصلی افزایش سطح آگاهی و دانش همگان است. (۳) مطالعه کتاب‌های مفید و مناسب به افراد امکان میدهد تا با تأمل در مطالب و محتوا، حقیقت زندگی‌شان را در آن بیابند، ظرفیتها و مهارت‌های شناختی وجودی‌شان را ارتقا بخشند و در همان حال، از لذتی واقعی و کمیاب

- ۱- نعمتالله فاضلی، «درآمدی جامع‌شناختی به پدیده و گفتمان کتاب در ایران معاصر»، کتاب مهر، بهار ۱۳۹۰، ش ۲، صص ۴۹۴.
- ۲- محمدحسین خاکسار، کتاب یا پاسدار دانش و تمدن بشر، صص ۴۳ ۴۴.
- ۳- محمد اسماعیلزاده، «راهبردهای تحقق فرهنگ کتاب خوانی در سطح جامعه»، کتاب مهر، بهار ۱۳۹۰، ش ۲، صص ۱۱۰ ۱۲۴.

ص: ۹۱

بهره گیرند، اما با وجود تولید انبوه کتاب، دسترسی زیاد و نرخ بالای سواد، کتابخوانی جایگاه والایی در فرهنگ فراغتی ایرانیان ندارد. (۱)

بر اساس اطلاعات موجود در سال ۱۳۲۰، در سراسر ایران، شمار ۳۲۸ عنوان کتاب، چاپ شده است. این تعداد تا سال ۱۳۴۲ تا ۸۰۰ عنوان در نوسان بوده است. اگر بخواهیم متوسطی از این آمار ارائه دهیم، در فاصله سال های ۱۳۴۳ تا ۱۳۵۷، متوسط تولید کتاب ۲۵۰۰ عنوان کتاب در سال است. کمتر از سه دهه بعد، این رقم به ۵۲ هزار و ۷۹۸ عنوان در سال ۱۳۸۵ رسید. این ارقام، ۱۹ هزار درصد رشد را نشان می‌دهد. در چند سال گذشته نیز آمار نشر کتاب افزایش یافته و به ۷۰ هزار عنوان تا پایان ۱۳۸۹ رسیده است. این رشد همراه با رشد شمار مراکز نشر، صنعت چاپ، توزیع و فروش کتاب بوده است. براساس این آمار، تا پیش از انقلاب اسلامی، شمار ناشران ایران در تهران و شهرستان ها، به بیش از ۲۰۰ مؤسسه و این رقم در سه دهه اخیر، به ۵۰۰۰ در سال ۱۳۸۹ رسیده است. همچنین ۴۲۴۹ کتاب فروشی و ۲۰۰۰ کتابخانه عمومی تا سال ۱۳۸۹ در کشور فعال بوده است. (۲)

باوجود رشدی که در این آمارهای فوق مشاهده می‌گردد، در مباحث بعدی خواهیم دید

که در وضعیت کتابخوانی و گرایش مردم به مطالعه تغییر قابل ملاحظه‌های ایجاد نشده است.

نامهربانی با یار مهربان

نامهربانی با یار مهربان

یکی از معیارهای سنجش رشد فرهنگی و فکری هر ملت و کشوری در تعداد کتابخانه ها، کتاب فروشی ها، کتاب های چاپ شده و کتاب خوان های آن

۱- محمد سعید ذکایی، «خواندن برای لذت و لذت های خواندن»، کتاب مهر، بهار

۱۳۹۰، ش ۲، صص ۶۹ و ۵۰.

۲- «درآمدی جامعه شناختی به پدیده و گفتمان کتاب در ایران معاصر»، کتاب مهر، بهار

۱۳۹۰، ش ۲، صص ۴۹۴.

ص: ۹۲

جامعه است. بالا بودن میزان مطالعه و کتابخوانی در جهان یکی از شاخص های توسعه یافتگی شناخته شده است، چنان که در جوامع توسعه یافته، کتابخوانی سرانه بالایی را به خود اختصاص می دهد و متقابلاً در جوامع توسعه نیافته به علت بالا بودن نرخ بی سوادی از یک سو، و مطالعه نکردن کتاب از سوی باسوادان این جوامع از سوی دیگر، سرانه کتابخوانی در این کشورها، رقم پایینی دارد. در ایران که جزو کشورهای در حال توسعه است، با وجود افزایش شمار باسوادان، همچنان آمار ناچیز مطالعه معضلی است که پی آمد فراوانی را به شکل غیرمستقیم در پی داشته است. با وجود تحولات اجتماعی و فرهنگی در دو دهه اخیر، هنوز کتاب موقعیت مناسب خود را نیافته؛ زیرا براساس گفته

مستولان، میزان باسوادی به ۸۰ درصد رسیده و شمارگان چاپ کتاب با آهنگ رشد دانش اندوختگان، بی تناسب است.^(۱)

همان گونه که بیان شد، از شمار کتابخانهها، شمارگان کتاب های چاپ شده، میزان و شیوه خرید کتاب و میزان مطالعه و کتابخوانی میتوان دریافت که فرهنگ در ایران چه جایگاهی دارد و به این شکل، رشد و توسعه یا افول و عقب گرد ملتی را میتوان بررسی کرد. برای اینکه بدانیم شمارگان کتاب در ایران چه قدر پایین است، این آمار را با آمار کشور تاجیکستان مقایسه میکنیم. در جمهوری تاجیکستان، شمارگان متوسط کتاب در حدود ۵۰ هزار نسخه برای ۵ میلیون نفر است. اگر شمار مطالعه کنندگان تاجیکستان را، که در سطح پایینی است، معیار قرار دهیم، متوسط شمارگان کتاب با توجه به جمعیت ایران، باید ۶۵۰ هزار نسخه باشد، نه ۵۰۰۰ نسخه! به عبارت دیگر، مردم تاجیکستان با درآمد محدود و پایینتر از ما، ۲/۵ درصد

۱- بتول رحمانی، «بررسی تعداد مقالات و گزارش های منتشر شده درباره کتاب و کتابخوانی در سال های ۱۳۷۴ و ۱۳۷۵ و تطبیق آنها»، فصل نامه کتاب، بهار ۱۳۸۲، ش ۵۳، صص ۱۱ و ۱۲.

ص: ۹۳

بیش از ایرانیان، کتاب میخوانند. این در حالی است که نوجوانان و جوانان بیش از نصف جمعیت ایران را تشکیل میدهند که باید بیش از گروه های سنی دیگر، تشنه دانش و مطالعه باشند.^(۱)

امروزه با وجود افزایش جمعیت شهرها و رشد آمار باسوادی و فراهم آمدن بسیاری از لوازم و زمینهای رشد فرهنگی و آگاهیهای عمومی، بازار کتاب با تحرکی که نشان دهنده روی آوردن عموم مردم به کتاب و ایجاد طبقاتی عظیم از کتاب خوانان باشد، همراه نیست و همچنان متوسط شمارگان کتاب، بین ۱۰۰۰ تا حداکثر ۵۰۰۰، در نوسان است. طبیعی است که این شمارگان برای کتاب، نه تنها از نظر اقتصادی تأمینکننده هزینههای تمام شده کتاب نیست، بلکه تأمینکننده زندگی نویسندگان و محققان و مترجمان و کتاب فروشان و ناشران نیز نمیتواند باشد. در نتیجه، نه ناشران از کارشان خشنودند و نه نویسندگان و محققان. حاصل سال ها کار و تلاش آنها در چاپ خانهها خاک می خورد یا ناشران آنها، حقوق مادی ایشان را نادیده می گیرند و نویسندگان دیگر انگیزهای برای تألیف و تصنیف کتاب ها ندارند و طبعاً همان معدود کتاب خوان باقی مانده نیز ناراضی و نگرانند؛ چرا که کتاب های مطلوب خود را نمیابند یا توانایی خرید آنها را ندارند. (۲)

وضع نامطلوب کتاب و کتابخوانی به گونهای است که براساس نتایج پژوهشی، ۴۹ درصد خانوادههای ایرانی، در سال کتاب غیردرسی نمیخرند. ۳۱ درصد خانوادهها نیز بین یک تا پنج جلد و ۱۱ درصد بین شش تا ده جلد کتاب میخرند. در این میان، فقط ۸ درصد بیش از ده جلد کتاب در

۱- میرعمادالدین فریور، «کتاب خوانی در کشور ما فراگیر نیست»، نشاط، ۵ خرداد ۱۳۷۸.

۲- منصور رستگار فسایی، «وضع نگرانکننده کتاب و کتاب خوانی در کشور»، ادبستان، ش ۴۲، صص ۴۰-۴۳.

سال می خرنند؛ در حالی که بنابر آمارهای رسمی، مردم ایران روزانه ۳۵ میلیارد سیگار میخرند.^(۱)

علاوه بر آن، کتابخوانی میان تحصیلکردگان نیز وضعیت خوبی ندارد. براساس بررسی مرکز افکار سنجی دانشجویان ایران (ایسپا) که در میان ۴۰۰ نفر از دانشجویان دانشگاه های تهران صورت گرفته است، ۶۲/۳٪ دانشجویان، کمتر از یک ساعت در شبانه روز مطالعه می کنند. در این میان، ۱۷/۸٪ کمبود وقت، ۱۵/۵٪ حجم فراوان تکالیف دانشگاهی و ۱۱/۴٪ دانشجویان، گرانی کتاب را از موانع مطالعه بر شمرده اند.^(۲) نظرسنجی دیگری که در آبان سال ۷۵، در میان مردم تهران و درباره کتابخوانی به طور اعم صورت گرفته است، نشان می دهد، در میان جمعیت باسواد و تحصیل کرده، فقط ۳۲ درصد کتاب خوان وجود دارد که از این گروه، حدود ۱۳ درصد عادت به کتابخوانی دارند.^(۳) اگر بخواهیم مقایسه کنیم، باید گفت ۳۰ درصد از دانشآموزان و دانشجویان کشور ما مطالعه میکنند که در مقایسه با وضعیت مطالعه در کشورهای پیشرفته، نگرانکننده است. کافی است این نتایج را با نتایج پژوهشی مقایسه کنیم که در سال ۲۰۰۵ انجام گرفت. این آمار نشان میدهد، ۶۶ درصد مردم روسیه، کتاب خوان هستند که ۲۶٪ از این افراد، به طور مرتب کتاب میخوانند. همچنین شمار کتاب های موجود در کتابخانههای خانگی، به طور متوسط ۳۰۰ عنوان است.^(۴)

- ۲- محمدعلی قنایزچی و محمد رضا داورپناه، «بررسی عوامل تسهیل کننده و بازدارنده مطالعه و رابطه نگرش به مطالعه و کتاب خوانی با الگوی انگیزشی مزلو»، کتابداری و اطلاع رسانی، سال دهم، زمستان ۱۳۸۶، ش ۴، صص ۸۹، ۱۱۰.
- ۳- شهلا کاظمیپور، «چگونگی گرایش جوانان به کتاب و کتابخوانی»، کتاب ماه کلیات، آبان ۱۳۸۰، ش ۴۷، صص ۱۵۶.
- ۴- ابوذر ابراهیمترکمان، «فرهنگ کتاب خوانی در میان روسها»، اطلاعاتی و اطلاع رسانی، سال دوم، خرداد ۱۳۸۷، ش ۸، ص ۹.

ص: ۹۵

از سوی دیگر، نه تنها مطالعه و خواندن کتاب وضعیت مطلوبی ندارد، بلکه از نظر مطالعه منابع اطلاعاتی دیگر، مانند مطبوعات نیز جایگاه درخوری نداریم. طبق برآورد یونسکو، باید روزانه ۶ میلیون نسخه روزنامه در ایران انتشار یابد، حال آنکه روزانه فقط ۱/۵ میلیون نسخه چاپ می شود. تعداد روزنامه‌های منتشره در پاکستان، ۱۰ و در ترکیه ۲۰ برابر عناوین روزنامه در ایران است و نیز مطالعه سرانه روزنامه در هر هزار نفر در ژاپن، ۵۳۶ نفر، ترکیه علیه السلام ۵ نفر، پاکستان ۵۰ نفر و ایران ۱۰ نفر است. (۱) علاوه بر آن، از نظر کمی و کیفی، شواهد نشان می‌دهد، کیفیت مطالعه نزد افراد پایین است. برای نمونه، در یکی از تحقیقات صورت گرفته به این نتیجه رسیدهاوند که میزان آگاهی دانشجویان از شیوه‌های مطالعه از عوامل اثرگذار در افت تحصیلی نظام آموزشی به شمار می آید. عادت به مطالعه همانند بسیاری از عادات دیگر در دوران کودکی شکل می‌گیرد. به همین دلیل، آموزش مطالعه و کتابخوانی، امر سرنوشت‌سازی است. پژوهش‌ها نشان می‌دهد، پدر و مادر میتوانند در شکلگیری عادت به مطالعه در کودکان، نوجوانان و جوانان (دانش آموزان، دانشجویان) خود نقش بسیار مهمی داشته باشند. (۲) از این رو، آموزش شیوه‌های صحیح مطالعه و گسترش گرایش به مطالعه، جزو مباحثی است که باید

کارشناسان و متولیان فرهنگی کشور به آن توجه داشته باشند. چشاندن لذت کتابخوانی به افراد جامعه، به برنامه‌ریزی دقیق و فرهنگسازی عالمانه نیاز دارد؛ موضوعی که در کشورهای دیگر به آن پرداخته‌اند. در پژوهشی که کلارک و همکارانش در سال ۲۰۰۸ انجام دادند،

- ۱- عبدالکریم قریب، چرا شمار کتاب خوان در کشور ما کم است؟، چاپ شده در خلاصه مقالات اولین همایش راه‌های ترویج فرهنگ مطالعه و کتاب خوانی، ص ۲۵۱.
- ۲- سید عباس رضوی و غلامحسین رحیمیدوست، «نقش دانشگاه در افزایش میزان مطالعه کتاب از دیدگاه دانشجویان»، روانشناسی و علوم تربیتی، صص ۴۹-۷۱.

ص: ۹۶

بیشتر جوانان انگلیسی (۵۸ درصد) از مطالعه زیاد لذت می‌برند و خودشان را در گروه کتاب خوانان حرفه‌ای قرار می‌دهند. همچنین بیشتر جوانان (۷۱ درصد) خودشان را اهل مطالعه میدانند. (۱) بر اساس تحقیقی دیگر که وضعیت کتابخوانی در میان کودکان و نوجوانان ایالات متحده را بررسی کرده است، ۷۸ درصد آنها معتقدند اگر کتابخوانی حرفه‌ای نباشند، در آینده با شرایط دشواری روبه‌رو خواهند شد. همچنین ۸۷ درصد آنها می‌گویند باید کتابخوانی حرفه‌ای باشند تا در آینده بتوانند حرفه مناسبی پیدا کنند. (۲)

از سوی دیگر، با وجود سفارشها و تأکیدهای گوناگون که مسئولان و کارشناسان درباره وضعیت کتاب و کتابخوانی، در سال‌های اخیر داشته‌اند، پژوهش‌های جدید آمار امیدوارکننده‌ای ندارند. بر اساس نظرسنجی که در تهران میزان مطالعه و مسائل مربوط به آن را در سال ۱۳۹۰ بررسی کرده است، ۳۶ درصد افراد اهل مطالعه نیستند و فقط پنج درصد تهرانی‌ها به طور حرفه‌ای مطالعه می‌کنند. در این پژوهش، برای افرادی که اصلاً

مطالعه نمی کنند یا کم مطالعه می کنند، اصلی ترین دلیل، کمبود وقت و وجود مشکلات عنوان شده است. (۳) پژوهش جدیدتر و گستردهتری که با عنوان «آسیبشناسی فرهنگ مطالعه در بین جوانان ایرانی» و در بین ۱۵۳۰۷ نفر از افراد ۱۸ تا ۳۵ سال در تهران و ۳۱ شهر کشور انجام شده است، نشان می دهد تنها ۲۲/۴ درصد ترجیح میدهند اوقات فراغتشان را با مطالعه کتاب

۱- کریستینا کلارک و سارا اوزبورن و رودی آکرمن، نگرش جوانان انگلیسی نسبت به مطالعه تحقیقی در زمینه تأثیر خانواده، هم سالان و مدرسه بر مطالعه افراد، به اهتمام حمید قبادی و محمد اللهیاری فومنی و اشرف راضی، ص ۱۹.

۲- مری پوپ آزرین و دیگران، بررسی وضعیت مطالعه کودکان و نوجوانان در امریکا، به اهتمام حمید قبادی و دیگران، تهران، شرکت تعاونی کارآفرینان فرهنگ و هنر، ۱۳۸۸، ص ۲۴.

۳- پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات، ۳۶ درصد شهروندان تهرانی اصلاً مطالعه نمی کنند (گزارش نظرسنجی)، در: پایگاه اینترنتی خبرگزاری کتاب ایران: <http://www.ibna.ir/vdcfj1dyyw6dmxa.igiw.html> (بازیابی در ۱۳۹۱/۰۴/۲۰)

ص: ۹۷

پُر کنند؛ در حالی که ۵۲ درصد از آنها در اوقات فراغتشان تلویزیون تماشا می کنند. این آمار نشان میدهد، مردم افزون بر آنکه به مطالعه به مثابه نوعی سرگرمی می نگرند، مطالعه در بین سرگرمیها نیز جایگاه مناسبی ندارد. همچنین این تحقیق متوسط مطالعه غیردرسی پاسخگویان را فقط ۴۳ دقیقه در شبانهروز برآورد کرده است. (۱)

موانع گرایش به مطالعه

اشاره

موانع گرایش به مطالعه

با در نظر گرفتن پیشینه درخشان تاریخی و دینی کشورمان، میزان رویکرد افراد به مطالعه و کتابخوانی در مقایسه با دیگر جوامع، در سطح بسیار پایینی قرار دارد. در بیشتر خانوادهها، کتاب جایی ندارد و پدر و مادرها، مطالعه و کتابخوانی را به کتاب های درسی محدود میکنند. با وجود، فعالیت های گستردهای که پس از انقلاب در زمینه توسعه مسائل فرهنگی و به ویژه کتاب و کتابخوانی به وسیله سازمان هایی مانند وزارت ارشاد، صدا و سیما و به تازگی از سوی شهرداری و سازمان های وابسته به آن صورت پذیرفته و همچنین برگزاری منظم نمایشگاه های بینالمللی و استانی، در زمینه شمارگان کتاب یا وضعیت نشر یا میزان مطالعه افراد تغییر چشم گیری پدید نیامده است. کارشناسان و پژوهشگران در نتایج پژوهش هایشان، موانع متعددی را در مقابل گسترش فرهنگ مطالعه و کتابخوانی بیان کرده اند که در ادامه به برخی از آنها اشاره میشود:

۱. کمبود وقت

۱. کمبود وقت

بسیاری از مردم، نداشتن وقت کافی را مانعی برای مطالعه و کتابخوانی می دانند. تصور، این است که این مشکل، به دلیل کافی نبودن درآمد مردم و پرداختن به

۱- مرکز تحقیقات صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران، آسایشناسی فرهنگ مطالعه در بین جوانان ایرانی، تهران، مرکز تحقیقات صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۱. (پژوهش چاپ نشده)

ص: ۹۸

چند حرفه برای تأمین زندگی پدید آمده است. از این رو، بیشتر مردم، ترجیح می دهند در وقت باقی مانده شان، تفریح و استراحت کنند. چنان که «وقت نداشتن» و «دسترسی نداشتن به منابع خواندنی» از مهم ترین دلایل بی علاقه‌گی به مطالعه از سوی پاسخ گویان در پژوهشی که در بین جوانان صورت گرفته، بیان شده است. (۱) با وجود این، اگر به چگونگی میزان گرایش به مطالعه و کتابخوانی در دیگر جوامع بنگریم، باور این تصور عمومی، کمی مشکل به نظر می‌رسد؛ چرا که در بسیاری از کشورها، افراد در کمترین زمان ممکن از جمله حضور در صفهای انتظار، مدت زمان رسیدن به مقصد در وسایل نقلیه عمومی، هواپیما و دیگر مکان های عمومی، به طور مستمر به مطالعه می‌پردازند. از این رو، نداشتن وقت کافی اگر توجیه و بهانه ای بیش نباشد، به نظر می‌رسد بیشتر به مدیریت نکردن زمان در زندگی فردی و اجتماعی مرتبط باشد.

۲. گرانی کتاب و تنگنای اقتصادی

۲. گرانی کتاب و تنگنای اقتصادی

وابستگی به خارج به دلیل تولید ناکافی داخلی، قیمت کاغذ را افزایش داده و گرانی کاغذ و خدمات نشر، بر قیمت کتاب اثر گذاشته است. بسیاری از مردم، به دلیل قدرت خرید اندک، به جز موارد ضرورت تحصیلی و شغلی، به سراغ کتاب نمی‌روند. سقراط معتقد بود وقتی جامعه فرزاندگی و سعادت می‌یابد که خواندن، کار روزانه اش باشد. (۲) همواره در جوامع جهان سوم، از یک سو فرزاندگان راه پیشرفت و توسعه را گسترش

کتابخوانی و راه اندازی کتابخانه ها اعلام کرده اند و از سوی دیگر، همواره شرایط و اوضاع به گونه ای بوده که در این جوامع خواندن کتاب و ایجاد کتابخانه، مغفول افتاده و به امری غیر ضروری بدل شده است. (۳)

۱- مرکز تحقیقات صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران، آسایشناسی فرهنگ مطالعه در بین جوانان ایرانی، تهران، مرکز تحقیقات صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۱. (پژوهش چاپ نشده)

۲- رهنمون: شامل سخنان جاودان بزرگان، مشاهیر و نوابغ جهان، ص ۶۴۷.

۳- «مقدمهای بر آسایشناسی مطالعه در کشورهای جنوب»، فصل نامه کتاب، پاییز ۱۳۸۱، ش ۵۱، صص ۱۱۶ ۱۲۵.

ص: ۹۹

۳. معضلات نظام آموزشی

۳. معضلات نظام آموزشی

بی گمان، گذشتن از دبستان، دبیرستان و دانشگاه، برای دست یافتن به مدرک تحصیلی بالاتر، مزایای مادی بیشتری دارد، ولی دست یابی به این نتیجه، مستلزم آن است که در این مدت، فرد مهارت و آگاهیهای لازم را به دست آورد؛ ولی متأسفانه ساختار آموزشی ما در جهت مدرکگرایی عمل میکند. از این رو، معلومات فرد در حد جزوهای کلاسی است. در این صورت، چگونه میتوان انتظار داشت که پرورش یافتگان چنین فرهنگی، به مزایای دیگر و عالیتر سواد بیندیشند و با استفاده از این وسیله مناسب، درصدد گسترش دید اجتماعی و افزایش سطح معلومات خویش برآیند؟ از این رو، بیشتر مردم جامعه نه تنها به مطالعه کتاب علاقهای نشان نمیدهند، بلکه تحت تأثیر این گمان نادرست که مطالعه

کتاب های غیردرسی به پیشرفت فرزندان در زمینه تحصیلی آسیب می رساند، مانع آن میشوند که فرزندانشان به مطالعه این گونه کتاب ها رو آورند.^(۱)

همچنین نظام وارداتی تعلیم و تربیت، در بیشتر کشورهای توسعه‌یافته مانند وصله ناجوری است. نظام آموزشی در بیشتر این جوامع، تکم‌محور است و معمولاً بر اساس کتاب یا جزوه درسی شکل می‌گیرد و آموزگاران و دانش‌آموزان، خود را از هر گونه مراجعه به دیگر منابع اطلاعاتی بی‌نیاز می‌دانند. به ویژه در مراحل آغازین تحصیل به کتاب های غیر درسی هیچ ارجاعی صورت نمی‌گیرد. در مراحل بعدی حتی در سطوح عالی، مراجعه به کتاب های غیردرسی و منابع اطلاعاتی، حالتی صوری دارد و بیشتر برای رفع تکلیف است تا انجام دادن وظیفه. پژوهش‌ها نشان می‌دهد افرادی که در

۱- محمد اسماعیلزاده، «راهبردهای تحقق فرهنگ کتاب خوانی در سطح جامعه»، کتاب مهر، بهار ۱۳۹۰، ش ۲، صص ۱۱۰-۱۲۴

ص: ۱۰۰

مراحل نخستین تحصیل به کتابخوانی رو آورده اند، در مراحل دیگر تحصیل، به کتاب و کتابخانه بیشتر مراجعه داشته اند.^(۱) از سوی دیگر، بر اساس آمار سال ۷۶، حدود ۶۹٪ مدارس و آموزشگاه های کشور کتابخانه ندارند. در واقع، از ۱۰۸ هزار واحد آموزشی در سراسر کشور، فقط حدود ۳۴ هزار مدرسه، کتابخانه دارند و آمار کتاب های موجود در این کتابخانهها، ۱۸ میلیون و ۹۰۰ هزار جلد است، یعنی یک جلد کتاب به ازای هر دانش‌آموز، در حالی که در ژاپن، ۹۹/۴ درصد مدارس ابتدایی، ۹۸/۸ درصد مدارس راهنمایی و ۱۰۰ درصد دبیرستان ها، کتابخانه دارند.^(۲) این وضعیت مسئولیت دست‌اندرکاران و مدیران نظام آموزشی کشور را سنگین تر می‌سازد.

افزون بر آن مواردی مانند ضعف کتابخانه های مدارس از نظر کتاب و امکانات لازم در کتابخانه، نامناسب بودن محل استقرار کتابخانه، نامناسب بودن فضای فیزیکی کتابخانه از نظر فضا، نور، رنگ، نداشتن سالن، میز و صندلی مطالعه، نبودن فعالیت های جنبی و جذاب در برنامه کاری مدارس، توجه نکردن معلمان و کارکنان مدارس به کتاب و تشویق دانش آموزان به مطالعه، نداشتن انگیزه کافی برای مطالعه و کتابخوانی، کمبود وقت فراغت دانش آموزان با عنوان مطالعه و کتابخوانی در برنامه درسی مدارس، اختصاص نداشتن درسی مشخص با عنوان «مطالعه و کتابخوانی»، ناکافی بودن تبلیغات در زمینه استفاده از کتاب، بهره مند نشدن از روش های علمی و مطلوب برای اداره کتابخانه های مدارس، نبود ساعت قصه و کتابخوانی و خلاصه نویسی کتاب در مدارس، ناکافی بودن مسابقات کتابخوانی و خلاصه نویسی

۱- «مقدمهای بر آسیبشناسی مطالعه در کشورهای جنوب»، فصل نامه کتاب، پاییز ۱۳۸۱، ش ۵۱، صص ۱۱۶-۱۲۵.

۲- «بررسی وضعیت کتاب و کتابخوانی در ایران»، پیام کتابخانه، سال یازدهم، بهار ۱۳۸۰، ش ۱، صص ۱۱۶.

ص: ۱۰۱

دانش آموزان، نبود جلسات نقد و بررسی کتاب با حضور دانش آموزان، مشخص نبودن جایگاه کتاب و کتابخانه در مدارس، محدود شدن قفسه کتابخانه مدارس به کتاب های درسی، کم رنگ بودن جایگاه تحقیق و مطالعه در مدارس، بی توجهی به نیاز دانش آموزان و دست اندرکاران آموزش درباره مقوله کتاب و بی اعتنایی مدیران مدارس به مسائل و مشکلات و نیازهای کتابخانه، حذف پست کتابدار در نظام آموزش و پرورش

کشور، رایج بودن «جزوهخوانی» در مراکز آموزش عالی، شیوع «مدرکگرایی» در میان دانشجویان و دانش آموختگان، تکالیف بسیار دانشآموزان و حجم فراوان کتاب های درسی و تأکید بر حفظ کردن مطالب آن، نبود امکانات لازم برای تعمیق فرهنگ مطالعه در مدارس، غنی نبودن کتابخانه های مدارس و خانوادها و مواردی از این دست را که با نظام آموزشی ارتباط دارند، از دیگر موانع کتاب و کتابخوانی باید به شمار آورد.^(۱)

۴. تأثیر رسانه های تصویری

۴. تأثیر رسانه های تصویری

گسترش روزافزون رسانه های تصویری، به تدریج عادات خواندن و قلمروی فرهنگ مکتوب را محدود کرده است. بی گمان، امروزه تماشای تلویزیون یکی از سرگرمی های اصلی مردم است که اگر به طور اصولی و کنترل شده از آن استفاده نشود، کاهش مطالعه و کتابخوانی را در پی خواهد داشت.

۵. استعمار اطلاعاتی

۵. استعمار اطلاعاتی

مفاهیمی همچون «آزادی اطلاعات» یا «جریان متوازن اطلاعات»، چنان که در اعلامیه جهانی ۱۹۴۸ بیان شده، نتیجه طبیعی و حق اولیه آزادی بیان و عقیده

۱- حمیدرضا چاکری، «کتابخانه، مطالعه کتاب و موانع و راهبردهای بهینه سازی»، کتاب ماه کلیات، دی و بهمن ۱۳۸۴، ش ۹۷ و ۹۸، صص ۱۰۸ ۱۱۱.

است، اما عملاً در جهان سوم، سخن گفتن از «جریان متوازن اطلاعات» غیر واقعی است. مفهوم جریان آزاد اطلاعات، در عمل به سود کسانی کار کرده که دارای بزرگ ترین منابع ارتباطی هستند و همواره جریانی یک سویه بوده است. طراز مبادله اطلاعات کشورها نشان می دهد میزان تولید اطلاعات در جهان سوم بسیار ناچیز است و عملاً صاحبان اطلاعات که یا خارجی اند یا اطلاعات آنها از خارج مرزها سرچشمه می گیرد، قدرتی عظیم در اختیار دارند تا اندیشه هایی را رواج دهند که برای اکثریت می پسندند. بی اعتمادی به ورودی اطلاعات و همچنین فقر ارتباطی سبب می شود میزان گرایش به اطلاعات در این جوامع بسیار کاهش یابد. فرد جهان سومی که عملاً در تعلیم و تربیتش به این سو گرایش نیافته است، در ایام بزرگ سالی نیز تجهیزات و امکانات لازم را برای بهره گیری بهینه از اطلاعات فراهم نمی بیند. از این رو، هیچگاه این بهره گیری در وجود وی نهادینه نمی شود. (۱)

۶. نبود کتابداران و اطلاع رسانان متخصص

۶. نبود کتابداران و اطلاع رسانان متخصص

در بسیاری از کشورهای توسعه نیافته، متخصصان در رأس کتابخانه ها و مراکز اطلاع رسانی قرار نگرفته اند. در بیشتر کتابخانه های این کشورها، استانداردهای لازم در ساختار نیروی انسانی مراعات نمی شود. به کار نگرفتن افراد واجد شرایط سبب می شود کتابخانه ها بی تحرک بمانند و به انبار کتاب تبدیل شوند. هدایت نادرست مراجعان و به کار نگرفتن فنون لازم برای جذب و جلب خوانندگان بالقوه کتاب، از عوامل اثرگذار در زمینه مطالعه نکردن در این کشورها به شمار می آید. (۲)

۱- «مقدمهای بر آسیبشناسی مطالعه در کشورهای جنوب»، فصل نامه کتاب، پاییز ۱۳۸۱، ش ۵۱، صص ۱۱۶-۱۲۵.

۲- «مقدمهای بر آسیبشناسی مطالعه در کشورهای جنوب»، فصل نامه کتاب، پاییز ۱۳۸۱، ش ۵۱، صص ۱۱۶-۱۲۵.

ص: ۱۰۳

۷. کمبود اطلاع رسانی در زمینه کتاب

۷. کمبود اطلاع رسانی در زمینه کتاب

فرهنگ کتابخوانی زمانی در جامعه ما گسترش مییابد که نظام اطلاعرسانی کارآمدی برقرار باشد و یافتههای اطلاعاتی و اشاعههای اطلاعاتی نیز مبنای تصمیمگیری قرار بگیرد. فعالیت هایی که خبر چاپ کتاب ها و مقالات را درست بازتاب دهند، گزارشهای تحقیقاتی را بشناساند و در جریان اخبار محافل علمی فرهنگی باشد، در محدوده وظایف نظام اطلاعرسانی است. (۱)

۸. بیگانگی خانواده ها با کتابخوانی

۸. بیگانگی خانواده ها با کتابخوانی

خانواده، نهاد اثرگذاری در مراحل رشد و بالندگی کودکان به شمار میآید و در نهادینه کردن فرهنگ مطالعه و کتابخوانی نقش سرنوشتسازی دارد. محیط و شرایط خانواده و روش تربیتی و آموزش والدین در انس کودک با کتاب نقش بسزایی دارد. کودکی که با کتاب آشنا میشود، از هم نشینی و دوستی با کتاب لذت خواهد برد. ناگفته پیداست که کتاب و کتابخوانی در میان خانوادههای ایرانی جایگاه شایستههای ندارد. از این رو، آشنا نبودن کودکان با مطالعه در خانواده، اختصاص نیافتن وقت مناسب در منزل برای

مطالعه کودکان، استفاده نکردن خانوارها از ابزار قصه و داستان، حاکم بودن رسانه های دیداری و شنیداری بر فضای خانواده به جای حاکم بودن فرهنگ مطالعه، مهیا نبودن امکانات لازم در خانه برای مطالعه افراد خانواده، توجه ناکافی اولیای خانواده به اهمیت کتاب و مناسب ندانستن آن به منزله یکی از بهترین کالاهایی که می توان به فرزند خود در مناسبت های مهم اهدا کرد، مرسوم نبودن قصه خوانی از روی کتاب در خانهها، اختصاص نداشتن بودجه مشخص از درآمد خانواده برای خرید کتاب و مطالعه آن، بی اعتقادی

۱- «راهبردهای تحقق فرهنگ کتاب خوانی در سطح جامعه»، کتاب مهر، بهار ۱۳۹۰، ش ۲، صص ۱۱۰-۱۲۴.

ص: ۱۰۴

خانوادهها به مطالعه به مثابه وسیلهای برای آرامش بیشتر، بیسوادی و کم سوادی والدین و نگرش نادرست آنان به کتاب و... از موانع اصلی فراروی ترویج فرهنگ مطالعه در میان خانوادهها به شمار میآید. (۱)

۹. نداشتن احساس نیاز به مطالعه

۹. نداشتن احساس نیاز به مطالعه

یکی از عوامل کتابگریزی، بی نیازی به مطالعه است. تا وقتی افراد جامعه نیاز واقعی و درونی به خواندن در خود احساس نکنند، حتی بسیاری از مطالعهکنندگان نیمهحرفهای ما، خواندن کتاب را از اولویتهای چندم زندگی خود به شمار میآورند. افزون بر آن، کتاب و کتابخوانی هنگامی می تواند به مثابه ضرورتی در زندگی جا بیفتد که مخاطبان

خود را به لذت بهره گیری از کتاب آشنا کرده باشیم. همان گونه که لذت «پول» و دست یابی به آن، آدمی را به تکاپو و میدارد، لذت کتابخوانی نیز باید کشف شود تا دانشآموزان و فرهیختگان علوم گوناگون، پژوهشگر بار آیند.

کتابخوانی کار لذت بخشی است که تا آن لذت به روح کسی نرسد، آن را نچشد و حظی نبرد، نمیتوان از شخصی توقع داشت که کتاب خوان بار آید. راه های دست یابی به لذت کتابخوانی را میتوان از ویژگیهای روحی و روانی دانشآموزان به دست آورد. کمبود کتابخوانی در کشور ما، مشکلی فرهنگی است و تا زمانی که فضای فرهنگی مناسب شکل نگیرد، بحث درباره کتاب و دیگر ابزارهای فرهنگی چندان سودمند نیست. علت اصلی کتاب نخواندن مردم این است که متأسفانه مردم ما هیچ فایدهای برای کتابخوانی احساس نمیکنند و ما هم فواید کتابخوانی را در کوتاهمدت و بلندمدت برای آنان بازگو نکردهایم. از این رو، تا وقتی که چنین نگرشی

۱- «کتابخانه، مطالعه کتاب و موانع و راهبردهای بهینهسازی»، کتاب ماه کلیات، دی و بهمن ۱۳۸۴، ش ۹۷ و ۹۸، صص ۱۰۸ و ۱۱۱.

ص: ۱۰۵

درباره کتاب باشد، با هیچ فعالیت تبلیغی نمیشود بحران کتاب و کتابخوانی را سامان داد. به نظر میرسد باید جامعه را به این باور رساند که کتابخوانی به معنای بردن سود مادی نیست، بلکه به افزایش دانش و بینش و بهبود شیوه زندگی آنان کمک میکند. به هر صورت، مردم باید احساس کنند کتابخوانی باعث میشود راحتتر زندگی کنند و وقتی این احساس محقق میشود که واقعیتهای جامعه نیز چنین احساسی را تقویت کنند. (۱)

از این رو، آمادگی برای خواندن تا حدود بسیاری در گرو ارزش و اهمیت جامعه برای

خواندن است. در جامعه‌های که خواندن ارزش به شمار نمی‌آید، انتظار آنکه مردم با اشتیاق به خواندن کتاب رو بیاورند، نامعقول است. چنان که پیش‌تر گفته شد در این حالت افراد، بی‌علاقگی به خواندن خود را در پسِ توجیه‌هایی نظیر نداشتن وقت کافی برای مطالعه یا خستگی ناشی از برنامه‌های آموزش رسمی، پنهان می‌کنند.^(۲)

۱۰. ضعف کتابخانه‌های عمومی

۱۰. ضعف کتابخانه‌های عمومی

از نظر ایفلا،^(۳) کتابخانه عمومی، پدیده‌ای جهانی است و در جوامع و فرهنگ‌های گوناگون و در مراحل متفاوت، توسعه می‌یابد. این کتابخانه‌ها دسترسی به دانش و اطلاعات و آثار خیالی را از طریق گروه وسیعی از منابع و خدمات فراهم می‌کنند و برای همه افراد بدون توجه به نژاد، ملیت، سن، جنس، مذهب، زبان، وضعیت جسمی و معیشتی، در دسترس هستند و اهدافی چون حمایت از آموزش رسمی و غیررسمی، اطلاع‌رسانی و پرورش

۱- حمید جواهری، «نقش کتاب، کتاب خوانی و کتابخانه در جامعه امروزی»، اصلاح و تربیت، آذر ۱۳۸۳، ش ۳۳.

۲- ادبیات کودکان و نوجوانان و ترویج خواندن (مواد و خدمات کتابخانه‌های برای کودکان و نوجوانان)، ص ۲۴.

۳- فدراسیون بین‌المللی انجمن‌ها و مؤسسات کتابداری.

رشد فردی را برعهده دارند. کتابخانه‌های عمومی از راه خدمات منحصر به فرد خود، فرهنگ مطالعه را در جوامع ترویج میکنند و به این ترتیب، افراد بیگانه با کتاب را به کتاب خوان تبدیل میکنند. کتاب خانه های عمومی در صورت برخورداری از کتاب های مناسب و کتابداران متخصص و توجه به نیازهای مراجعان، می توانند در تشویق مردم به مطالعه اثرگذار باشند. اگر کتاب خانه های عمومی جایگاه واقعی شان را بیابند و امکانات لازم و گستردگی متناسب با رشد جمعیت را به دست آورند، جامعه مخاطب آنها از نظر تاریخی و اجتماعی، به بلوغ و قدرت گزینش می رسند که نه تنها برآورنده نیاز اطلاعاتی هر متقاضی و زمینه ساز رویکرد مردم به سوی مطالعه و کتابخوانی است، بلکه می تواند پشتیبان تحقیقات در کشور و ضمانتی مطمئن برای سلامت جامعه باشد، اما به راستی این آرمانها تا چه حد در کتابخانه های عمومی ایران تحقق یافته‌اند. بر اساس استانداردهای ایفلا، به ازای هریک نفر باید دو جلد کتاب در کتابخانه‌های عمومی باشد. در کشورهای توسعه یافته‌ای مانند سوئد، دانمارک و فنلاند به ازای هر نفر، به ترتیب ۵/۶، ۶/۷ و ۷ جلد کتاب وجود دارد. حال آنکه بر اساس آمار، در کتابخانه‌های عمومی کشورمان به ازای هر ۱۰ نفر یک جلد کتاب وجود دارد. (۱) از سوی دیگر، بر اساس نظرسنجی صورت گرفته از تهرانی که قاعدتاً از نظر فرهنگی باید از دیگر شهرهای کشور پیش تازتر باشد، فقط ۲۶ درصد پاسخ دادند که عضو کتابخانه هستند. (۲) این وضعیت را مقایسه کنیم با پژوهش هایی که نشان میدهند یک سوم جمعیت فنلاند عضو کتابخانه‌های

۱- امیر هوشنگ هوشنگی، مطالعه و کتاب خوانی، چاپ شده در خلاصه مقالات اولین همایش راههای ترویج فرهنگ مطالعه و کتاب خوانی، ص ۱۵.

۲- شهلا کاظمپور، «چگونگی گرایش جوانان به کتاب و کتابخوانی»، کتاب ماه کلیات، آبان ۱۳۸۰، ش ۴۷، صص ۱۵۶.

ص: ۱۰۷

عمومی هستند. (۱) از این رو، این آمارها روشن میسازد که کتابخانهها و از جمله کتابخانههای عمومی چنان که باید و شاید در بین مردم جایگاهی ندارند. علاوه بر آن، عواملی چون فقر منابع علمی و نبود کتاب های مرجع به حد کافی در کتابخانه های عمومی، منطبق نبودن کتابخانه های عمومی با استانداردهای موجود، کمبود کتاب های جدید، کافی نبودن سالن های مطالعه در کتابخانه ها، ضعف ارتباط با مدارس، دانشگاه ها، خانواده ها، رسانه ها و قشرهای مردم، به کار نگرفتن فنون و روش های عملی در جلب و جذب خوانندگان بالقوه کتاب، کمبود نیروی انسانی متخصص و کارآزموده و ناکارایی برخی از نیروی موجود، نامتناسب بودن تعداد کتاب خانه ها با شاخص های رشد جمعیت، نارسایی فضا و مجموعه و انسجام نداشتن آنها، مجهز نبودن کتاب خانه ها به تجهیزات لازم، دستگاه های تکثیر، خدمات سمعی و بصری، نداشتن کتابدار مرجع برای پاسخ گویی به سؤالات علمی مراجعان، متناسب و هماهنگ نبودن کتاب های کتاب خانه با شرایط و نیازهای مراجعان، نداشتن فعالیت های جانبی مانند مسابقات کتاب خوانی، قصهگویی، نمایش فیلم، بی توجهی به دلانگیزسازی فضای کتاب خانه و چیدمان تجهیزات، کمبود کتابخانه و نبودن کتابخانه ویژه گروه های سنی از جمله عوامل دوری مردم از کتابخانههای عمومی به شمار می آید. (۲)

۱۱. دیگر عوامل

۱۱. دیگر عوامل

افزون بر این موارد که به تفصیل شرح داده شد، کارشناسان، موانع دیگری نیز برای ترویج مطالعه ذکر کرده‌اند. برخی از این عوامل عبارتند از:

۱- محمدرضا جعفری، تجربه سایر کشورها در زمینه ترویج مطالعه و کتاب خوانی، چاپ شده در خلاصه مقالات اولین همایش راه‌های ترویج فرهنگ مطالعه و کتاب خوانی، ص ۱۰۶.

۲- «کتابخانه، مطالعه کتاب و موانع و راهبردهای بهینه‌سازی»، کتاب ماه کلیات، دی و بهمن ۱۳۸۴، ش ۹۷ و ۹۸، صص ۱۰۸ و ۱۱۱.

ص: ۱۰۸

شیوه‌های غلط مطالعه، غلبه فرهنگ شفاهی بر فرهنگ کتبی، ترجیح دادن دیگر فعالیت‌ها، دسترسی ضعیف به مجموعه‌های مناسب کتاب، کیفیت نازل برخی کتاب‌ها و جراید، کمی تعداد نسخه‌های مطبوعات و کتاب‌ها، محرومیت افراد از دسترسی به کتاب، نابسامانی در شبکه توزیع کتاب و جراید، مشکل در انتخاب کتاب‌های مناسب، ناکافی بودن حمایت دولت از دست‌اندرکاران نشر، تألیف و تولید کتاب، بالا نبودن میزان باسوادی به ویژه در مناطق روستایی، توجه نداشتن بخش عظیمی از مردم به کتاب و مطالعه، فراهم نبودن و ناکافی بودن امکانات برای مطالعه، معیوب بودن ساختار آموزشی کتاب و تأکید بر حفظ مطالب به جای تحقیق، تفحص و درک مطالب کتاب، ناکافی بودن تولید کتاب‌های جیبی و ارزان قیمت در مقیاس وسیع، وجود قوانین نسبتاً سختگیرانه در تولید و تألیف کتاب و نیز عضویت و استفاده از کتابخانه‌ها، نبودن برنامه جامع به منظور ترویج فرهنگ مطالعه، کمبود امکانات در کتابخانه‌های مساجد (سالن قرائت خانه، میز و صندلی)، ناکافی و معیوب بودن کتابخانه‌های اداره‌ها و کمبود کتاب

در این کتابخانه ها، شمار اندک مراکز فرهنگی، نیاز به تلفن گویا و راهنمای کتاب، کمبود نشریات ویژه کتاب در جامعه، با صرفه نبودن فعالیت در زمینه تولید و نشر کتاب، محدود بودن شمار ناشران مستقل، نامتناسب بودن محتوای کتاب های چاپ شده با انتظارات و خواسته های مردم، کاهش منزلت خردگرایی، جایگزینی شیوه های جدید کسب اطلاعات، حاکم شدن نظام ارزشی مادی، تعداد کم کتاب فروشها در شهرستان ها، پایین بودن شمارگان کتاب، نبود سیاست منطقی و یکدست در ممیزی کتاب، ماشینی شدن زندگی اجتماعی و ترجمه های نامناسب کتاب های خارجی. (۱)

۱- دبیرخانه شورای عالی جوانان، شیوه های اشاعه فرهنگ مطالعه، چاپ شده در خلاصه مقالات اولین همایش راه های ترویج فرهنگ مطالعه و کتاب خوانی، ص ۶۰.

ص: ۱۰۹

راهکارهای تحقق فرهنگ کتابخوانی

اشاره

راهکارهای تحقق فرهنگ کتابخوانی

در ماده اول «منشور کتاب» که سازمان یونسکو منتشر کرده است، ذیل عنوان «هر کسی حق مطالعه دارد» آمده است:

جامعه باید زمینهای فراهم آورد که هر کس بتواند از مواهب خواندن بهره مند شود. در جهانی که بیسوادی بخش وسیعی از مردم را از دست یابی به خواندن محروم کرده، دولتها باید برای رفع این بلیه تلاش کنند. آنها باید تولید متون چاپی لازم را برای فراگیری خواندن و حفظ توانایی مطالعه تشویق کنند. در صورت لزوم، باید کمک دوجانبه یا

چندجانبه برای حرفه های مختلف مربوط به کتاب فراهم آید. تولیدکنندگان و پخش کنندگان کتاب نیز وظیفه دارند که مراقب باشند اندیشهها و اطلاعاتی که از رهگذر متون چاپی منتقل می شوند، با سیر تحول نیازهای خوانندگان و سرتاسر جامعه همگام باشند.^(۱)

پرورش اندیشههای نو و خلاق و ارتقای فرهنگ جامعه، فقط با افزایش کتابخوانها، البته به روال درست و منطقی امکانپذیر است. به همین دلیل، راهکارهای مفید و مؤثری را باید جست و هرچه سریعتر به اجرای این راهکارها پرداخت. بر این اساس، «سند نهضت مطالعه مفید» در تاریخ ۸۹/۸/۴ به تصویب شورای عالی انقلاب فرهنگی رسیده و برای اجرا به دستگاه های اجرایی کشور ابلاغ شده است. در این سند ملی، اهدافی چون افزایش فضای کتابخانه های عمومی به میزان ۸ متر به ازای هر ۱۰۰ نفر، فراهم آوردن چهار جلد کتاب به ازای هر نفر در کتابخانه های عمومی، عضویت ۳۵ درصد جمعیت ایران در کتابخانه های عمومی، توجه به مطالعه غیردرسی و مفید در روند آموزش رسمی کشور، توجه به مطالعه مفید در

۱- سیاست ملی کتاب، راهنمای توسعه کتاب و کتابخوانی، ترجمه: محمد جعفر

پوینده، تهران، نشر کارنامه، ۱۳۷۷، ص ۸۸

ص: ۱۱۰

برنامههای اوقات فراغت پیشبینی شده است.^(۱) این سند را باید گام مهمی در جهت ترویج و ارتقای فرهنگ کتابخوانی برشمرد؛ چرا که نهادینه سازی فعالیت های فرهنگی تنها با برنامهریزی و اجرای سیاستهای گام به گام و اصولی، امکانپذیر است.

بدیهی است چنین برنامه‌هایی در بیشتر کشورهایی که سطح قابل قبولی از تولید، انتشار، خرید و مطالعه کتاب را دارند، کم و بیش اجرا شده است. برای نمونه، در سال ۲۰۰۶، منشور اهداف راهبردی وزارت فرهنگ و ارتباطات جمعی روسیه تدوین شد که به موضوع تبلیغ کتاب و کتابخوانی توجه جدی شده است. در این منشور، متنوع کردن کتب منتشر شده در کشور، انتشار ادبیات برای گروه‌های خاص خوانندگان، تبلیغات کتاب و کتابخوانی، پیشبرد فروش کتاب‌های روسی در کشورهای خارجی و افزایش صادرات محصولات فکری روسیه، پرداخت یارانه‌های دولتی به بخش انتشارات، به مثابه جهت‌گیری‌های سیاست فرهنگی دولت روسیه مطرح شده است. (۲)

همچنین بر اساس پژوهش‌های صورت گرفته در امریکا، والدین شیوه‌های متنوعی برای تشویق فرزندان خود به مطالعه بیشتر را به کار می‌گیرند. اهدای کتاب، استفاده از فیلمها و برنامه‌های تلویزیونی که بر اساس کتاب ساخته شده‌اند، تشویق آنها برای ورود به اینترنت و توسعه تجربه مطالعاتی خود، محدودیت در تماشای تلویزیون و بازی‌های ویدئویی، تشویق به استفاده آن لاین از وب سایتهای مربوط به کتاب و کتابخوانی و اهدای جایزه برای کتابخوانی، از جمله راهکارهای مورد استفاده والدین بوده

۱- سند نهضت مطالعه مفید، مصوب جلسه ۶۷۳ مورخ ۸۹/۸/۴ شورای عالی انقلاب فرهنگی، پیوست ۱.

۲- ابوذر ابراهیم‌ترکمان، «فرهنگ کتاب خوانی در میان روسها»، اطلاعاتی و اطلاع‌رسانی، سال دوم، خرداد ۱۳۸۷، ش ۸، ص ۹.

است. (۱) افزون بر آن در اسپانیا برنامه‌های ارتقای فرهنگ کتابخوانی در سال‌های ۲۰۰۵ و ۲۰۰۶ اجرا شده است که برخی از آنها عبارتند از:

۱. توسعه پروژه‌های کتابخانه‌های عمومی به منزله مراکز ارتقای مطالعه، بازسازی کتابخانه‌ها و ساخت مکان‌های جدید، گسترش فن آوری‌های جدید و مهمتر از همه، ادامه برنامه ویژه تخصیص منابع به کتابخانه‌ها؛

۲. فعالیتهای ارتباطی: برنامه‌های تبلیغاتی تلویزیون و سینما، طرح‌های متفاوت تبلیغاتی سمعی بصری؛

۳. فعالیتهای تشویق مطالعه: انتقال کتاب‌ها بر فعالیت‌های خیابانی، برنامه‌های تحریک مطالعه در شهرکهای کوچک، شرکت در نمایشگاه‌ها، همکاری کارگاه‌ها و مدارس، همکاری با مؤسسه‌ها و سازمان‌های غیردولتی فعال در این حوزه؛

۴. طرح‌های توسعه آگاهی و همکاری با دیگر نهادها، همکاری با وزارت خانه‌ها، مؤسسه‌ها و دیگر نهادهای عمومی و تخصصی. (۲)

همچنین طرح‌های مشابه در آلبانی به منظور تقویت مهارت‌های مطالعه کودکان اجرا گشته که در آن ظرفیت‌سازی برای افزایش مهارت‌های معلمان و آموزش شیوه استفاده از کتابخانه‌ها، افزایش آگاهی و حمایت از کودکان و تدوین استانداردها و توسعه در سیاست‌گذاری ارتقای مطالعه توصیه شده است. (۳) علاوه بر آن، برنامه‌هایی چون برگزاری هفته کتاب در استرالیا، ایجاد باشگاه‌های کتاب در روسیه، ایجاد جامعه کتاب فروشیهای مدارس در

۱- مری پوپ آزرین و دیگران، بررسی وضعیت مطالعه کودکان و نوجوانان در امریکا، به اهتمام حمید قبادی و دیگران، ص ۷۱.

۲- جوزه آنتونیو وگا، کتابخانه‌های مدارس، سواد اطلاعاتی و طرح‌های ارتقای سطح سواد در اسپانیا، چاپ شده در «پژوهش‌هایی درباره مطالعه در کشورهای ایتالیا، اسپانیا، آلبانی و شیلی»، به اهتمام حمید قبادی و دیگران، ص ۵۷.

۳- جوزه آنتونیو وگا، کتابخانه‌های مدارس، سواد اطلاعاتی و طرح‌های ارتقای سطح سواد در اسپانیا، چاپ شده در «پژوهش‌هایی درباره مطالعه در کشورهای ایتالیا، اسپانیا، آلبانی و شیلی»، به اهتمام حمید قبادی و دیگران، ص ۷۱.

ص: ۱۱۲

بریتانیا، ایجاد یک سازمان اطلاعرسانی و پژوهشی در فرانسه با عنوان «لذت از کتاب»، اهدای جایزه به کودکان کتاب خوان از سوی شورای کتاب کودکان امریکا، ایجاد «بانک کتاب» در ونزوئلا که توسعه کتابخانه را بر عهده دارد، ایجاد کتابخانه‌های جعبه‌ای و کتابخانه‌های مزارع در پاکستان، از جمله روش‌هایی است که دیگر کشورها برای ترویج فرهنگ مطالعه به کار برده و به نتایج مفیدی دست یافته‌اند. (۱)

در ایران نیز چنان که اشاره شد، در سال‌های اخیر گام‌های مهمی در این عرصه برداشته شده است. بر اساس ماده چهارم سند ملی نهضت مطالعه مفید، برای رسیدن به جایگاه مطلوب کتاب و کتابخوانی در کشور باید سیاست‌هایی چون ارتقای شاخص‌های کتابخانه‌ای در ابعاد فضا، منابع، عضو و امانت در کتابخانه‌ها؛ نهادینه کردن مطالعه مفید به مثابه ارزش و عادت عمومی در جامعه؛ فراهم سازی زیرساخت‌های فیزیکی، مجازی و انسانی کتابخوانی شایسته ایران اسلامی؛ زمینه سازی برای هدایت محتوای مطالعه آحاد جامعه و توسعه فعالیت‌های بین‌المللی در زمینه تولید کتاب، محتوا، کیفیت چاپ و تأثیر

آن بر افزایش مطالعه در داخل کشور اجرا شود. (۲) تحقق بخشی از این موارد به راحتی ممکن است. برای نمونه، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی میتواند با خرید کتاب های مناسب، فرهنگ توجه به آراستگی ظاهری و محتوایی کتاب را گسترش دهد. همچنین دولت میتواند بخشی از حمایت خود را برای ترویج فرهنگ مطالعه از طریق توسعه شبکه های توزیع کارآمد اعمال کند. از سوی دیگر، کارشناسان و محققان حوزه کتاب و کتابخوانی با استفاده از نتایج

۱- فهیمه وزیری، تجربه سایر کشورها در زمینه ترویج مطالعه و کتاب خوانی، چاپ شده در خلاصه مقالات اولین همایش راه های ترویج فرهنگ مطالعه و کتاب خوانی، ص ۳۳.
۲- سند نهضت مطالعه مفید، مصوب جلسه ۶۷۳ مورخ ۸۹/۸/۴ شورای عالی انقلاب فرهنگی، پیوست ۱.

ص: ۱۱۳

پژوهش های صورت گرفته، راهکارهایی برای توسعه و ترویج فرهنگ مطالعه در کشور بیان کرده اند. برخی از این راهکارها که همراه با تقسیم بندی بخش های مختلف اثرگذار در زمینه کتابخوانی است، عبارتند از:

الف) خانواده

الف) خانواده

۱. برنامه ریزی والدین برای آموزش چگونگی مطالعه؛
۲. ایجاد محدودیت در استفاده از رسانه های تصویری و اختصاص وقت مناسب برای مطالعه و نظارت بر اجرای آن؛

۳. در دسترس قرار دادن کتاب و تهیه امکانات لازم؛
۴. خواندن کتاب به وسیله والدین برای افراد خانواده در ساعت های مشخص از هفته؛
۵. اختصاص بودجه مشخصی از درآمد خانواده برای خرید کتاب به منظور مطالعه و هدیه دادن به دیگران؛
۶. احیای فرهنگ اهدای کتاب به منزله بهترین و مناسب ترین هدیه در مناسبت ها؛
۷. تشویق خانواده ها به بیان قصه و داستان از طرف کودکان؛
۸. ترویج فرهنگ کتابخوانی از سنین پایین.

(ب) نظام تعلیم و تربیت

(ب) نظام تعلیم و تربیت

۱. ترسیم جایگاه کتاب در فرآیند یاددهی و یادگیری؛
۲. گنجاندن کتابخانه به عنوان یک واحد و عنصر ضروری مدرسه به ویژه در سیاست ها و برنامه های اداره کل نوسازی و تجهیز مدارس؛
۳. حرکت به سمت نظام چندمتنی در آموزش به جای دوره تک متنی؛
۴. تغییر روش مطالعه یک موضوع برای چند بازار کتاب درسی به مطالعه، یک موضوع از چندین کتاب؛

ص: ۱۱۴

۵. افزایش سهم خلاقیت در برنامه های آموزشی؛

۶. حذف برنامه، اجرای خرید کتاب از مرکز و جانشین کردن سیاست ارشاد و راهنمایی به جای آن؛

۷. ایجاد بانک اطلاع رسانی موضوعی ویژه دانش آموزان؛

۸. تعیین و معرفی «کتاب سال» جوانان؛

۹. ایجاد ارتباط بیشتر با آموزش و پرورش در زمینه مسائل پرورشی.

ج) مراکز آموزشی و مدارس

ج) مراکز آموزشی و مدارس

۱. گنجاندن کتابخوانی و روشهای مطالعه در برنامههای درسی مدارس؛

۲. غنی کردن کتابخانه های مدارس از نظر تعداد و تنوع کتاب ها؛

۳. گنجاندن فعالیت های جانبی و جذاب در برنامه کتابخانه؛

۴. تشویق دانش آموزان به مطالعه از سوی معلمان و کارکنان مدارس؛

۵. ایجاد انگیزه مطالعه در دانش آموزان و کارکنان مدارس با برگزاری مسابقه های گوناگون؛

۶. گنجاندن ساعت درس «مطالعه و کتابخوانی» در برنامه درسی (با تأکید بر مطالعه گروهی)؛

۷. تبلیغات فراوان در مدارس برای جلب توجه دانش آموزان؛

۸. تلاش کافی در جهت باز بودن کتابخانه مدرسه در طی هفته؛

۹. افزایش ارتباط بیشتر مدارس با کتابخانه های دیگر (تفاهم نامه همکاری بین مدارس و کتابخانه ها تنظیم شود)؛

۱۰. به کارگیری روش های جدید و علمی در اداره کتابخانه؛

۱۱. قصه خوانی و کتابخوانی مریبان در کلاس ها؛

۱۲. برگزاری جلسه نقد و بررسی کتاب در مدارس؛

۱۳. پیوند دادن مطالعه و کتابخوانی با درس انشا؛

ص: ۱۱۵

۱۴. توسعه و بهینه سازی آموزش کتابداران؛

۱۵. ایجاد و توسعه رشته های تربیت معلمی کتابداران؛

۱۶. ایجاد جاذبه رشته و شغل کتابداران در نظام آموزشی؛

۱۷. افزایش مجلات و روزنامه ها در کتابخانه های مدارس؛

۱۸. پیش بینی توسعه و رشد کتابخانه های مدارس و مطالعه؛

۱۹. برخورد جدی تر و تنظیم برنامه منظم نسبت به خانواده و پیش بینی برنامه ای برای تشویق اولیا به مطالعه؛

۲۰. کاهش تکالیف منزل دانش آموزان و جانشین کردن کتاب و مطالعه به جای بعضی از آنها؛

۲۱. بازدید دانش آموزان از مراکز انتشاراتی و چاپ خانه ها؛

۲۲. اجرای نمایش نامه و متون براساس کتاب ها؛
۲۳. استفاده بیشتر از داستان های مصور در دوره ابتدایی؛
۲۴. گنجاندن مطالب مناسب درباره کتابخانه های بزرگ جهان در درس دوره راهنمایی و متوسطه؛
۲۵. فعال کردن تعاونی مدارس در امر کتاب؛
۲۶. ایجاد فضای مناسب مطالعه در مدارس؛
۲۷. اختصاص ساعتی با عنوان «ساعت مطالعه» در مدارس؛
۲۸. استفاده از کتابداران متعهد و متخصص در مدارس و مراکز اطلاع رسانی؛
۲۹. تشویق دانشآموزان به نوشتن کتاب و تهیه روزنامه دیواری؛
۳۰. اجرای درس «شیوههای مطالعه» در دورههای راهنمایی و دبیرستان؛
۳۱. تجدیدنظر در جایگاه کتاب و کتابخانه و کتابدار در نظام اداری و استخدامی.

ص: ۱۱۶

(د) کتابخانه های عمومی

(د) کتابخانه های عمومی

۱. تشویق خیرین به تأسیس کتابخانههای عمومی؛
۲. ارتباط وثیق و نظاممند با مدارس، دانشگاه ها، خانواده ها، رسانه ها و قشرهای مردم؛

۳. تجهیز کتاب خانه ها به امکانات لازم و خدمات سمعی بصری؛
  ۴. تهیه منابع متناسب با شرایط و نیازهای مراجعان؛
  ۵. اجرای فعالیت های جانبی مانند مسابقات کتاب خوانی، قصهگویی، نمایش فیلم و...؛
  ۶. تجهیز کتابخانههای عمومی کشور به ابزارهای پیشرفته رایانه‌ای و اطلاع‌رسانی؛
  ۷. به کارگیری نیروی انسانی متخصص و کارآمد به عنوان کتابدار در کتابخانهها به ویژه کتابخانههای عمومی و سپردن اداره کتابخانهها به ایشان؛
  ۸. تجهیز کتابخانههای عمومی به دانش فنی مدرن؛
  ۹. افزایش ساعات کار کتابخانهها به ویژه کتابخانههای عمومی؛
  ۱۰. تشویق خیرین به سرمایه‌گذاری در توسعه کتابخانههای عمومی؛
  ۱۱. تأسیس کتابخانه در همه بوستان ها به همت شهرداری؛
  ۱۲. توجه به جذابیت محیط در معماری کتابخانهها؛
  ۱۳. توسعه کتابخانههای سیار؛
  ۱۴. به کارگیری استانداردهای موجود در تهیه منابع و کتب و مجموعه سازی؛
  ۱۵. به کارگیری فنون و روش های عملی در جلب و جذب خوانندگان بالقوه کتاب؛
  ۱۶. افزایش تعداد کتابخانه ها با شاخص های رشد جمعیت. (۱)
-

۱- حمیدرضا چاکری، «کتابخانه، مطالعه کتاب و موانع و راهبردهای بهینه‌سازی»، کتاب ماه کلیات، دی و بهمن ۱۳۸۴، ش ۹۷ و ۹۸، صص ۱۰۸ و ۱۱۱.

ص: ۱۱۷

ه (دولت

ه (دولت

دولت باید با حرکتی ملی، ترویج فرهنگ مطالعه و کتابخوانی را سازمان دهی و رهبری کند. از آنجا که دولت قدرت اجرایی بسیاری دارد، روند این حرکت پرشتاب خواهد بود. تشکیل «شورای ملی رشد و توسعه کتاب و کتابخوانی» که افرادی از هیئت دولت، نویسندگان، ناشران و اندیشمندان در آن عضویت داشته باشند، راهکار بسیار مناسبی است. این شورا میتواند امکانات و توان تمامی وزارت خانهها و سازمان های دولتی را در اختیار داشته باشد. اقدامات دیگری که میتواند در دستور کار دولت قرار گیرد، عبارتند از: (۱)

۱. اصلاح مدیریت علمی در نظام مطالعه و کتابخوانی کشور؛

۲. ایجاد سهولت دسترسی به کتاب از طریق کاهش قیمت، بهبود شبکه های توزیع کتاب، افزایش تیراژ نشر و...؛

۳. حمایت از ناشران و نویسندگان، مترجمان، توزیع بن کتاب و گسترش کتاب فروشیها؛

۴. راه اندازی کتاب فروشیهای بزرگ و مجهز در شهرها به وسیله شهرداریها، وزارت فرهنگ و ارشاد و...؛

۵. حمایت مسئولان فرهنگی کشور از انتشار کتاب ها و مجلات و کاهش قیمت نشریات؛

۶. تشویق ناشران به انتشار کتاب های مرجع و تخصصی؛

۷. ایجاد تسهیلات برای رشد و تعالی ناشران شهرستانی؛

۸. برگزاری نمایشگاه دائم کتاب در شهرستان ها؛

۱- ماشاءالله کاربخش راوری، راه های ترویج فرهنگ مطالعه و کتاب خوانی بین کودکان و نوجوانان، چاپ شده در خلاصه مقالات اولین همایش راه های ترویج فرهنگ مطالعه و کتاب خوانی، ص ۳.

ص: ۱۱۸

۹. برنامه ریزی و ارائه طرح های متمرکز در خصوص کتاب؛

۱۰. ایجاد دکهای کتاب در معابر عمومی برای امانت دادن به متقاضیان؛

۱۱. برگزاری همایش های ملی و بین المللی پیرامون آسایشناسی تولید و توزیع و مطالعه کتاب در کشور؛

۱۲. ایجاد «شبکه ملی اطلاع رسانی» در زمینه کتاب؛

۱۳. ایجاد و احداث «شهر کتاب» در شهرهای بزرگ کشور؛^(۱)

۱۴. توجه به استعداد های جوان و خلاق در جامعه؛

۱۵. تلاش ملی برای از بین بردن بی سوادی به منظور افزایش معدل مطالعه در کشور؛

۱۶. تولید کتاب ویژه افراد نوسواد یا کم سواد با حمایت دولت برای آشنا ساختن آنان با کتاب و مطالعه؛

۱۷. ایجاد امکانات مناسب در محیطهای گوناگون برای مطالعه؛

۱۸. حمایت از چاپ کتاب های جیبی و همراه؛

۱۹. ایجاد سازمان نهضت کتابخوانی و مطالعه بعنوان متولی امور مربوط به کتاب و کتابخوانی؛

۲۰. آسان کردن شرایط تولید و تألیف کتاب با از میان برداشتن قوانین دست و پاگیر؛

۲۱. تقویت کتابخانه های مساجد و حمایت از برنامه های آنها؛

۲۲. توسعه مراکز فرهنگی و راه اندازی کتابخانه های جدید؛

۲۳. تأسیس تلفن گویا به منظور در اختیار قراردادن آخرین اخبار مربوط به کتاب؛

۱- اداره کل مراکز و روابط فرهنگی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، خلاصه مقالات اولین همایش راه های ترویج فرهنگ مطالعه و کتاب خوانی، تهران، معاونت امور فرهنگی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، اداره کل مراکز و روابط فرهنگی، ۱۳۷۶.

ص: ۱۱۹

۲۴. تأسیس باشگاه کتابخوانی و مطالعه و حراج فصلی کتاب؛(۱)

۲۵. برگزاری مسابقات کتابخوانی با در نظر گرفتن جوایز درخور توجه به برگزیدگان؛

۲۶. ایجاد تسهیلات در تأمین کاغذ و مواد چاپ برای کتاب های مفید و مؤثر؛
۲۷. کاهش قیمت کتاب و الزام هرچه بیشتر دولت به اتخاذ سیاست های حمایتی در این عرصه؛^(۲)
۲۸. معرفی کتاب از طریق نشریات ادواری و سایتهای معتبر اینترنتی؛
۲۹. گذاشتن جایگاههای عرضه کتاب در اماکن عمومی مانند مترو، قطار و...؛
۳۰. به کارگیری کتابخوانی به منزله روشی برای جریمه مجرمان و متخلفان؛
۳۱. بازنویسی کتاب های کهن و کلاسیک به زبان ساده امروزی؛
۳۲. تبلیغ و ترویج فرهنگ کتابخوانی از منابر مذهبی مانند نماز جمعه و...؛
۳۳. برپایی نمایشگاه کتاب در محل برگزاری نماز جمعه و...؛
۳۴. اشاعه فرهنگ وقف و اهدای کتاب در جامعه؛
۳۵. گسترش طرح «کتابخانه پستی» برای جوانان (ارسال پستی کتاب بین خانه و کتابخانه)؛
۳۶. احیای سراسری طرح «امانت بین کتابخانه های سراسر کشور».

۱- حمیدرضا چاکری، «کتابخانه، مطالعه کتاب و موانع و راهبردهای بهینه سازی»، کتاب ماه کلیات، دی و بهمن ۱۳۸۴، ش ۹۷ و ۹۸، صص ۱۰۸ ۱۱۱.

۲- محمد اسماعیلزاده، «راهبردهای تحقق فرهنگ کتاب خوانی در سطح جامعه»، کتاب مهر، بهار ۱۳۹۰، ش ۲، صص ۱۱۰ ۱۲۴.

ص: ۱۲۰

ص: ۱۲۱

فصل ششم: راهکارهای رسانه ای ترویج کتاب و کتابخوانی

اشاره

فصل ششم: راهکارهای رسانه ای ترویج کتاب و کتابخوانی

ص: ۱۲۲

ص: ۱۲۳

(جوینده دانش، جویای رحمت است

و پاداشش با پیامبران داده می شود. (۱)

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله

رسانه یا رسانه‌های ارتباط جمعی، به معنای وسیع کلمه، شامل وسایل ارتباطی است که در سطحی گسترده به انتشار اطلاعات، اخبار، عقاید و نظریات گوناگون می پردازد. رسانه های گروهی در جامعه مدرن نقشی بنیادی برعهده گرفته اند. مقصود از رسانه های گروهی، آن دسته از وسایل ارتباطی مانند روزنامه، تلویزیون، رادیو و سینماست که به دست انبوه مخاطبان می رسند و بر زندگی ما تأثیر عمیقی دارند. این رسانه ها نه تنها موجب تفریح و سرگرمی ما می شوند، بلکه بیشتر اطلاعاتی را که بر مبنای آنها در زندگی روزانه خود عمل می کنیم، فراهم می آورند و به آنها شکل می دهند. (۲) در وسایل ارتباط جمعی، اندیشهها، افکار، خواستهها و تمایلات گروهی برای جوامع فرستاده میشود

و به طور کلی، در یک زمان، انتقال ارتباط در حیطه گسترده ای از افراد، انجام و پیام منتقل می شود. (۳) بدین لحاظ، رسانه‌های گروهی در جوامع امروزی کارکردهای مختلفی دارند. برخی از این کارکردها عبارتند از:

۱- ابوالقاسم پاینده، نهج الفصاحه: مجموعه کلمات قصار حضرت رسول ۹، ص ۵۵۵.

۲- آنتونی گیدنز، جامعه شناسی، ص ۶۹۵.

۳- افشین رزاقی، نظریه های ارتباطات اجتماعی، ص ۱۱.

ص: ۱۲۴

۱. کارکرد خبری و اطلاع‌رسانی: از عمده وظایف وسایل ارتباط جمعی، پخش اطلاعات و اخبار در سطح جامعه است. روح کنجکاوی بشر و همچنین نقش‌های مختلفی که شخص در جامعه امروز بر عهده دارد، او را وادار می کند که پیوسته از اخبار و رویدادها آگاه باشد.

۲. کارکرد یک پارچه‌سازی و تعامل اجتماعی: داشتن بینش درباره اوضاع و احوال دیگران، همدلی اجتماعی، همذات‌پنداری با دیگران و کسب احساس تعلق، یافتن مبنایی برای گفت و گو و تعامل اجتماعی، کمک به اجرای نقش‌های اجتماعی، در راستای این کارکرد قرار می‌گیرند.

۳. کارکرد راهنمایی و راهبری: وسایل ارتباط جمعی، جامعه را در جهت اهداف خاص، هدایت و آنها را با مسئولیت‌های شخصی و اجتماعی‌شان، آشنا و حقوق آنها را بیان می کند و از این طریق، سبب حرکت و مسئولیت‌پذیری مردم می شود تا در برابر شرایط اجتماعی جامعه‌شان، واکنش مناسب را نشان دهند. در این باره می توان به نقش

مطبوعات در تقویت افکار مردم در تاریخ گذشته جهان، در دفاع از حقوق اجتماعی و در مبارزات آزادی بخش اشاره کرد. موضوع مهم درباره وظیفه راهنمایی کننده وسایل ارتباط جمعی، مسئله توسعه اقتصادی در کشورهای جهان سوم است که با کمک رسانه های گروهی می توان با دادن آموزش های لازم، به تحریک، تشویق و هدایت مردم در جهت اهداف اقتصادی و اجتماعی، همت گماشت.

۴. کارکرد تفریحی: در جهان امروز کارکرد مهم وسایل ارتباط جمعی، تفریحی است. مردم در بسیاری از مواقع، بیش از آنکه تقاضای تنوع در برنامه های علمی و اجتماعی از رادیو و تلویزیون داشته باشند، دنبال تنوع و افزایش برنامه های تفریحی فیلم و سریال هستند. گریز یا انحراف توجه از

ص: ۱۲۵

مشکلات، آسودن، به دست آوردن لذت درونی فرهنگی و زیبایشناختی، پر کردن اوقات فراغت و تخلیه عواطف، همه نشانه نیاز به تفریح است.

۵. کارکرد آموزشی: همواره مردم از رسانه ها اثر می پذیرند. رسانه ها چه برای آموزش طراحی شده یا نشده باشند، برنامه هایشان چه با هدف آموزشی باشد یا نباشد، همواره آموزش دهنده هستند؛ زیرا دانشمندان بر این باورند که: «رسانه ها فراهم آورنده دانش و شکل دهنده ارزش هاینده» (۱) از سوی دیگر، وسایل ارتباط جمعی، مولود و محصول اندیشه های انسانند. به طور معمول، این رسانه ها، با زمان فراغت انسان ها برخورد می کنند. اگر به درستی از این ابزارها بهره گرفته شود، همچون مدرس های بزرگ بر حیات انسان پرتو می افکند. حتی به هنگام فراغت و آن گاه که این وسایل برای سرگرمی به کار می آیند، باز هم خواه ناخواه نکته هایی را به انسان می آموزند. (۲) البته همه رسانه ها دارای توان آموزشی هستند و از آنها میتوان در تبادل اندیشه و اطلاعات، ایجاد انگیزه،

راهنمایی و سرگرمی بهره گرفت، اما باید گفت، توانایی همه آنها به یک اندازه نیست. هر اندازه رسانهای بتواند حس های بیشتری از مخاطب را در اختیار بگیرد، در انتقال پیام موفقتر است. برای نمونه، رادیو فقط حس شنوایی مخاطب را در اختیار می گیرد، ولی تلویزیون، هم حس شنوایی و هم حس بینایی او را در اختیار دارد. بنابراین، با توجه به اینکه به خاطر سپردن چیزهایی که دیده میشوند، سه برابر بیشتر از اطلاعات شفاهی و شنیداری است، پس توان آموزشی رسانه دیداری مانند تلویزیون، سه برابر رادیو است، اما این نکته را نباید فراموش کرد که شرایط استفاده از رادیو، آسانتر از تلویزیون است. از این رو، در بسیاری از موارد، رادیو کاربرد بیشتری دارد، اما نکته قابل توجه در امر استفاده از رسانه و آموزش این

۱- محمود اکرامی، اصول ارتباط جمعی، ص ۷۹.

۲- باقر ساروخانی، جامعهشناسی ارتباطات، صص ۸۴-۸۵.

ص: ۱۲۶

است که برخی رساننها برای انتشار اطلاعات، مناسبتر و برخی برای آموزش و تشویق مردم اثرگذارترند. در نتیجه، در مواردی که رسانهای خاص برای آموزش و اطلاع رسانی ضعیف است، باید آن رسانه را با دیگر رساننها تلفیق کرد. (۱)

نکتهای که درباره کارکردهای گوناگون رساننها باید به آن اشاره کنیم، این است که برخورد افراد گوناگون با وسایل ارتباط جمعی، با توجه به پایگاه اجتماعی، سطح سواد، شرایط سنی و عوامل دیگر متفاوت است. از این نظر، ممکن است استفاده از رسانه در هر لحظه یکی از فواید یاد شده را داشته باشد.

اهمیت و جایگاه تلویزیون

اهمیت و جایگاه تلویزیون

تلویزیون به عنوان رسانه ای تصویری، امتداد مستقیم چیزی است که میتوان آن را غلبه تصویر بر کلمه و کلام در تفکر مدرن غربی نامید. در واقع، این سیطره موجب شده است که ساحت تصویر به نوعی مهم تر و اصلی تر از ساحت کلمه بشود. کلمه با مجردات و با معانی، نسبت نزدیکی دارد و با تصویر محسوس و تصویری که معطوف به ادراک حسی است، فاصله بیشتری دارد. (۲) از این رو، در میان رسانه های جمعی، تلویزیون تنها وسیله ای است که از حواس بینایی و شنوایی در آن واحد بهره می برد و دارای پوشش وسیع و سرعت انتقال پیام است. برنامه ای تلویزیونی برای رسیدن به مخاطب خود، به واسطه نیاز ندارد و به علت ارتباط مستقیم و فوری با بیننده و عینیت دادن به رویدادها، رسانهای پر قدرت است. تلویزیون می تواند در امر تسهیل و بهینه سازی فرآیندهای سیاسی، اقتصادی و اجتماعی در تکامل فرهنگ و ارتقای آموزش و پرورش و سرگرمی مردم، نقشی اساسی داشته

۱- محمود اکرامی، اصول ارتباطات جمعی، صص ۱۶۳ ۱۶۴.

۲- شهریار زرشناس، «تأملی در ماهیت رسانه تصویری در دوران گذار»، در: پایگاه اینترنتی رجانوز: <http://rajanews.com/detail.asp?id=131594> (بازیابی در ۹۱/۰۵/۱۵).

ص: ۱۲۷

باشد. تلویزیون، جهان دومی است که از جهان حقیقی مایه می گیرد که با زیستن در آن می توان تجربه ها و اطلاعاتی به دست آورد که برای زندگی حقیقی ارزشمند باشد. امه دور، (۱) از پژوهشگران ارتباطات، درباره تأثیر تلویزیون چنین می نویسد: «تلویزیون

رسانه ای است که همه قوای ادراکی انسان (عقل، خیال و وهم) را تحت تأثیر قرار می دهد و یکی از ویژگی های متمایزکننده آن کیفیت و جذابیتی است که جزو جدانشدنی این رسانه است و هم زمان تمرکز و توجه چشم و گوش را می طلبد. همچنین توجه را به حرکت در فضای کوچکی معطوف می سازد. تماشاگر تلویزیون، به بیرون رفتن از خانه و تهیه بلیت نیاز ندارد. فرد بدون آن که از صندلی اش بلند شود، می تواند به وسیله استودیو، صحنه های نمایش و دوربین های خبری، با دوردست ها ارتباط دیداری و شنیداری برقرار کند» (۲)

با این حال، این رسانه قدرتمند نیز محاسن و معایبی دارد که بهتر است از آن خبر داشته باشیم. به طور کلی، نقاط قوت و ضعف رسانه تلویزیون به این شرح است:

الف) نقاط قوت:

۱. تلویزیون اگر چه سطحی، برای افراد اطلاعات زیادی را فراهم کرده و دسترسی به دنیایی را که در آن زندگی نمی کنند، امکانپذیر ساخته است؛
۲. تلویزیون افراد را قادر می سازد تا با بهره مندی از تجربه های دیگران، تجارب جدیدی به دست بیاورند؛
۳. تلویزیون در ایجاد زمینه و تعامل مشترک بین مردم جهان نقش بسیار مهمی دارد.

۱- Aimee Dorr

۲- امه دور، تلویزیون و کودکان، رسانه ای خاص برای مخاطبان خاص، ترجمه: علی رستمی، ص ۱۵۲.

ص: ۱۲۸

(ب) نقاط ضعف:

۱. تلویزیون بیننده را از نظر اجتماعی منزوی می کند؛
۲. تلویزیون نحوه تفکر ساده لوحانه و قالبی بودن را خواسته یا ناخواسته تشویق می کند؛
۳. تلویزیون به ندرت تحلیل، تفکر و تعمیق مخاطب را برمی انگیزد؛
۴. موضوعات و مشکلات به اندازه کافی تحلیل نمی شوند؛
۵. تلویزیون برای جذب و جلب توجه مخاطبانش به مسائلی مانند خشونت، موضوعات مبتذل و مسائل جنسی می پردازد؛
۶. در تلویزیون می توان مرز بین واقعیت و تحریف را از راه تدوین و موقعیت های دوربین، از بین برد. (۱)

با این حال، آمارها نشان دهنده رشد فزاینده استفاده از تلویزیون در میان خانواده های ایرانی، به ویژه در سال های اخیر بوده است. در سال ۱۳۴۵ خورشیدی، تحقیقی در زمینه چگونگی استفاده از ساعت فراغت جمعیت ده سال به بالای تهران و حومه، انجام شد. براساس این تحقیق، فقط حدود ۴ درصد از جمعیت ده سال به بالای تهران از تلویزیون استفاده می کردند. پژوهش دیگری در سال ۱۳۵۲ نشان داد که حدود ۱۵ درصد از مردم برای اوقات فراغت از تلویزیون بهره می برند، اما در سال ۱۳۶۱، تماشای تلویزیون با ۴۱ درصد، از عمده ترین فعالیت پاسخگویان در فاصله بیدار شدن تا زمان شروع فعالیت های روزانه بوده است. بر اساس پژوهش سازمان ملی جوانان، در سال ۱۳۷۶، حدود ۹۱ درصد از جامعه بررسی شده، اولویت اول گذران زمان فراغت خود را تماشای تلویزیون بیان کردند و در بین دو گروه جنسی

۱- زینب حاجیابراهیم زرگر، «بررسی سهم تلویزیون در اوقات فراغت جوانان»، در: پایگاه اینترنتی انسانشناسی و فرهنگ: <http://anthropology.ir/node/1147> (بازیابی در ۱۰/۰۵/۱۳۹۱).

ص: ۱۲۹

زن و مرد نیز تفاوت چندانی دیده نشد. پژوهشی دیگر (۱۳۸۱) نشان می‌دهد که ۸۲/۶ درصد دانشجویان، روزانه تلویزیون تماشا می‌کنند و در یافته‌های این پژوهش ذکر شده، اولین فعالیت فراغتی برای دانشجویان ۲۱ دانشگاه از ۲۵ دانشگاه بزرگ کشور، تماشای تلویزیون بوده است. (۱)

باید توجه داشته باشیم که این نتایج، وظایف مسئولان و سیاستگذاران فرهنگی را در فراهمسازی شرایط بهینه استفاده از تلویزیون و اتخاذ رویکرد صحیح و منطقی در برنامه‌سازی رسانه‌های براساس اقتضائات و ارزش‌های بومی و اسلامی دو چندان می‌کند؛ چرا که این رسانه، به آسانی بینندگان را به خود جلب می‌کند و لازم نیست مخاطب حتماً باسواد باشد تا پیام را درک کند. تلویزیون در مقایسه با رادیو، از نظر جنبه بصری مزیت بسیاری دارد. تلویزیون، رسانه‌های معتبر و توانمند و مرجع است و مخاطبان برای اطلاعاتی که به وسیله آن پخش می‌شود، اعتبار قابل توجهی قائلند. از این رو، رسانه‌های ارتباط جمعی از جمله رادیو و تلویزیون، باید با توجه به ویژگی‌های شخصیت ذهنی، عاطفی، روانی و اجتماعی مخاطبان و نیازهای رو به رشد آنها و نیز در نظر گرفتن اهداف متعالی ملی و دینی، بهترین روش‌ها و تکنیک‌های ممکن برای برقراری ارتباط با مخاطبان مختلف، جذب آنها و تقویت قدرت تفکر و خلاقیت و ترویج فرهنگ مطالعه را در پیش بگیرند.

تلویزیون و کودکان و نوجوانان

تلویزیون و کودکان و نوجوانان

تلویزیون یکی از وسایل ارتباطی جذاب و نیرومندی است که معمولاً گروه های کودکان و نوجوانان را سرگرم می کند. آنها به دلایلی چند از جمله سرگرمی، باخبر شدن و کمک به ایجاد ارتباط اجتماعی، به تماشای تلویزیون میپردازند. به نظر می رسد وسایل ارتباط جمعی، به ویژه تلویزیون می تواند

۱- زینب حاجیابراهیم زرگر، «بررسی سهم تلویزیون در اوقات فراغت جوانان»، در: پایگاه اینترنتی انسانشناسی و فرهنگ: <http://anthropology.ir/node/1147> (بازیابی در ۱۰/۰۵/۱۳۹۱).

ص: ۱۳۰

در تغییر ارزش ها، سنت ها، باورها و طرز تفکر افراد یک جامعه، به ویژه کودکان و نوجوانان، نقش بسزایی داشته باشند. پس اگر بتوان از راه وسایل ارتباط جمعی، تغییر و تحول فرهنگی مناسبی پدید آورد و جامعه را به سوی ارزش های پسندیده و باورهای درست سوق داد، می توان نتیجه گرفت که زیربنای توسعه و پیشرفت فرهنگی و اجتماعی، فراهم آمده است. از این رو، مطالعه و تحقیق اثر رسانه ها بر روی جنبه های گوناگون شخصیت آنان، اهمیت بسیاری دارد. رسانه های ارتباط جمعی به سبب ویژگی های خاصی که دارند، می توانند پیام مورد نظر فرستنده را در محیطی وسیع پخش کنند. از این رو، این رسانه ها مخاطبان بیشتری دارند. (۱)

از این رو، نقش رسانه های جمعی مانند تلویزیون که برای پر کردن اوقات فراغت و آموزش گروه های مختلف جامعه برنامه ریزی می کنند، حساس است. رسانه های همگانی از جمله عوامل اساسی شکل دادن افکار عمومی در جهان امروز به شمار می آیند و در بیشتر کشورها، نقش آموزشی و تربیتی را در ایجاد عادات و رفتار مطلوب اجتماعی و فرهنگ پذیری و جامعه پذیری مردم ایفا می کنند. (۲) از این رو، برنامه های تلویزیونی، چنانچه به معرفی و نقد کتاب یا ترویج فرهنگ مراجعه به کتابخانه و مطالعه از راه سریال ها، میان پرده ها، برگزاری مسابقه های کتابخوانی و غیره پردازد، می تواند در ارتقای فرهنگ مطالعه اثرگذار باشد.

پژوهش های جدید نشان می دهد، اصلی ترین روش های پر کردن اوقات فراغت پاسخ گویان (نوجوانان ۱۲ تا ۱۷ سال) به ترتیب، تماشای تلویزیون

-
- ۱- شهرآرای، مهرناز، «بررسی تأثیر تلویزیون بر مهارت های تحصیلی کودکان و نوجوانان»، نشریه تعلیم و تربیت (آموزش و پرورش)، ۱۳۷۳، ش ۳۸، صص ۳۳-۴۳.
  - ۲- سیدحسین بیگی، نقش رسانه در ترویج فرهنگ کتاب خوانی، ص ۲۷.

ص: ۱۳۱

(۴/۴۷ درصد)، مطالعه کتاب (۷/۱۳ درصد) و دیدار با دوستان (۵/۱۲ درصد) است. به نظر می رسد، تلویزیون به دلیل جاذبه نور و تصویر برای مخاطبانش، گیرایی بیشتری دارد؛ زیرا نیمی از پاسخ گویان این پژوهش برای پر کردن اوقات فراغتشان، تلویزیون را برگزیده اند که اهمیت و تأثیر این رسانه را نشان می دهد. همچنین اولین اولویت از عوامل اثرگذار بر علاقه مند کردن نوجوانان به مطالعه و کتابخوانی، رادیو و تلویزیون است و دوستان و

مدرسه در اولویت های دوم و سوم قرار دارند و این بیانگر تأثیر عمیق و کارآمد تلویزیون بر دیدگاه نوجوانان است. (۱)

از این رو، با توجه به فراوانی مخاطبان کودک و نوجوان در سراسر کشور، علاقه مند ساختن آنها به مطالعه و کتاب، پشتوانه پیشرفت و توسعه جامعه و مصونیت بخشیدن به آنها در برابر هجوم دیگر فرهنگ هاست. از این رو، می توان از تلویزیون به صورت سکوی پرشی برای جهش به سوی مطالعه بهره گرفت. تلویزیون می تواند میل به خواندن را برانگیزد. برای نمونه، کودکان و نوجوانانی که سریال های زندگی ابن سینا، کمال الملک، امیر کبیر، پاستور و مادام کوری را دیده اند، اگر در این زمینه کتاب های مناسب سنشان، در دسترس آنان قرار گیرد و به مطالعه تشویق شوند، بی گمان به مطالعه این گونه کتاب ها خواهند پرداخت. (۲)

این نکته را نباید از نظر دور داشت که کودکان و نوجوانان در عصر حاضر، در جهانی چندرسانه ای زندگی می کنند. حجم منابع غیرکتابی و برنامه های رسانه های صوتی و تصویری، اگر در برخی از جوامع پیشرفته از منابع چاپی پیشی نگرفته باشد، دست کم برابر با آنهاست. نشریه ها و

-
- ۱- زهره میرحسینی و زهرا محمدی، «بررسی نقش تلویزیون در ترویج فرهنگ کتاب خوانی از دیدگاه نوجوانان شهر تهران»، کودک، نوجوان و رسانه، ش ۳، صص ۱۳-۴۱.
  - ۲- سلیمان فرهادیان، «تلویزیون بهتر از کتاب»، روزنامه همشهری، ۱۳۸۱/۱/۱۶، ص ۴.

روزنامه ها، برنامه های رادیو و تلویزیونی و تئاتر و سینما، همگی می توانند در خدمت برنامه های مطالعه و خواندن باشند، اگر برای بهره مندی از آنها برنامه ریزی درستی وجود داشته باشد. (۱) همچنین نباید فراموش کرد که تماشای تلویزیون و گوش دادن به رادیو، هیچ نوع پیش نیازی لازم ندارد، در صورتی که کودک سالم باشد. حال آنکه کتاب و نشریات، نیازمند توانایی و مهارت خواندن هستند. پس آنچه از این رسانه ها ارسال میشود، بسیار آسان دریافت می شود و برای درک آنها نیز کودک نیازمند تواناییها یا مهارت های ویژه ای نیست. یکی از مهم ترین نگرانیهای پدران و مادران و مربیان، به خصوص در رابطه با تلویزیون، دشواری کنترل مشاهدات کودکان است. متأسفانه کودکان، در بیشتر خانه ها، تنها به تماشای برنامه های خاص خود بسنده نمی کنند و بسیاری از اوقات خود را که باید بخشی از آن صرف فعالیت بدنی، هم نشینی با هم سالان و حضور در جمع و مطالعه شود، صرف تلویزیون می کنند و به تدریج به جای بهره مندی از موهبت چندرسانهای بودن، همه توجه شان به تلویزیون است و آرام آرام پیوندهایشان با منابع مکتوب که نیازمند تلاش و تمرکز بیشتر است، سست میشود. نکته دیگر، منفعل بودن کودکان در برابر برنامه های رادیو تلویزیونی است؛ زیرا کاملاً جریان پیام در این رسانهها یک طرفه است و واکنش های کودک، مقطعی و کوتاهمدت و ناپایدار است. (۲) از این نظر لازم است دست اندکاران رسانه اثرگذاری مانند تلویزیون و رادیو، به فرهنگسازی و ایجاد علاقه نسبت به مطالعه و کتابخوانی در کل جامعه و به ویژه در میان کودکان و نوجوانان توجه نشان دهند. در ادامه به تأثیر تلویزیون در ترویج فرهنگ کتابخوانی، برخی

۱- ثریا قزلیایق، ادبیات کودکان و نوجوانان و ترویج خواندن (مواد و خدمات کتابخانه ای برای کودکان و نوجوانان، ص ۳۲۳.

۲- ثریا قزلیایق، ادبیات کودکان و نوجوانان و ترویج خواندن (مواد و خدمات کتابخانه ای برای کودکان و نوجوانان، صص ۳۳۰-۳۳۱).

ص: ۱۳۳

راهکارهای اجرایی آن و نیز به بخشی از سیاستهایی اشاره می کنیم که در رادیو و تلویزیون جمهوری اسلامی ایران، تصویب و کمابیش اجرا می شده است.

تلویزیون و فرهنگ مطالعه

تلویزیون و فرهنگ مطالعه

نیل پُستمن، از نظریهپردازان مشهور ارتباطات، در کتاب زندگی در عیش، مردن در خوشی، استدلال میکند که تلویزیون با ترویج «فرهنگ بصری»، رفته رفته عادات خواندن و قلمرو فرهنگ مکتوب در جامعه امریکا را به شدت تضعیف کرده است. پستمن نشان میدهد که در قرن هیجدهم و نوزدهم میلادی، جامعه امریکا از نظر فرهنگی و جامعه‌های، با فرهنگ مکتوب و کتابخوانی بسیار توسعه یافته بوده است، اما آرام آرام، پس از گسترش تلویزیون در نیمه دوم قرن بیستم، این فرهنگ مکتوب توسعه یافته، رو به افول گذاشته است. (۱) تحقیقات دیگر نیز نشان میدهند که تماشای تلویزیون های تجاری و استفاده از زمان فراغت برای بازی های کامپیوتری یا اینترنت، به موازات هم سبب کاهش کتابخوانی شده است. (۲) همچنین وان در وورت (۳) (۲۰۰۲) در مقاله ای به نام «تلویزیون و کاهش مطالعه» به این نکته اشاره کرده که پس از ورود تلویزیون به عرصه فرهنگ، مدت زمانی که مردم هلند برای مطالعه کتاب ها صرف می کنند، کاهش یافته است، اما این باور که همواره تلویزیون تأثیرات ویرانگری بر جوامع داشته باشد، با توجه به نتایج تحقیقات جدید، به تدریج افول کرده است؛ چرا که همانند هر یک از ابزارهای تکنولوژیک، تلویزیون نیز میتواند هم زمان نقش دوگانهای داشته باشد.

- ۱- نعمتالله فاضلی، «درآمدی جامعه‌شناختی به پدیده و گفتمان کتاب در ایران معاصر»، نشریه کتاب مهر، بهار ۱۳۹۰، ش ۲، ص ۴۹.
- ۲- محمدسعید ذکایی، «خواندن برای لذت و لذت‌های خواندن»، نشریه کتاب مهر، بهار ۱۳۹۰، ش ۲، صص ۶۹ و ۵۰.
- ۳- Van der Voort.

ص: ۱۳۴

کلاوس فاست (۱) با نظر کسانی که توسعه تلویزیون را عامل کاهش مصرف کتاب در جوامع صنعتی می‌دانند، موافق نیست. او می‌گوید: «این تصور اشتباه بزرگی است؛ زیرا به کرات دیده ایم که تلویزیون و کتاب، اگر عاقلانه به کار گرفته شوند، مکمل یکدیگرند. منتهی در هر جامعه‌ای باید تلویزیون و برنامه‌های آن را به دقت مورد مطالعه قرار داد و دید به چه نحو می‌توان از آن برای تربیت افکار و توسعه دانش بهره‌برداری کرد» (۲).

پژوهش‌های جدید نیز نشان از وجود رابطه معنیدار بین مدت تماشای تلویزیون و تشویق افراد به کتابخوانی در میان نوجوانان بیننده تلویزیون داشته است. نوجوانانی که بیشتر تلویزیون تماشا می‌کنند، با سطح تحصیلات و طبقه اجتماعی مختلف، نظر مثبت‌تری به تأثیر این رسانه در تبلیغ و ترویج مطالعه و کتابخوانی دارند (۳) حتی گروهی معتقدند، رسانه‌های گروهی در برخی کشورها، بر نیاز آدمیان به کتاب افزوده است. مطالعات نشان داده است، کتاب‌هایی که در رسانه‌ها نقد می‌شوند یا کتاب‌هایی که از روی آنها فیلم سینمایی ساخته می‌شود، خوانندگان بیشتری داشته‌اند. همچنین بسیاری از افراد که با

مطالعه و خواندن بیگانها، از راه نقد و معرفی کتاب ها در مطبوعات، به مطالعه روی میآورند. (۴)

بنابراین، رادیوها، تلویزیونها، ماهوارهها، وبلاگها، وب سایتها، سینماها، تئاتر و دیگر ابزارهای وسایل ارتباط جمعی، هر کدام به شکلی در توسعه فرهنگ مکتوب و صنعت کتاب، نقش دارند. هر چند گمان میرفت که این ابزارها به نوعی مانعی بر سر راه کتاب و کتابخوانی باشند. ضمن تأیید و تأکید

۱- Klaus Fast

- ۲- مهدی نیکخو، نقش هنر و رسانه در تعلیم و تربیت، ص ۲۱۳.
- ۳- زهره میرحسینی و زهرا محمدی، «بررسی نقش تلویزیون در ترویج فرهنگ کتابخوانی از دیدگاه نوجوانان شهر تهران»، کودک، نوجوان و رسانه، ش ۳، صص ۱۳-۴۱.
- ۴- ابرامی، هوشنگ، کتاب و پدیده کمرشده، ص ۱۷.

ص: ۱۳۵

بر این نکته که این صنایع کارکردهای متناقضی دارند؛ یعنی هم به توسعه کتابخوانی و هم محدود ساختن آن میتوانند کمک کنند، باید گفت در جوامع امروزی، این ابزارها برای گروهی در خدمت گسترش کتابخوانی و برای گروهی دیگر، به صورت مانعی در کتاب و کتابخوانی عمل میکنند. (۱) از این نظر، نوع و میزان استفاده از رسانه و نوع برنامهسازی در آن است که مثبت یا منفی بودن تأثیرات و کارکردهای آن را مشخص میکند. شبکههای رادیو تلویزیونی در سراسر جهان، بیشتر با رویکردهای فرهنگی سعی در تشویق مخاطبان خویش به کتاب و کتابخوانی دارند. برای نمونه، دولت برزیل هر چند وقت یک بار، برنامه ای رادیو تلویزیونی برای تشویق مطالعه می سازد. در طول

روز، تبلیغات گوناگونی به شکل آگهی های تجارتي با نام «مطالعه، یعنی زندگی کردن» پخش می شود که شامل اشعار و قطعاتی از رمان های خوب است. کتابخانه های برزیل اعلام کردند که شمار کتاب هایی که افراد امانت می گیرند، بر اثر این تبلیغات افزایش یافته است.

رادیو تلویزیون ملی اتریش، برنامه ای برای تشویق مردم به مطالعه، با عنوان «مطالعه کن» ساخته است. این برنامه برای دو میلیون خانواده پخش می شود و جوایزی شامل کتاب و حواله خرید آن به برندگان این مسابقه ها اهدا می شود. مسئولیت اجرای این برنامه ها به عهده رادیو تلویزیون اتریش است که با همکاری فعالانه بازار کتاب اتریش، اعم از ناشران و کتاب فروشان ساخته شده است. (۲)

۱- نعمتالله فاضلی، «درآمدی جامع‌شناختی به پدیده و گفتمان کتاب در ایران معاصر»، نشریه کتاب مهر، بهار ۱۳۹۰، ش ۲، صص ۴-۴۹.

۲- زهره میرحسینی و زهرا محمدی، «بررسی نقش تلویزیون در ترویج فرهنگ کتاب خوانی از دیدگاه نوجوانان شهر تهران»، نشریه کودک، نوجوان و رسانه، ش ۳، صص ۱۳-۴۱.

ص: ۱۳۶

ترویج کتابخوانی در رسانه ملی

ترویج کتابخوانی در رسانه ملی

چنانکه پیشتر نیز اشاره شد، در عصر حاضر بهره گیری از رادیو و تلویزیون به عنوان دو رسانه ارتباطی سریع و در دسترس، ضرورتی اجتماعی و بخشی جدایی ناپذیر از زندگی

تازه به شمار می آید و خارج ماندن افراد از گردونه رسانه های ارتباط جمعی، به معنای حذف شدن آنان از حیات اجتماعی است. از سویی، تحولات سیاسی و اجتماعی سال های اخیر در سراسر جهان، حاکی از ظهور و تشدید جنگ رسانه ای بر سر تسخیر افکار عمومی و ایجاد تغییرهای دلخواه در فرهنگ و سبک زندگی مخاطبان هدف و به طور خاص ملت های خاورمیانه است. از این رو، حضور مؤثر و فعالانه سازمان صداوسیما جمهوری اسلامی ایران، در میدان این نبرد رسانه ای، نیازمند برنامه ریزی و مدیریت هوشمندانه ای است که عبور از موانع، بهره گیری مطلوب از فرصت ها و رسیدن به اهداف سازمانی را تسهیل کند. به نظر می رسد، در شرایط کنونی که امواج و پیام های فراملی، مرزهای متعارف جغرافیایی و فرهنگی را پشت سر گذاشته و امپراتوری سلطه رسانه ای غرب، استحاله فرهنگی ملت های مستقل، به ویژه ایران اسلامی را هدف قرار داده است، صداوسیما که به تعبیر امام راحل رحمه الله دانشگاه عمومی کشور است باید با آمادگی همه جانبه، نقش فعال خود را در تقویت انسجام فرهنگی، تحکیم هویت ملی و مقابله با امواج مخرب، بیش از پیش ایفا کند.

بر اساس ماده پنجم قانون خطمشی کلی و اصول برنامه های سازمان صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران که در تاریخ ۱۳۶۱/۴/۱۷ به تصویب مجلس شورای اسلامی رسیده است، صدا و سیما باید در مقام دانشگاهی عمومی، به گسترش آگاهی و رشد جامعه در زمینه های گوناگون مکتبی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و نظامی کمک نماید. همچنین در ماده

ص: ۱۳۷

یازدهم، بر «تلاش در جهت رشد و شکوفایی استعداد های انسانی و بارور ساختن خلاقیت های فکری و هنری» تأکید شده است. «ایجاد زمینه های رشد فکری و به وجود آوردن

امکان تحلیل و نقد، ریشه یابی، پیگیری و واقعینی در مسائل اجتماعی» از دیگر مباحثی است که در ماده چهل و دوم این قانون تصریح است. چنانکه ملاحظه می شود، آنچه در این خطمشی بر آن تأکید گشته است، نقش صدا و سیما در فرهنگسازی جامعه است. (۱)

از این نقش ببیدیل بارها مقام معظم رهبری یاد کرده است: «به طور کلی صدا و سیما چنان که امام بزرگوار راحل تعبیر فرمودند، دانشگاهی همگانی باشد که در آن دین و اخلاق و ارزش های اسلامی و راه و روش زندگی و تازه های جهان علم و سیاست و اندیشه های نوین و راهگشا، به زبانهای رسا و باب فهم همه قشرها، آموخته شود و همه از ذهنهای ساده تا مغزهای متفکر و انسان های برجسته بتوانند به تناسب آمادگی خود از آن بهره ببرند و از فیض آن سیراب شوند». (۲)

از این رو، لازم است رسانه ملی برای گسترش کتاب و کتابخوانی که از پایه های اصلی فرهنگساز جامعه است، اهتمام ویژه ای داشته باشد. برنامه های تولیدی مناسب برای گسترش و تقویت فرهنگ مطالعه در سطح جامعه باید با در نظر گرفتن شرایطی مانند برنامه ریزیهای دقیق و علمی، رعایت کیفیت مطلوب، رویکرد و اهداف بنیادین و بلندمدت، تحقیقات کافی پیش از تولید، ارزیابی و دریافت بازخورد در حین تولید و پس از آن، و نیز همراه با مشارکت مجریان با تجربه، طراحان دکور و لباس حرفه ای،

۱- قانون خطمشی کلی و اصول برنامه های سازمان صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران: در پایگاه اینترنتی مجلس شورای اسلامی: <http://rc.majlis.ir/fa/law/show/90575> (بازیابی در ۱۴/۰۴/۱۳۹۱).

۲- علی خامنه ای، صدا و سیما در کلام مقام معظم رهبری (مدظله العالی)، گردآوری و تدوین بنیاد فرهنگی فاطمه لزهرا، ص ۱۲۷.

گرافیکها و کارگردانان خلاق و کتابداران علاقه مند به این حوزه، تولید و پخش شوند. مسیری که برنامه ای تلویزیونی، انواع برنامه های می کند، عبارتند از: ایده، طرح، تحقیق، متن (فیلم نامه)، پشت تولید، پست تولید، پخش و باز خورد. (۱) برنامه سازان در همه مراحل یاد شده باید هدف ایجاد عادت به مطالعه را به عنوان اصلی راهبردی و یکی از مقاصد جانبی برنامه سازی، مورد نظر داشته باشد. بدین لحاظ برنامه سازان صدا و سیما، پیش از تولید برنامه های یاد شده، باید در این موارد توانمند باشند:

۱. آشنایی با روش ها و مهارت های مطالعه و خواندن؛
۲. آشنایی با استانداردها و معیارهای گزینش و ارزیابی کتاب؛
۳. آشنایی با نشریه های تخصصی نقد و بررسی کتاب؛
۴. آشنایی با شیوه های علمی اطلاعاتی از کتابخانه ها و اینترنت؛
۵. آشنایی با نویسندگان، مترجمان، شاعران و ناشران کتاب. (۲)

از سوی دیگر، دست اندرکاران رسانه ملی باید داشتن اطلاعات پایه های یاد شده را مبنای گزینش افراد برای برنامه سازی قرار دهند و به ویژه در حوزه کتاب و کتابخوانی به آن توجه کنند. ترویج و رعایت این رویکرد در انواع برنامه ها، ضروری به نظر می رسد.

گزارشی از فعالیت های رسانه ملی

گزارشی از فعالیت های رسانه ملی

با توجه به اهمیت ترویج فرهنگ مطالعه در جامعه و تأکیدات رهبر معظم انقلاب اسلامی، دست اندرکاران و مدیران ارشد رسانه ملی در این عرصه، اقدامات گوناگونی داشته اند. برای نمونه، در یکی از مصوبات مقرر شده

۱- علی رضا رضاداد، آشنایی با فرآیند تولید، جزوه کارگاه آموزشی آشنایی با فرآیند تولید. قم، مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما، خانه هنر و اندیشه، واحد آموزش، [بیتا].

۲- نیره خداداد شهری، نقش تلویزیون در ایجاد عادت به مطالعه کودکان و نوجوانان. کودک، نوجوان و رسانه.

ص: ۱۳۹

است که پخش آگهیهای فرهنگی از صدا و سیما، مشمول تخفیف قابل توجه (تا ۸۰ درصد) می شود و در برخی موارد، به صورت رایگان انجام می پذیرد. از سوی دیگر، معاونتهای گوناگون صدا و سیما، شوراها و کارگروه های مختلفی را با هدف اتخاذ برنامه منسجم و مدون برای ترویج و گسترش فرهنگ کتابخوانی از طریق برنامههای رادیو تلویزیونی تشکیل داده اند. یکی از این شوراها، «شورای کتاب سیما» بوده که با مشارکت صاحب نظران حوزه فرهنگ، کتاب و رسانه تهیه و تنظیم شده و مصوبات آن به صورت دستورالعمل ها و سیاست های مشخص، همراه با بیان وظایف تخصصی شبکههای تلویزیونی به همه عوامل اجرایی و تولیدی سازمان و شبکههای تلویزیونی عمومی و شبکههای تخصصی، مانند شبکه آموزش، شبکه قرآن و معارف و شبکه مستند، ابلاغ شده است. (۱) اهداف تشکیل شورای کتاب عبارتند از:

جریانسازی فرهنگی در زمینه کتاب و شکلگیری جنبش کتابخوانی در سطح ملی؛

ارتقای باور و اعتقاد عمومی آحاد جامعه نسبت به اهمیت کتاب و نهادینه‌سازی آن در متن زندگی؛

تغییر در نگاه و جهت‌دهی به ذائقه مخاطبان نسبت به کتاب به عنوان یک کالای فرهنگی؛
افزایش عادت میزان مطالعه مؤثر مردم و هدایت مخاطبان برای مطالعه کتاب‌های ارزشمند و پرکردن اوقات فراغت با مطالعه و کتابخوانی؛

معرفی نویسندگان و ناشران موفق و همسو با اهداف انقلاب و نظام مقدس جمهوری اسلامی.

۱- مصوبه شورای کتاب سیما، پیوست ۲.

ص: ۱۴۰

این مصوبه مأموریت‌های شورا را مواردی مانند برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری در حوزه کتاب با توجه به مأموریت‌های تخصصی هر شبکه، نظارت و ارزیابی عملکرد شبکه‌ها در امر کتاب و جلوگیری از موازیکاری در حوزه برنامه‌سازی کتاب در شبکه‌های مختلف برشمرده است. علاوه بر آن، همه شبکه‌ها و اداره‌های ستادی سیما در برنامه‌های مختص کتاب و کتابخوانی، از پرداختن به مقوله‌هایی مانند ارائه آمارهای نادرست، سیاه‌نمایی و تبلیغ منفی و معکوس درباره وضعیت کتاب و فرهنگ مطالعه در کشور، هرگونه عمل ضد تبلیغ در برنامه‌های نمایشی ایجادکننده ذهنیت و تلقی منفی نسبت به کتاب و افراد اهل مطالعه، طرح مسائل اختلاف‌برانگیز ایجادکننده تداخل در فعالیتهای مجموعه‌های متولی کتاب و تبلیغ کتاب‌های ضعیف، کم‌محتوا و غیرهمسو با دین مبین اسلام و نظام جمهوری اسلامی، منع شده‌اند.

افزون بر آن، در شبکه‌های رادیویی صدا و سیما نیز که به عنوان زیرمجموعه‌هایی از معاونت صدا فعالیت می‌کنند، برای انسجامبخشی، نظارت، کنترل و پالایش برنامه‌های مختص کتاب و کتابخوانی از مهرماه سال ۱۳۸۹، شورای عالی کتاب معاونت صدا تشکیل شده است. این شورا از حضور صاحب نظران و کارشناسان برجسته کتاب بهره میبرد. که از شناخت خوبی نسبت به حوزه رادیو و نیازمندی‌های آن برخوردارند. در جلسات این شورا که ماهانه برگزار می‌شود، طرح‌های مربوط به کتاب و کتابخوانی، نقد و بررسی می‌گردد. پالایش و گزینش کتاب‌ها، نویسندگان و ناشران برای معرفی و استفاده در برنامه‌های کتابمحور شبکه‌ها، تعیین ملاکها، اهداف، خطوط قرمز و محورهای موضوعی مرتبط با کتاب و لزوم رفع فقر اطلاعاتی برنامه‌سازان شبکه‌ها در حوزه کتاب، از جمله اهداف این شورا بیان شده است. (۱)

۱- مصوبه شورای عالی کتاب معاونت صدا، پیوست ۳.

ص: ۱۴۱

گفتنی است بنا به گزارش عملکرد معاونت صدا، در سال ۱۳۹۰، با موضوع «کتاب و کتابخوانی»، مدت ۲۶۵۶ ساعت و تعداد ۷۹۸۹ برنامه، از شبکه‌های گوناگون رادیویی پخش شده است. برنامه‌هایی مانند «شب قصه» (بازخوانی داستان‌های کوتاه داخلی و خارجی)، «سفرنامه» (بازخوانی خاطرات خارجی‌ان درباره بازدید از دیدنی‌های ایران)، «آن روزها» (بازخوانی خاطرات نویسندگان و تاریخ نگاران معاصر) از شبکه فرهنگ و برنامه‌هایی مانند «کتابسرا» و «کتاب شب» از شبکه تهران، «صدای کاغذی» و «معجون» از شبکه جوان، «پیک قرآنی» و «کانون مهر» از شبکه قرآن، «چراغ مطالعه» و «پیشخوان» از شبکه معارف و «کتاب هفته»، «نقد حال»، «قدم زدن با کلمات» و «تفکر خلاق» از شبکه

گفت و گو، از جمله عناوین برنامه‌هایی بوده‌اند که از راه امواج رادیویی به گوش مخاطبان رسیده است. (۱)

راهکارهای پیشنهادی

اشاره

راهکارهای پیشنهادی

در میان رسانه‌های گروهی، رسانه‌های دیداری و شنیداری، یکی از وسایل ارتباطی جذاب و نیرومندی هستند که بر گروه‌های گوناگون جامعه اثر فوق‌العاده‌ای دارند. افراد به دلایلی، از جمله سرگرمی، به دست آوردن اطلاع و کمک به ایجاد ارتباط اجتماعی، به تلویزیون و رادیو رو می‌آورند. به نظر می‌رسد، وسایل ارتباط جمعی، به ویژه تلویزیون می‌توانند در تغییر ارزش‌ها، سنت‌ها، باورها، اعتقادات و طرز تفکر افراد یک جامعه به ویژه کودکان و نوجوانان، نقش بسزایی داشته باشند. پس اگر بتوان از طریق وسایل ارتباط جمعی، تغییر و تحول فرهنگی مناسبی پدید آورد و جامعه را به سوی ارزش‌ها و باورهای درست سوق داد، می‌توان نتیجه گرفت که زیربنای

۱- جزوه خلاصه گزارش عملکرد شبکه‌های معاونت صدا پیرامون کتاب و کتاب خوانی در سال ۱۳۹۰، (منتشر نشده).

ص: ۱۴۲

توسعه و پیشرفت فرهنگی و اجتماعی فراهم آمده است. رسانه‌های ارتباط جمعی به سبب ویژگی‌های خاصی که دارند می‌توانند پیام مورد نظر فرستنده را در محیطی وسیع پخش کنند. بدین ترتیب، برای این رسانه‌ها مخاطبان بیشتری وجود دارد. (۱) از سویی

هر رسانه‌های برای ارتباط با مخاطبانش از قالبهای مختلفی استفاده میکند. فیلم، سریال و قالبهای نمایشی گوناگون، مستندها، برنامههای گزارشی و خبری، میزگردها و گفتوگوها و مسابقه‌ها قالبهای گوناگونی هستند که مدیران و برنامه‌سازان میتوانند بسته به پیامی که میخواهند منتقل کنند، از آنها بهره ببرند. (۲) با توجه به قالبها و گونههای پرکاربردی که در حال حاضر در عرصه‌های گوناگون برنامه‌سازی در صدا و سیما در شبکه‌های رادیویی و تلویزیونی استفاده می‌شود، موارد زیر میتواند مورد نظر قرار گیرد:

الف) رادیو

الف) رادیو

رادیو را فراگیرترین رسانه قرن نامیده‌اند. قابلیت انطباق با شرایط جدید، انعطافپذیری و ساده بودن از جمله ویژگیهای خاص رادیو به شمار می‌رود. رادیو میتواند به سرعت ارتباطی صمیمی و دوستانه با شنوندگانش برقرار کند و دنیایی از روابط ابراز نشده، میان عوامل برنامه و شنوندگان آن پدید آورد و این ویژگی فوری و مشهود رادیو است. (۳) قابلیت انطباق رادیو بیپایان است. با وجود چالشهای موجود از سوی رسانه‌های دیگر، رادیو به دلیل توانایی تطبیق خود با تغییرها، همچنان محبوبیت دارد. قابلیت انطباق رادیو را

- ۱- مهرناز شهرآرای، «بررسی تأثیر تلویزیون بر مهارتهای تحصیلی کودکان و نوجوانان»، نشریه تعلیم و تربیت (آموزش و پرورش)، ۱۳۷۳، ش ۳۸، صص ۳۳-۴۳.
- ۲- جابر تواسعی، «جایگاه برنامه‌های گفت و گومحور در رسانه ملی»، ص ۳.
- ۳- مارشال هربرت مکلوهان، برای درک رسانه‌ها، ترجمه: سعید آذری، ص ۳۹.

نه تنها با توجه به شیوه‌های متعدد پخش برنامه آن، بلکه از روی شیوه استفاده از آن برای مقاصد گوناگون می‌توان به روشنی دریافت. (۱)

رادیو از دو جهت بر دیگر رسانه‌های همگانی برتری دارد؛ چرا که هم انتقال پیام در آن سریع و بلافاصله است و هم پوشش گسترده‌ای دارد. این رسانه بر موانع زمان و مکان، به راحتی غلبه می‌کند؛ مانع زمانی را برمی‌دارد؛ زیرا همان لحظه‌ای که پیام پخش می‌شود، شنیده نیز می‌شود. در نتیجه، فاصله‌ای وجود ندارد. بر مانع مکانی نیز غلبه می‌کند؛ زیرا به راحتی امواج رادیو از مرزها و حتی قاره‌ها می‌گذرد و از این سوی جهان به آن سوی دیگر می‌رسد.

افزون بر این دو ویژگی، رادیو چند امتیاز دیگر هم دارد و به همین دلیل، امروز در حوزه تبلیغات، رایج‌ترین وسیله به شمار می‌رود. امتیاز اول آن است که چون پیامش شنیداری است، گیرنده برای دریافت پیام، نیازی به سواد خواندن و نوشتن ندارد. در نتیجه، برای کشورهای بی‌سواد در آنها بالاست، رسانه‌ای ایدئال است. امتیاز دیگر این است که می‌تواند به راحتی به حوزه خصوصی زندگی پیامگیر نفوذ کند و در همه لحظه‌های زندگی، یار و یاور او باشد. افزون بر آن، چون ارتباط شفاهی است، تأثیر آن از نظر روان‌شناختی، بر پیام‌گیر صمیمانه‌تر است.

از این گذشته، ارتباط رادیویی بسیار ارزان و آسان است، چون به وسیله نقلیه و جاده نیازی ندارد، در حالی که روزنامه و نشریات چاپی، برای آنکه به دست پیام‌گیر برسد، به جاده و وسیله نقلیه نیاز دارد. جدا از این، برای کشورهای که وسعتشان، بسیار و جمعیتشان پراکنده است و دسترسی به

گروه های پراکنده به آسانی میسر نیست، رادیو وسیله ارتباطی مطلوبی است. (۱) بر این اساس، تاکنون نیز چنان که در بخش گزارش فعالیت های رسانه ملی اشاره شد، برای ترویج فرهنگ مطالعه در شبکه های رادیویی گام های بزرگی برداشته شده است، ولی قابلیت های رادیو، گسترده و بی پایان است و همچنان میتوان به اثرگذاری بیش از پیش آن در حوزه های فرهنگی امیدوار بود. از این رو، در این زمینه، به این پیشنهادها می توان توجه کرد:

۱. تهیه گزارش های رادیویی مستند و خبری با هدف نقد و بررسی وضعیت کتاب و کتابخوانی در کشور؛
۲. تولید برنامه های آموزشی در زمینه شیوه های درست مطالعه و یادگیری و تندخوانی؛
۳. تهیه گزارش های خبری از افراد پیشتاز و موفق در حوزه نشر و کتاب؛
۴. آموزش شیوه های درست پژوهش و روش های جست و جو و استفاده از کتابخانه؛
۵. تهیه برنامه های گفت و گو محور با شرکت کارشناسان و پژوهشگران مطالعه؛
۶. پخش جملات قصار بزرگان ادب و اندیشه درباره ارزش و جایگاه کتاب و کتابخوانی؛
۷. تهیه گزارش از کتابخانه های عمومی و تخصصی و کتابخانه های بزرگ جهان و معرفی آنها؛
۸. تولید برنامه های آموزشی درباره اصول نویسندگی در زمینه های گوناگون؛

۱- سید حسین بیگی، نقش رسانه در ترویج فرهنگ کتاب خوانی، تهران، اداره کل پژوهش های سیما، ۱۳۸۰، صص ۲۷-۲۸.

ص: ۱۴۵

۹. تولید مسابقه های آموزشی با هدف معرفی محتوای کتاب ها و اثرهای ماندگار در قالب مشاعره؛

۱۰. تهیه محتواهای مرتبط با کتابخوانی و ترویج آن بر اساس ویژگی های سنی و توانایی های گیرندگان پیام؛

۱۱. اطلاع رسانی درباره برگزاری نمایشگاه های کتاب مانند نمایشگاه بین المللی کتاب تهران، نمایشگاه کتاب های تخصصی و نمایشگاه های کتاب استانی؛

۱۲. تبیین و ترویج نقش مطالعه و انس با کتاب در زندگی فردی و اجتماعی شخصیتهای بزرگ دینی و ملی؛

۱۳. تبلیغ و گنجاندن پیام های مرتبط با کتاب و کتابخوانی در نمایش های رادیویی؛

۱۴. طراحی و سازماندهی مطلوب برنامه های متنوع که محتواهای مرتبط را به بهترین شکل و در بهترین زمان ارائه کنند؛

۱۵. طراحی سامانه دریافت بازخورد از راه مکاتبه و تماس تلفنی و ابزارهای نظرسنجی و پژوهش های ارزیابی تأثیر برنامه های حوزه کتاب و کتابخوانی.

۱۶. بازنگری و اصلاح و تقویت مداوم برنامه ها و محتواهای مرتبط با ترویج فرهنگ کتابخوانی؛

با چنین رویکردی، برنامه‌ریزان و سیاستگذاران برنامه‌های رادیویی برای ترویج فرهنگ کتابخوانی در جامعه، ابتدا محتوا و شیوه‌های متنوع آموزشی و راهنمایی و تبلیغی کتابخوانی را تعیین و این مجموعه را با مجموعه‌ای از عوامل جذاب مانند انتخاب موسیقی زمینه‌ای، مصاحبه‌های موردی سازمان یافته، مجریان خوش بیان و خوش نام و آشنا و زمان بندی مناسب برنامه اجرایی، ترکیب می‌کنند و سپس آن را به شکل مرحله‌ای و مکمل به اجرا می‌گذارند.

ص: ۱۴۶

(ب) تلویزیون

(ب) تلویزیون

امروزه تلویزیون در همه جوامع، همچون همدمی مجازی وارد زندگی اجتماعی افراد شده و جای بسیاری از نهادهای سنتی را گرفته است. از این رو، رسانه‌های سنتی بخش زیادی از کارکردهای خود را به این رسانه اثرگذار سپرده‌اند. درباره ابعاد گوناگون این رسانه و تأثیرات آن، پیش از این به تفصیل سخن گفته شد. در اینجا برخی از انواع و قالب‌های متفاوت برنامه‌های که در حال در صدا و سیما رواج دارد، بررسی و پیشنهاد‌های مرتبط با آن ارائه می‌شود:

۱. اخبار: خبر برنامه‌های ترکیبی است که از گزارش‌ها، گفت و گوی کوتاه و نظایر آن، تشکیل می‌شود و روزآمدی آن اهمیت دارد. ارزش خبر در قابلیت ارتباط مجریان و گویندگان و اهمیت اخباری است که به مخاطبان ارائه می‌شود. سرعت در انتقال خبر، کیفیت انتقال خبر، جامعیت خبر و تفاوت مخاطبان، از اهمیت‌های این قالب است. (۱)

پخش اخبار در شبکه‌های گوناگون تلویزیون و در ساعات مختلف شبانه‌روز، صورت می‌گیرد و یکی از پربیننده‌ترین برنامه‌های تلویزیونی است. نتایج پژوهشی که به تازگی

انجام شده است، نشان میدهد تنها ۱۲ درصد از افراد مورد مطالعه، از راه رادیو و تلویزیون، از انتشار کتاب های جدید باخبر می شوند که نشاندهنده تأثیر و کارکرد پایین صدا و سیما در این زمینه است. (۲) از این رو، در برنامه های خبری برای ترویج فرهنگ کتابخوانی به این موارد باید توجه داشت:

۱- علی رضا رضاداد، آشنایی با فرآیند تولید، جزوه کارگاه آموزشی آشنایی با فرآیند تولید. قم، مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما، خانه هنر و اندیشه، واحد آموزش، [بیتا].

۲- مرکز تحقیقات صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران، آسایشناسی فرهنگ مطالعه در بین جوانان ایرانی، تهران، مرکز تحقیقات صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۱ (پژوهش چاپ نشده)

ص: ۱۴۷

اهمیت خبر انتشار برخی کتاب ها، کمتر از اهمیت بسیاری از اخبار دیگری نیست. که صداوسیما منتشر میکند. بخش های مختلف خبری نه فقط بخش اخبار فرهنگی میتواند بر اساس ضابطه هایی که تعیین میشود، کتاب های فاخر حوزه های مختلف را معرفی کنند. از جمله این ضوابط می تواند انتخاب کتاب در مراسم و جشنواره هایی چون هفته کتاب، کتاب فصل و کتاب سال، جشنواره پروین اعتصامی، جشنواره جلال آل احمد و نظایر آنها باشد؛

معرفی تازه های نشر، معرفی کتاب های پرفروش، معرفی ناشران، معرفی نویسندگان، مترجمان و شاعران؛

فرآیند تولید آثاری چون دایرهالمعارفها می تواند مبنای تهیه گزارش های خبری باشد؛ اطلاع رسانی موفقیت های ناشران ایرانی در مجامع بینالمللی و اقبال ناشران خارجی به ترجمه و نشر آثار فاخر ایرانی از موارد دیگری است که بخش های خبری صداوسیما میتواند به آن پردازند؛

اخبار نشستها و مراسمی که به مناسبت نقد یا رونمایی کتاب برگزار میشود، برای اقبال مردم به کتاب موضوع مناسبی است؛

اطلاع رسانی درباره برگزاری نمایشگاه های کتاب مانند نمایشگاه بین المللی کتاب تهران، نمایشگاه کتاب های تخصصی، نمایشگاه های کتاب استانی و نمایشگاه یاد یار مهربان که افزون بر واجد ارزش خبری بودن، برای برنامه سازی درباره کتاب زمینه مناسبی دارند؛ پخش اخبار مربوط به کتاب و معرفی نویسندگان می تواند در برنامه های صداوسیما گنجانده شود تا گامی برای گسترش فرهنگ مطالعه در جامعه باشد.

ص: ۱۴۸

۲. برنامه های ترکیبی: برنامه ترکیبی، برنامه های است که همه بخش های آن، حول یک محور حرکت میکنند و پیام برنامه، در بخش های مختلف آن از جمله مصاحبه، گزارش، موسیقی، گرافیک و انیمیشن، به شکل منطقی تکرار میشود. (۱) جنگ تلویزیونی نوعی برنامه ترکیبی است که بیشتر به صورت مناسبتی تولید میشود. این نوع برنامه ها برای تقویت و گسترش فرهنگ مطالعه قابلیت زیادی دارند و میتوان پیام های مورد نظر را با بهره گیری از انواع روش ها به مخاطب منتقل کرد. برخی از این روش ها عبارتند از:

ساخت برنامه های معرفی کتاب، مجله، وب سایت، منابع مرجع و نظایر آن؛

معرفی کتابخانه ها، کتاب ها و نویسندگانی که به مناسبت های گوناگون برگزیده میشوند؛

معرفی نقش کتابدرمانی از زبان کارشناسان و روان شناسان در قالب های مختلف تولیدی؛

شناسایی و معرفی مراکز فعال در حوزه نشر و ایجاد همکاری میان آنها؛

حضور روان شناسان در برنامه و پرداختن به مسائلی مانند بهداشت مطالعه، شیوه های مطالعه، مهارت های مطالعه، روان خوانی، تصویرخوانی، کتابخوانی و نظایر آن؛

دعوت از نویسندگان، مترجمان، استادان، دانشمندان و ناشران معتبر در برنامه های تلویزیونی؛

ساخت برنامه هایی برای شناسایی و معرفی عوامل بازدارنده مطالعه در گروه های سنی گوناگون و کمک به مسئولان برای رفع این عوامل از راه تبلیغ و ترویج فرهنگ مطالعه؛

۱- نگین حسینی، جنگ تلویزیونی برای کودکان، ص ۵۲.

ص: ۱۴۹

معرفی شخصیت های علمی مؤلفان به عنوان شخصیت های اثرگذار در جامعه. برنامه سازان بهتر است الگوهای شخصیتی اهل دانش و مطالعه را با حرفه ها و مناصب مطلوب و مقبول اجتماعی، مرتبط سازند و آنها را افرادی باهوش، معاشرتی و با اخلاقی پسندیده، معرفی کنند؛

حضور کتابداران در برنامه و توضیح درباره مسائلی همچون معیارهای ارزیابی کتاب، معرفی ویژگیها و کاربردهای منابع مرجع، معرفی منابع مرجع ویژه کودکان و نوجوانان،

معرفی ناشران تخصصی کودکان و نوجوانان، معرفی سازمان‌ها و مؤسساتی که در حوزه کودک و نوجوان فعالیت دارند، راهنمایی استفاده از نرم‌افزارهای کتابخانه‌ای، آموزش راهبردهای جست‌وجو، معرفی کتابخانه‌ها، انواع آن و چگونگی استفاده از کتابخانه‌ها و صحبت درباره تحولاتی که در این زمینه رخ داده است، از اختراع خط تا رایانه.

۳. برنامه‌های گفت‌وگومحور: در برنامه گفت‌وگومحور، طرفین گفت‌وگو در موقعیت جدال با هدف اقناع مخاطب یا در موقعیت پاسخ‌گویی با هدف انتقال اطلاعات به مخاطب هستند که این قالب برنامه‌سازی، به سه گروه تقسیم می‌شود: گفت‌وگو (پرسش و پاسخ)، گفت‌وگو (دو نفره) و میزگرد (چند نفره). (۱) برنامه‌های گفت‌وگومحور به عنوان یکی از زیرمجموعه‌های تاکشوها، (۲) همیشه در همه جای دنیا، جایگاه ویژه و انکارناپذیری داشته‌اند. به نظر می‌رسد، این برنامه‌ها از نظر ساختار گفت‌وگومحور و مصاحبه‌ای و امکان حضور منتقدان سرشناس، برای نقد کتاب در جایگاه مناسبی هستند. اگر این گونه برنامه‌ها به صورت تعاملی برگزار شود، تأثیر بسیار بیشتری دارد.

۱- علی رضا رضاداد، آشنایی با فرآیند تولید، جزوه کارگاه آموزشی آشنایی با فرآیند تولید، قم، مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما، خانه هنر و اندیشه، واحد آموزش، [بیتا].

۲- ۵. Talk show.

ص: ۱۵۰

به این گونه که کتابی معرفی شود و از بینندگان خواسته شود، این کتاب را تا هفته آینده بخوانند و نقدهای خود را به ایمیل برنامه بفرستند، سپس با خواندن بخش‌هایی از کتاب در برنامه، کارشناسان موافق و مخالف به نقد آن پردازند. این گونه برنامه‌ها، افزون بر

ایجاد عادت به مطالعه، چگونگی تفکر خلاق و انتقادی را نیز به مخاطبان میآموزد، اما باید توجه داشت که بحث و گفت و گو درباره کتاب و خواندن، فقط به مناسبتهای خاص محدود نباشد و حتماً روزانه یا هفتگی، دقایقی را باید به آن اختصاص داد. البته بیآنکه جنبه آموزشی و سفارش مستقیم داشته باشد. نکته اصلی که باید به آن توجه شود، این است که مسئولان و برنامه ریزان در نخستین گام، باید پژوهش را مغز و قلب توسعه ملی بدانند و آن گاه برای تقویت این مغز و قلب، فرهنگ مطالعه و کتابخوانی را به عنوان بسته پژوهش و ایجاد جامعه سالم، با برنامه های متنوع رسانه های ارتباط جمعی و براساس روش ها و شیوه های مناسب، در میان آحاد جامعه رواج دهند و نهادینه سازند.

۴. برنامه های مناسبی: نوعی از برنامه های ترکیبی اند که به مناسبتهای گوناگون، تهیه و پخش می شوند. مناسبتهای خاص فرصتی مناسب در اختیار رسانه قرار میدهد که به ترویج کتاب و کتابخوانی با توجه به فضای ایام خاص پردازند. در ادامه، پیشنهادهایی در این زمینه مطرح می شود:

معرفی کتاب در برنامه های مناسبی مانند جشن ها و سوگواریهای مذهبی، به عنوان مکمل مباحث مطرح شده در برنامه؛

گفت و گو با نویسندگان و شاعرانی که درباره مناسبتی، از آنها اثری منتشر شده است؛

تقدیر از کسانی که در حوزه های مرتبط با کتاب و کتابخوانی، فعالیت مؤثری دارند؛

ص: ۱۵۱

معرفی کتاب در برنامه های موضوعی، مانند پزشکی، اقتصادی، سیاسی و نظایر آنها، به عنوان مکمل مباحث مطرح شده در برنامه. کارشناس برنامه با هماهنگی میهمان متخصص

میتواند در هر زمینه از موارد گفت و گو، کتاب یا کتاب هایی را برای مطالعه و آگاهی بیشتر مخاطبان معرفی کند؛

بسیاری از شخصیت‌های علمی و فرهنگی که رسانه به تولید مجموعه رادیو و تلویزیونی درباره زندگی آنها می‌پردازد، صاحب تألیفات ارزشمندی هستند که میتوان به این تألیفات نیز اشاره کرد؛

طرح نقش مطالعه در زندگی شخصیت‌های مرجع یا بزرگانی که با کتاب سر و کار دارند، در برنامه‌هایی مانند چهره ماندگار؛

کتاب هایی که پشتوانه پژوهشی برخی از مجموعه‌ها و دیگر تولیدات رسانه‌های هستند، در پایان پخش هر بخش آن برنامه معرفی شود؛

تولید برنامه‌های شاد و جذاب با موضوع معرفی کتاب. چنانچه این برنامه‌ها به خوبی تولید شود، کارشناسان این برنامه‌ها میتوانند نقش مرجع را برای مطالعه‌کنندگان داشته باشند. چنان که امروزه برنامه‌های پزشکی این گونه‌اند؛

معرفی کتابخانه‌ها و تبیین نقش آنها به عنوان گنجینه ذخایر علمی و فرهنگی و پشتوانه حرکت علمی کشور.

۵. پیام‌های بازرگانی: تبلیغات یکی از مهم‌ترین منابع درآمد رسانه ملی است، ولی سودی کوتاهمدت دارد. اگر رسانه کمی از این سود سرشار صرف‌نظر کند و در بین پخش آگهی‌های بازرگانی، به تبلیغ کتاب‌ها، نشریات عمومی، مجلات علمی و ناشران بپردازد، سودی که در بلندمدت نصیب جامعه میشود، بسیار ارزشمند است. از سوی دیگر، تعرفه آگهی‌های تلویزیونی برای کتاب، در حد کالاهای مصرفی است و همان قدر که برای

پفک نمکی و برنج باید هزینه تبلیغ پردازند، ناشران کتاب نیز همان قدر باید هزینه صرف کنند. صداوسیما می تواند با کاهش تعرفه هزینه مبلغ کالاهای فرهنگی مانند کتاب، به تبلیغ و ترویج کتاب پردازد. افزون بر آن برای اینکه آگهیهای تبلیغاتی مرتبط با مطالعه و کتابخوانی تأثیر بیشتری داشته باشند، بهتر است از قالب زبانی شعرگونه، موسیقی شاد و رنگ های گرم استفاده شود. همچنین بر اساس نظریه های تأثیر پیام، پیام هایی که پیش از برنامه های مورد علاقه کودکان و نوجوانان پخش می شود، بیش از مواقع دیگر تأثیر دارد. از این رو، بهتر است آگهی های مربوط به کتاب و کتابخوانی، قبل از برنامه کودک و نوجوان پخش شوند. (۱)

۶. زیرنویسهای تلویزیونی: زیرنویسها برای انتقال افکار و اندیشهها، اخبار، تازهها و جدیدترین رویدادهای فرهنگی ابزار مناسبی به شمار می روند. میتوان از این ابزار اثرگذار برای گسترش فرهنگ کتابخوانی بهره برد. تبلیغ و معرفی کتاب ها یا نمایش جملاتی از بزرگان درباره ارزش و جایگاه کتاب و کتابخوانی، به ویژه در شبکههایی مانند شبکه خبر که زیرنویس های مداوم دارند، می تواند در دستور کار قرار گیرد.

۷. گزارش: گزارش نزدیکترین ساختار به مستند است. گزارش زمانی شکل میگیرد که برداشت اولیه از پدیده ای بیرونی یا واقعیت یا موضوع داریم. گزارشگر در این ساختار، چشم و گوش مخاطب است. گزارش گاه بازتاب کاری است که در حال انجام است و گاهی از مجموعه ثبت تصاویر در کنار همدیگر گزارش تهیه می شود. (۲) از جمله فعالیتهایی که یک گزارشگر میتواند انجام دهد، عبارتند از: تهیه گزارش هایی از نمایشگاه های

۱- «بررسی نقش تلویزیون در ترویج فرهنگ کتاب خوانی از دیدگاه نوجوانان شهر تهران»، صص ۱۳-۴۱.

۲- آشنایی با فرآیند تولید؟؟؟

ص: ۱۵۳

کتاب که در سطح محلی، ملی و بینالمللی برگزار میشود، هم جنبه اطلاع رسانی دارد و هم انگیزه مطالعه در افراد ایجاد میکند. مانند تهیه گزارش از انواع کتابخانههای عمومی، آموزشگاهی، سیار، روستایی و مساجد. برای مثال، معرفی کتابخانههای آموزشگاهی که در ارائه خدمات نوآوری داشتهاند. این گونه گزارش ها، به ترویج مطالعه کمک میکند و در این زمینه ایدهها و تفکرات زیبایی را گسترش میدهد.

۸. مسابقه: مسابقهها از جمله برنامههایی هستند که همواره کودکان و نوجوانان از آنها استقبال می کنند. رقابت، سنجش تواناییها و مهارتهای ذهنی یا فیزیکی شرکتکنندگان حضوری و غیرحضوری، تجربه کار گروهی، دریافت جایزه و پاسخ به کنجکاویها، از جمله دلایل علاقه افراد به این گونه برنامههاست. (۱) در قالب مسابقه کتابخوانی، داستاننویسی و نوشتن نقد، می توان عادت به مطالعه را در جامعه نهادینه کرد. برای نمونه، برگزاری مسابقات حضوری مانند مسابقه تلویزیونی ۱۰۱ در صداوسیما، با محوریت محتوای کتاب و به مناسبت های مختلف، به ویژه در هفته کتاب و کتابخوانی و اهدای جوایز همراه با کتاب به برگزیدگان، میتواند بسیار اثرگذار باشد.

۹. مستند: مستند به برنامههایی گفته میشود که با بهرهگیری از واقعیت پیرامونی و برمبنای پژوهش روشمند، بر یکی از چهار ساختار، مستند محض، مستند داستانی، مستند بازسازی و مستند گزارشی، ساخته میشود. (۲) برنامههای مستند یکی از قالبهای بسیار مناسب برای تولید برنامههایی در عرصه کتاب و کتابخوانی هستند. ایدههایی که در این زمینه میتوان

به مستندسازان ارائه داد، عبارتند از: تهیه مستند از زندگی نویسندگان موفق برنامه‌سازان می

۱- الهه عطاردی، ویژگیهای مجری برنامه‌های کودک، ص ۲۶.

۲- آشنایی با فرآیند تولید.

ص: ۱۵۴

توانند در قالب مستند داستانی الگوهای شخصیتی افراد اهل علم و مطالعه را با شغلها و مناصب مطلوب و مقبول اجتماعی مرتبط سازند و آنها را افرادی باهوش، معاشرتی و با اخلاقی پسندیده معرفی کنند، مراحل چاپ کتاب و مجلات در چاپ خانهها، پخش کتاب، کتاب فروشیهای باسابقه و گفت و گو با آنها، مراحل تهیه مجلات و نشریات با مراجعه به دفاتر نشریات و نظایر آن.

۱۰. میانبرنامه: میانبرنامه، مابین دو برنامه، با هدف تغییر فضای برنامهها پخش میشود. میانبرنامهها عبارتند از: آنونس (معرفی برنامه)، تیزر (معرفی خدمات)، موسیقی، آوانما و تصویر که با طراحی و خلاقیت میتوان از این فضا برای گسترش مطالعه بهره‌برداری کرد. (۱) زمان این گونه برنامه بسیار کوتاه است، اما برای فرهنگسازی در میان افراد جامعه قابلیت زیادی دارد. با بهره مندی از گرافیکهای جالب و جذاب میتوان از این قالب برای معرفی کتاب ها و برنامههایی بهره برد که برای گسترش فرهنگ مطالعه تولید شده اند.

۱۱. برنامههای نمایشی: سریال، تلهتئاتر، فیلم سینمایی، فیلم کوتاه، مجموعه تلویزیونی، نمایش عروسکی، انیمیشنها و نظایر آن، از جمله قالبهای برنامههای نمایشی در تلویزیون هستند. برنامههای نمایشی نسبت به دیگر قالبها، برای جذب مخاطب توانمندی بیشتری

دارند. (۲) تهیه کنندگان برنامه های رادیو تلویزیونی میتوانند با استفاده از شاکارهای ادبی و هنری برای تهیه سریال، فیلم زنده، نمایش عروسکی و کارتون، غیرمستقیم خاطره این آثار را برای آنها زنده کنند و آنان را به سمت خواندن یا دوباره خواندن اصل آثار، تشویق کنند. در این گونه برنامهها ترویج مطالعه به شیوه

۱- آشنایی با فرآیند تولید.

۲- جابر تواسعی، جایگاه برنامههای گفتگومحور در رسانه ملی، ص ۳.

ص: ۱۵۵

غیرمستقیم و در لابه لای برنامه آموزش داده میشود. به دلیل محبوبیت این قالب و همچنین انتقال اندیشه به صورت غیرمستقیم، تأثیر این گونه برنامهها بسیار است و در ناخودآگاه فرد تثبیت میشود. در ساخت این برنامهها باید از شعارزدگی، پرهیز و با بهرهگیری از فیلم نامهنویسان خلاق و خوشذوق، افراد را به مطالعه تشویق کرد.

دستاندرکاران تلویزیون به گروهی حرفهای برای بازنگری فیلم نامهها پیش از ساخت نیاز دارند تا با ترویج مطالعه از ضد تبلیغ در این عرصه نیز جلوگیری شود. نه تنها چنین ضد تبلیغ هایی نباید در رسانه ملی جایی داشته باشد، بلکه در آثار نمایشی، برای نهادینه سازی فرهنگ مطالعه باید به شیوه های گوناگونی متوسل شد، از جمله:

۱. تهیه و نمایش برنامه آشنایی با نویسندگان بر مبنای آثار آنها در قالب های نمایشی مختلف؛

۲. تبلیغ غیرمستقیم کتاب و کتابخوانی در سریال ها و فیلم های سینمایی؛

۳. در طراحی دکور منازل، کتابخانه و قفسه کتاب هرچند کوچک دیده شود؛

۴. در فیلم‌ها به مناسبت روز تولد، روز مادر و مانند آن، کتاب هدیه داده شود. با توجه به اینکه سنت هدیه دادن کتاب در علاقه‌مند کردن افراد به کتابخوانی و مطالعه، تأثیر مثبتی دارد، بازتاب این موضوع به ویژه در فیلم‌ها و سریال‌های پریننده از جمله سریال‌های ماه مبارک رمضان و نوروز گام مؤثری در این جهت در بردارد؛

۵. شخصیت‌های فیلم به بهانه‌های مختلف در کتابخانه، کتاب‌فروشی و دکه روزنامه‌فروشی، حضور داشته باشند؛

۶. شخصیت‌های فیلم می‌توانند به جای بازی کامپیوتری یا تماشای تلویزیون، در حین مطالعه نشان داده شوند.

ص: ۱۵۶

۷. معرفی فیلم‌ها و برنامه‌هایی که از روی آثار مشهور کلاسیک و کتاب‌های معروف تهیه می‌شوند و راهنمایی والدین در شیوه استفاده از آنها وظیفه‌ای است که برنامه‌سازان تلویزیون باید به آن توجه کنند؛

۸. در فیلم‌ها می‌توان کتابداری را یکی از مشاغل سودمند معرفی کرد؛

۹. می‌توان کتاب‌درمانی یا مطالعه درمانی را معرفی کرد و از مزایای آنها گفت؛

۱۰. در دیالوگ‌ها می‌توان اهمیت مطالعه را خاطر نشان کرد؛

۱۱. به تصویر کشیدن زندگی و سرگذشت نویسندگان، مترجمان و ناشران معتبر؛

۱۲. سرمایه‌گذاری و تولید و پخش انیمیشن‌هایی با موضوع کتاب و کتابخوانی. (۱)

آموزش شیوه و بهداشت مطالعه

اشاره

آموزش شیوه و بهداشت مطالعه

روش درست مطالعه و کتابخوانی در ایجاد انگیزه و یادگیری در افراد اهمیت دارد؛ چرا که ناآشنایی با شیوه‌های درست مطالعه، سبب خستگی و دلزدگی می‌شود. بر اساس نتایج تحقیقات، مردم از روش‌های درست مطالعه اطلاع زیادی ندارند یا به درستی از این روش‌ها استفاده نمی‌کنند. برای نمونه، استفاده از مکانی مشخص و ثابت برای مطالعه، به تمرکز حواس و افزایش سرعت مطالعه کمک می‌کند، اما مطالعه‌های نشان می‌دهد، ۴۵ درصد افراد برای مطالعه خود مکان مشخص و ثابتی ندارند یا رعایت نکردن حالت درست نشستن هنگام مطالعه، افزون بر تأثیر نامطلوب در مطالعه، مشکلات جسمانی متعددی در پی خواهد داشت. این در حالی است که براساس

۱- نیره خداداد شهری، «نقش تلویزیون در ایجاد عادت به مطالعه کودکان و نوجوانان»، نشریه کودک، نوجوان و رسانه.

ص: ۱۵۷

پژوهشی، فقط ۲۸/۹ درصد از پاسخگویان به شیوه استاندارد، یعنی «نشسته پشت میز و صندلی» به مطالعه می‌پردازند. (۱)

از سوی دیگر، چنانکه پیش‌تر اشاره شد، مطالعه فرآیند پیچیده‌ای است که در آن، خواننده پیام نویسنده را که در قالب کلمات یا تصاویر بیان شده است، به نوعی بازسازی می‌کند. برای اینکه این فرآیند در افراد به بهترین گونه، شکل بگیرد و و نیز جذبه و اشتیاق درونی به مطالعه و خواندن را در آنها ایجاد نماید، باید هنگام مطالعه، شرایط

گونگونی رعایت شود. برخی از این شرایط که میتواند از راه رسانه و با بهره مندی از جذابیت‌های تصویری و نمایشی آموزش داده شود، عبارتند از:

الف) شرایط زمانی

الف) شرایط زمانی

یکی از عوامل موفقیت در هر زمینه‌ای، داشتن برنامه منظم است. برنامه‌ریزی منظم برای مطالعه، سبب تسهیل در کتابخوانی میشود و می‌تواند آن را به عادت تبدیل سازد و اثربخشی آن را بیشتر کند. مطالعه نامنظم، ملال آور و ناپایدار است. در هر کاری از جمله مطالعه، کار اندک، ولی پیوسته و منظم، ثمربخشتر از کار پرحجم، ولی گذراست. با برنامه ریزی منظم برای مطالعه، مشکل کمبود وقت که خیلی‌ها آن را وسیله و بهانه فرار از مطالعه قرار می‌دهند حل می‌شود. بسیاری از بزرگان از همین رهگذر، در حرکتی آرام، اما مستمر، توانسته‌اند کارهای بزرگی انجام دهند. با وجود این، فقط ۳۲/۱ درصد از پاسخ‌گویان گفته‌اند که برنامه‌ریزی منظمی برای مطالعه خود دارند. (۲) بنابراین، شایسته است زمان مطالعه براساس برنامه‌ریزی دقیق و منظم، در طول هفته، مشخص و معین، و به طور مداوم و متناوب به آن عمل شود.

۱- مرکز تحقیقات صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران، «آسیبشناسی فرهنگ مطالعه در بین جوانان ایرانی»، تهران، مرکز تحقیقات صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۱ (پژوهش چاپ نشده).

۲- مرکز تحقیقات صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران، «آسیبشناسی فرهنگ مطالعه در بین جوانان ایرانی»، تهران، مرکز تحقیقات صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۱ (پژوهش چاپ نشده).

(ب) شرایط مکانی

(ب) شرایط مکانی

مکان مطالعه بهتر است در جای معین و آرامی باشد. صندلی و محل نشستن، نرم و راحت باشد، ولی نه به گونه ای که مطالعه کننده را در خوابی خوش فرو ببرد. ابزار و وسایلی را که جلوی تمرکز حواس را می گیرند، از روی میز مطالعه دور کنیم و در صورت امکان از میز و صندلی متناسب و استاندارد استفاده کنیم. باید به رنگ و فضا و نظافت محیط نیز توجه داشته باشیم.

(ج) شرایط فیزیکی

(ج) شرایط فیزیکی

جریان هوای تازه و درجه حرارت و دمای مناسب هنگام مطالعه، به تمرکز حواس کمک می کند. روشنایی کافی و مطلوب و پرهیز از مطالعه زیر نور خیره کننده آفتاب برای سلامتی چشم و راحتی خواننده مفید است. بر اساس تحقیقات انجام شده، مطالعه با حالت نشسته بهتر از حالت ایستاده است و مطالعه با حالت خوابیده و دراز کش، بدترین وضعیت است. همچنین شایسته است از مطالعه هنگام حرکت و راه رفتن و نیز بلافاصله پس از خوردن غذا، خودداری شود. (۱)

(د) شرایط روحی

(د) شرایط روحی

نشاط روحی و معنوی از شرایط مهم مطالعه است. مطالعه هنگام کسل بودن و خستگی، سبب دلزدگی می شود. بتردید داشتن شرایط روحی مناسب، علاوه بر تأثیر در فهم و درک درست مطالب، سبب علاقه مندی به کتاب و کتابخوانی و ایجاد عادت به مطالعه در افراد میشود. بنابراین، بهتر است پیش از آغاز مطالعه، خود را از نظر جسمی و روحی آماده کنیم و با روحیه ای مناسب به مطالعه پردازیم. بنابراین، درباره آموزش شیوههای درست و بهداشت مطالعه در رسانه‌های گروهی، به این موارد مهم باید توجه داشت:

۱- عبدالرحیم موگهی، روش مطالعه و تلخیص، ص ۳۸.

ص: ۱۵۹

آموزش و تبلیغ عمومی روش ها و اصول صحیح مطالعه، همچنین آموزش شیوههای درست نشستن و خواندن در برنامه‌های پزشکی برای جلوگیری از برخی آسیبهای احتمالی در ناحیه چشم و کمر؛

دادن پیام های کوتاه از راه انیمیشن و زیرنویس تلویزیونی و میان برنامه های رادیویی درباره رعایت بهداشت مطالعه مانند نحوه نشستن برای مطالعه روی زمین یا صندلی، فاصله چشم از کتاب و شیوه تنظیم جهت نور، میزان ساعتی که مطالعه مستمر مفید است؛

معرفی بهترین زمان از ساعات شبانهروز برای مطالعه؛

آشنا کردن مخاطبان رسانه با شیوههای اثربخش مطالعه؛

آموزش شیوه بهره مندی از کاربرگهای کاغذی و الکترونیک کتابخانهها برای دسترسی به منابع مورد نیاز. (۱)

بنابر آنچه گذشت، نقش اساسی کتاب و کتاب خوانی و تأثیر انس و الفت جامعه با کتاب و نیز لوازم مربوط به آن در پیشرفت و توسعه جامعه را نباید نادیده گرفت. رسانه‌های گروهی به ویژه رسانه ملی که فرهنگسازی و گسترش آگاهی و رشد جامعه از رسالت‌های آن به شمار می‌آید، وظایف مهمی در ترویج کتاب و فرهنگ مطالعه بر عهده دارند. گرچه تاکنون چنان که اشاره شد، گام‌های بلندی در این خصوص برداشته شده است، اما گسترش همگانی و راهاندازی نهضت کتاب و کتاب خوانی، نیازمند نگاه علمی و ژرفی است که امید است توجه دست‌اندرکاران رسانه ملی بیش از پیش به این مهم جلب گردد.

۱- حمیدرضا چاکری، «کتابخانه، مطالعه کتاب و موانع و راهبردهای بهینه‌سازی»، کتاب ماه کلیات، دی و بهمن ۱۳۸۴، ش ۹۷ و ۹۸، صص ۱۰۸-۱۱۱.

ص: ۱۶۰

ص: ۱۶۱

پیوست ۱

اشاره

پیوست ۱

زیر فصل‌ها

سند نهضت مطالعه مفید

سند نهضت مطالعه مفید

اشاره

سند نهضت مطالعه مفید

(مصوب جلسه ۶۷۳ مورخ ۸۹/۸/۴ شورای عالی انقلاب فرهنگی)

مصوبه «سند نهضت مطالعه مفید» که بنا به پیشنهاد شورای فرهنگ عمومی، در جلسه ۶۷۳ مورخ ۸۹/۸/۴ شورای عالی انقلاب فرهنگی، به شرح ذیل به تصویب رسیده است، برای اجرا ابلاغ میشود.

مقدمه

مقدمه

نقش والا و حساس مطالعه در تکامل فردی و اجتماعی که در نهایت به پرورش ابعاد کمال آفرین و آسمانی روح بشر نیل می کند، انکار ناشدنی است. در بیان اهمیت بنیادین کتاب و کتابخوانی، همین بس که خداوند نخستین خطاب به آخرین فرستاده خویش را با «إقرأ» آغاز کرده است و معجزه خاتم پیامبران کتاب می باشد. تصریحات مؤکد و مکرر مقام معظم رهبری در باب افزایش مطالعه و کتابخوانی، همواره بیانگر اهمیت اساسی این ارزش فرهنگی در جامعه ما بوده و ضرورت توجه بیشتر به آن را نشان می دهد.

در روزگار ما که رسانه های گوناگون برای تصرف سرمایه فکر و اندیشه انسان، گوی سبقت از یکدیگر می ربایند، وظیفه ای خطیر بر عهده دستگاه های فرهنگی مربوط به حوزه مطالعه قرار دارد. بدون شک ترویج و گسترش

ص: ۱۶۲

فرهنگ مطالعه مفید در کشور، در گرو حمایت همه جانبه سازمان ها و نهادهای نظام و توجه خاص مسئولان به این امر است. طرح نهضت مطالعه مفید گامی است در این طریق.

ماده ۱ مفاهیم کلیدی

ماده ۱ مفاهیم کلیدی

مطالعه: خواندن هر نوع متن مکتوب (نوشتاری، چاپی یا الکترونیکی)

مطالعه مفید: مطالعه ای مفید است که اولاً معطوف به اثر و نتیجه بوده و دست آوردی علمی، عملی (رفتاری)، ذهنی و یا قلبی داشته باشد و ثانیاً آن دست آورد برای تربیت انگیزه، افزایش تعهد، ارتقای توانایی ذهنی، توسعه دانش کاربردی، ارتقای مهارت عملی و نهایتاً در جهت پرورش و تعالی فرد در راستای به فعلیت رساندن استعدادهای الهی وجود او در یکی از چهار زمینه مذکور باشد.

ماده ۲ هدف اصلی

ماده ۲ هدف اصلی

دست یابی به جایگاه ممتاز در جهان از نظر سرانه مطالعه و به ویژه مطالعه مفید بر اساس سند چشم انداز بخش فرهنگ عمومی در افق ایران ۱۴۰۴.

ماده ۳ اهداف خرد

ماده ۳ اهداف خرد

۱. افزایش فضای کتابخانه های عمومی به میزان ۸ متر به ازای هر ۱۰۰ نفر؛

۲. فراهم آوری ۴ جلد کتاب به ازای هر نفر در کتابخانه های عمومی؛

۳. عضویت ۳۵ درصد جمعیت ایران در کتابخانه های عمومی؛

۴. توجه به مطالعه غیردرسی و مفید در روند آموزش رسمی کشور؛

۵. توجه به مطالعه مفید در برنامه‌های اوقات فراغت.

ماده ۴. سیاست ها

ماده ۴. سیاست ها

۱. ارتقای شاخص های کتابخانه ای در ابعاد فضا، منابع، عضو و امانت در کتابخانه ها؛

ص: ۱۶۳

۲. نهادینه کردن مطالعه مفید به عنوان یک ارزش و عادت عمومی در جامعه؛

۳. فراهم سازی زیرساخت های فیزیکی، مجازی و انسانی کتابخوانی شایسته ایران اسلامی؛

۴. زمینه سازی برای هدایت محتوای مطالعه آحاد جامعه؛

۵. توسعه فعالیتهای بینالمللی در زمینه تولید کتاب، محتوا، کیفیت چاپ و تأثیر آن بر افزایش مطالعه در داخل کشور.

ماده ۵. طرح ها

ماده ۵. طرح ها

۱. نیازسنجی، تولید، تهیه، سفارش و حمایت از تولید منابع مکتوب و رقمی مطالعه مفید برای ایرانیان و فارسی زبانان؛

۲. اختصاص ساعت مطالعه مفید در برنامه هفتگی و درسی دانش آموزان؛
  ۳. ایجاد پیوند مناسب میان ارتقای شغلی با سطح مطالعه مفید و اعتلای دانش عمومی و تخصصی فرد؛
  ۴. ارائه سیرهای مطالعاتی مفید برای دانش آموزان و دانشجویان؛
  ۵. تدوین و اجرای طرح جامع کتابخوانی مفید برای بانوان؛
  ۶. طراحی و اجرای برنامه های ویژه و متنوع کتابخوانی برای خردسالان کمتر از ۴ سال؛
  ۷. طراحی و اجرای برنامه های ویژه کتابخوانی برای کودکان قبل از سن دبستان (بین ۴ تا ۶ سال)؛
  ۸. اجرای برنامه های مطالعه مفید و کتابخوانی برای گروه های خاص (سالمدان، نابینایان، ناشنوایان، معلولین جسمی و ذهنی و...)
  ۹. تدوین و اجرای طرح اصلاح فرهنگ فارغ التحصیلی و تقویت فرهنگ عمومی برای کسب دانش در تمام عمر؛
  ۱۰. ایجاد و توسعه کتابخانه جامع مجازی زبان فارسی برای بهره برداری ایرانیان و فارسی زبانان جهان؛
- ص: ۱۶۴
۱۱. طراحی و استقرار زنجیره کتابخانه های عمومی در سراسر کشور مطابق نقشه راه توسعه کتابخانه ها، با تأکید بر کتابخانه های مرکزی استان و شهرستان، کتابخانه های استاندارد، کتابخانه های روستایی و سیار؛

۱۲. طراحی و استقرار معماری جدید کتابخانه های عمومی در راستای یادگیری مادام العمر، ارتقای خلاقیت و نوآوری، عضویت خانوادگی، تولید علم و ایجاد تعاملات محلی، منطقه ای و اجتماعی با حفظ حریم زن و مرد و ایجاد فضای امن برای اعضا؛

۱۳. تأمین متون مکتوب و منابع مطالعه مفید متناسب با تقسیمات مخاطبان (سنی، جنسیتی، سطح اطلاعات و...)

۱۴. برنامه ریزی در راه اندازی و ایجاد و مدیریت مناسب کتابخانه های ثابت و سیار در مساجد، مجتمع های مسکونی، آپارتمان ها، بقاع متبرکه و محل های تجمع عمومی و مدارس و دانشگاه ها و وسایل حمل و نقل عمومی؛

۱۵. طراحی، مدیریت و هدایت توسعه کتابخانه های خانگی و همراه؛

۱۶. برگزاری انواع جشنواره ها و مسابقات مشوق کتابخوانی و نیز معرفی و تبلیغ کتاب های مفید؛

۱۷. استقرار نظام تقدیر و تشویق خیرین کتابخانه ساز و اهداگران کتاب، و فرهنگ سازی در این زمینه؛

۱۸. استقرار نظام کنترل کیفی چاپ، فضا، منابع، امانت و...؛

۱۹. تدوین و اجرای طرح ارتقای منزلت اجتماعی کتابداران به عنوان مشاوران امین؛

۲۰. احداث فضای کتابخانه های عمومی به میزان نیم متر افزایش در هر سال به ازای هر ۱۰۰ نفر؛

۲۱. عضویت مردم در کتابخانه با تثبیت نرخ رشد ۲٪ افزایش در هر سال؛

۲۲. طراحی و اجرای برنامه‌های متنوع رادیو و تلویزیونی جهت افزایش انگیزه مطالعه؛

ص: ۱۶۵

۲۳. محرومیت‌زدایی از مناطق محروم در امر کتابخوانی و فروشگاه‌های کتاب؛

۲۴. توجه به معرفی و تبلیغ کتاب و محتوای آن در رسانه‌های عمومی؛

۲۵. تامین منابع کتابخانه‌های دانشجویی و ایجاد کتابخانه در خوابگاه‌های دانشجویی؛

۲۶. توسعه دامنه کتابخانه‌های عمومی از طریق طرح وقف کتاب؛

۲۷. توسعه نمایشگاه‌های ثابت و سیار عرضه کتاب؛

۲۸. برنامه‌ریزی برای تحول در دوره‌های دانشگاهی کتابداری.

ماده ۶ معرفی و اعضای کمیته

ماده ۶ معرفی و اعضای کمیته

جهت بررسی و پایش تحقق طرح «نهیضت مطالعه مفید» کمیته دائمی نهیضت مطالعه مفید مرکب از نمایندگان واجد اختیارات لازم از «وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی»، «نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور»، «وزارت آموزش و پرورش»، «وزارت علوم، تحقیقات و فن آوری»، «سازمان صدا و سیما»، «سازمان تبلیغات اسلامی»، «ستاد عالی کانون‌های فرهنگی و هنری مساجد»، «معاونت برنامه ریزی و نظارت راهبردی ریاست جمهوری»، «سازمان بسیج مستضعفین»، «سازمان ملی جوانان»، «مرکز امور زنان و خانواده ریاست جمهوری»، «معاونت فرهنگی ستاد کل نیروهای مسلح کشور»، «شورای سیاست گذاری

ائمه جمعه»، «شورای عالی استان ها»، «مرکز رسیدگی به امور مساجد»، «کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان» و «جهاد دانشگاهی»، تشکیل می شود.

تبصره سایر دستگاه ها و سازمان ها بر حسب مباحث مطرح در کمیته دعوت خواهند شد.

ماده ۷ ریاست و دبیرخانه کمیته

ماده ۷ ریاست و دبیرخانه کمیته

ریاست کمیته بهعهده دبیر شورای فرهنگ عمومی کشور و دبیرخانه آن در نهاد کتابخانههای عمومی کشور مستقر خواهد بود.

ص: ۱۶۶

ماده ۸ وظایف کمیته

ماده ۸ وظایف کمیته

وظیفه تدوین برنامه های هر یک از طرح ها، تنظیم وظایف دستگاه های مذکور در ماده ۷، نظارت بر انجام وظایف و رصد تحقق اهداف و طرح ها بر عهده کمیته دائمی نهضت مطالعه مفید می باشد. این کمیته همچنین موظف است هر سه ماه گزارش خود را به شورای فرهنگ عمومی ارائه دهد.

ماده ۹ کمیته های استانی

ماده ۹ کمیته های استانی

به منظور تحقق مفاد طرح «نهضت مطالعه مفید» در سراسر کشور، کمیته هایی با ترکیب همپراز در ماده ۶ در استان ها و شهرستان های کشور تشکیل می گردد. ریاست این

کمیته ها در استان به عهده رؤسای انجمن کتابخانه های عمومی استان «استاندار» و در شهرستان «فرماندار» و دبیر کمیته در استان و شهرستان به ترتیب مدیر کل و مدیر نهاد کتابخانه های عمومی بوده و دبیرخانه آن نیز در نهاد کتابخانه های عمومی هر استان و شهرستان مستقر می گردد.

ماده ۱۰ گزارش و ارزیابی

ماده ۱۰ گزارش و ارزیابی

هر دستگاه بایستی هر شش ماه یک بار گزارش عملکرد خود را بر اساس قالب های تعیین شده به کمیته دائمی نهضت مطالعه مفید ارائه نماید تا میزان پیشرفت شاخص های متخذ از اهداف خرد تعیین گردد. گزارش های وصولی مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفته و نتایج به «شورای فرهنگ عمومی» ارسال می گردد.

ماده ۱۱ این مصوبه در ۱۱ ماده و یک تبصره در جلسه ۶۷۳ مورخ ۸۹/۸/۴ شورای عالی انقلاب فرهنگی به تصویب رسید.

ص: ۱۶۷

پیوست ۲

اشاره

پیوست ۲

زیر فصل ها

شورای کتاب سیما دستورالعمل ترویج فرهنگ کتاب و کتابخوانی

شورای کتاب سیما دستورالعمل ترویج فرهنگ کتاب و کتابخوانی

اشاره

شورای کتاب سیما دستورالعمل ترویج فرهنگ کتاب و کتابخوانی

زیر فصل ها

۱. مقدمه

۲. اهداف

۳. ماموریت ها

۴. ساختار شوراها

۵. سیاست ها و ملاحظات کلی

۶. وظایف تخصصی شبکه ها

اداره کل طرح و برنامه و نظارت

اداره کل آموزش و پژوهش

اداره کل اطلاعات و برنامه ریزی

۱. مقدمه

۱. مقدمه

کتاب گنجینه بیدیل و نماد هویت، معرفت و آگاهی یک جامعه در طول تاریخ محسوب میشود. اهمیت خواندن و نوشتن در آموزه‌های دینی و میراث تمدنی ایران زمین از جایگاه رفیع و دیرین برخوردار است. اگر شالوده و زیربنای هر کشور را فرهنگ آن بدانیم، بیشک کتاب جایگاه ویژه‌ای دارد و اگر آن گونه که بزرگان و حکیمان گفته‌اند: «رفتار و منش هر فرد، کتاب مصور اندیشه‌ها و باورهای اوست»، بتردید کتاب روایتگر و سیمای یک جامعه محسوب میشود.

در عصر تنوع رسانه‌ها باید کتاب از حمایت ویژه‌ای برخوردار شود تا با اشاعه و گسترش فرهنگ کتاب و کتابخوانی که از تأکیدات رهبر فرزانه انقلاب اسلامی میباشد، در تواناسازی نسل جوان بیش از پیش اهتمام داشت. معاونت سیمای رسانه ملی با این نگاه «شورای کتاب سیما» را طراحی نموده است.

ص: ۱۶۸

۲. اهداف

۲. اهداف

با توجه به اهمیت ترویج فرهنگ مطالعه در جامعه و تأکیدات رهبر معظم انقلاب (مدظله العالی) اهداف عمده از تشکیل شورای کتاب و گسترش فرهنگ کتابخوانی با توجه به ماموریت‌های تخصصی هر شبکه و ادارات ستادی برای دست یابی به اهداف زیر میباشد:

(جریانسازی فرهنگی در زمینه کتاب و شکلگیری نهضت کتابخوانی در سطح ملی؛

(ارتقای باور و اعتقاد عمومی آحاد جامعه نسبت به اهمیت کتاب و نهادینه‌سازی آن در متن زندگی؛

(تغییر در نگاه و جهت‌دهی به ذائقه مخاطبان به ویژه کودکان و نوجوانان نسبت به کتاب به عنوان یک کالای فرهنگی؛

(افزایش عادت میزان مطالعه مفید و مؤثر در بین آحاد جامعه و هدایت مخاطبان برای مطالعه کتاب های فاخر و ارزشمند و پر کردن اوقات فراغت با مطالعه و کتابخوانی؛

(معرفی نویسندگان و ناشران موفق و همسو با اهداف انقلاب و نظام مقدس جمهوری اسلامی.

۳. ماموریت ها

۳. ماموریت ها

اهم ماموریت‌های شورا عبارت است از:

۱. برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری در حوزه کتاب با توجه به مأموریت‌های تخصصی هر شبکه؛

۲. معرفی نویسندگان، مولفان، ناشران و نحوه و چگونگی آن در شبکه‌ها متناسب با حوزه تخصصی هر شبکه؛

۳. نظارت و ارزیابی از عملکرد شبکه‌ها در امر کتاب؛

ص: ۱۶۹

۴. افزایش تأثیر گذاری و جذابیت‌های موجود؛

۵. نقد و آسیب‌شناسی برنامه‌ها و توجه ویژه به دیدگاه مخاطبان؛

۶. جلوگیری از تداخلها، موازی کاریها و تقسیم مناسب مسئولیتها و وظایف شبکههای در حوزه برنامهسازی کتاب.

۴. ساختار شوراها

۴. ساختار شوراها

شورا دارای اعضای حقیقی و حقوقی ثابت است که توسط معاون سیما برای یک دوره دو ساله انتخاب میشوند. اعضای حقوقی عبارتند از: مدیر شبکه چهار (رئیس شورا)، مدیر کل آموزش و پژوهش (دبیر شورا)، مدیر کل طرح و برنامه و نظارت، مدیر روابط عمومی، مدیران گروه اجتماعی شبکه یک و سه و مدیر گروه خانواده و کودک شبکه دو.

اعضای حقیقی شورا عبارتند از: ۵ نفر از صاحب نظران حوزه فرهنگ، کتاب و رسانه که به پیشنهاد شورا و تصویب معاون سیما انتخاب میشوند.

تبصره: آیین نامه داخلی شورا، وظایف و اختیارات در اولین جلسه شورا به تصویب اکثریت اعضا و پس از تأیید معاون سیما ابلاغ میگردد.

۵. سیاست ها و ملاحظات کلی

۵. سیاست ها و ملاحظات کلی

کلیه شبکههای سیما لازم است در چارچوب ماموریتها و وظایف خود نسبت به تحقق موارد زیر اقدام نمایند:

۱۵. از فرمایشات حضرت امام خمینی رحمه الله و رهبر معظم انقلاب (مدظله العالی) در خصوص اهمیت کتاب در برنامه‌های مختلف و با شیوه‌های متنوع از قبیل وُلّه، پلاتو و... در ساعات مناسب بهره‌گیری نمایند؛

۲۵. به صورت مستقیم و غیرمستقیم به موضوع کتاب و کتابخوانی در برنامه‌های نمایشی و غیرنمایشی به ویژه در مرحله تهیه فیلم نامه و طرح پرداخته شود؛

ص: ۱۷۰

۳۵. مجریان و کارشناسان در برنامه‌های گفت و گومحور ضمن همراه داشتن کتاب، خلاصه‌های از آن را برای مخاطبان با توجه به مناسبت‌های مختلف و اقتضای سنی و علمی ایشان بیان کنند؛

۴۵. طراحی، تهیه و تولید ویژه برنامه‌های دائمی در زمینه کتاب در همه شبکه‌ها در راستای مأموریت‌های تخصصی هر شبکه در دستور کار قرار گیرد؛

۵۵. از طرح‌های گرافیکی اقتباس شده از کتاب در طراحی دکور برنامه‌ها استفاده شود؛

۶۵. سنت اهدای کتاب در برنامه‌های نمایشی و بهره‌گیری از آن به عنوان جایزه در کنار اهدای جوایز نقدی به برندگان در برنامه‌های سیما به تصویر کشیده شود؛

۷۵. منابع مکتوب مورد استفاده در فیلم‌نامه‌ها به ویژه کتاب‌های مورد استفاده، در تیتراژ پایانی برنامه‌ها ذکر شود؛

۸۵. از پیام‌های شبکه‌ها و زیرنویس برای معرفی کتاب و اهمیت کتابخوانی استفاده شود؛

۹۵. در برنامه‌های گفت و گومحور، کتاب‌های مرتبط با موضوعات مورد بحث معرفی شوند؛

۱۰۵. برنامه‌ریزی لازم برای خواندن بخش‌هایی از کتاب توسط نویسنده، مؤلف یا مترجم در آیت‌های کوتاه در بهترین زمانهای پخش صورت گیرد.

۶. وظایف تخصصی شبکه‌ها

اشاره

۶. وظایف تخصصی شبکه‌ها

۱۶) همه شبکه‌های سیما موظفند براساس مأموریت‌ها و وظایف محول شده و حوزه تخصصی موارد زیر را در رابطه با کتاب و کتابخوانی مورد توجه قرار دهند:

ص: ۱۷۱

شبکه یک

شبکه یک

۱. تهیه و تولید ویژه برنامه‌هایی برای معرفی مجموعه آثار نویسندگان برجسته کشور همچون استاد شهید مرتضی مطهری و...؛

۲. تولید مسابقه‌های تلویزیونی با موضوع کتاب و کتابخوانی با همکاری مراکز فرهنگی و دانشگاهی؛

۳. تولید و پخش برنامه‌هایی در زمینه تأثیر مطالعه در رشد و پیشرفت جامعه در حوزه‌های مختلف فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی؛

۴. تهیه برنامه برای ارائه آخرین اخبار بازار نشر و گزارش‌های مربوط به کتاب در کشور و سراسر جهان؛

۵. تهیه گزارشهای خبری چالشی با هدف نقد وضعیت پرداختن به کتاب از سوی نهادهای متولی امر و پاسخ گویی آنها.

شبکه دو

شبکه دو

۱. تهیه گزارشهای مستند و خبری از مدارس فعال در حوزه کتاب و کتابخوانی و انعکاس مرتب و مستمر آنها؛

۲. شناسایی و معرفی نویسندگان، شعرا و... به نوجوانان فعال در حوزه کتاب؛

۳. تبیین کتاب به عنوان یکی از مهم ترین منابع تربیت صحیح در جامعه به خانوادهها؛

۴. تولید مسابقه‌های تلویزیونی با موضوع کتاب و کتابخوانی ویژه کودکان و نوجوانان و خانواده‌ها و تقدیر از کودکان و نوجوانان کتاب خوان در هر برنامه؛

۵. طراحی و تهیه برنامه داستانخوانی ویژه کودکان و نوجوانان با بهره گیری از قصه‌گوهای حرفهای و خود کودکان و نوجوانان با ایجاد فضایی شاد و جذاب؛

ص: ۱۷۲

۶. تولید برنامه‌های آموزشی در زمینه شیوه‌های صحیح مطالعه و یادگیری برای کودکان و نوجوانان.

شبکه سه

شبکه سه

۱. تهیه برنامه‌های مستند و گزارش‌های خبری از جوانان موفق در حوزه کتاب؛
۲. تبیین کتاب به عنوان عامل مؤثر در ایجاد مقبولیت و محبوبیت در نسل جوان؛
۳. معرفی کتاب‌های مفید در موضوعات مختلف ورزشی، فرهنگی و اجتماعی؛
۴. تهیه گزارش‌های خبری برای معرفی ورزشکاران تحصیل کرده و اهل مطالعه کتاب؛
۵. آموزش شیوه‌های صحیح تحقیق و پژوهش و کتابخوانی در حوزه‌های علوم انسانی، دینی و علوم تجربی.

شبکه چهار

شبکه چهار

۱. معرفی کتابخانه‌ها و نمایشگاه‌های تخصصی و دانشگاهی کتاب در سطح ملی و بین‌المللی؛
۲. دعوت از نویسندگان، مترجمان و فعالان حوزه نشر همسو با نظام در برنامه‌های گفت و گو محور و معرفی ایشان به جامعه؛
۳. تولید برنامه‌های مستند معرفی نویسندگان ایرانی و اسلامی در گذشته و معاصر؛
۴. بررسی راهکارهای افزایش سرانه مطالعه در جامعه با حضور کارشناسان در برنامه‌های گفت و گو محور؛
۵. معرفی مؤسسات انتشاراتی برتر همسو با اهداف نظام جمهوری اسلامی به طور مستمر به ویژه هنگام برگزاری نمایشگاه‌های عمومی و تخصصی کتاب؛

ص: ۱۷۳

۶. طراحی و تولید میزگردهای نقد و بررسی وضعیت کتاب و کتابخوانی در کشور با حضور مسئولان و متولیان امر (نهادهای، موسسات و مراکز دولتی و غیردولتی) جهت پاسخ گویی و ارائه راهکارهای اصلاحی؛

۷. تهیه و تولید برنامههای نقد کتاب با حضور نویسندگان و منتقدین.

شبکه تهران

شبکه تهران

۱. تهیه گزارش از کتابخانههای عمومی و تخصصی سطح شهر، مساجد و فرهنگسراها؛
۲. به تصویر کشیدن فرهنگ مطالعه در اماکن عمومی در سطح شهر (پارکها، اتوبوس، مترو، فروشگاهها و...) به عنوان یک ویژگی برتر رفتار شهروندی؛
۳. تهیه و تولید مسابقههای متنوع در زمینه کتاب و کتابخوانی از سوی نهادهای دولتی و خصوصی و تقدیر از آنها؛
۴. طراحی برنامههای انتقادی در حوزه کتاب و نقد منصفانه دستگاهها و نهادهای مسئول.

شبکه آموزش

شبکه آموزش

۱. تولید برنامههای مناسب در زمینه آموزش شیوههای صحیح مطالعه، فنون یادگیری و تندخوانی؛

۲. تولید برنامه‌های آموزشی در رابطه با اصول نویسندگی در زمینه‌های مختلف؛
۳. تولید برنامه‌های آموزشی در زمینه آموزش کتابداری و نحوه استفاده از کتابخانه‌ها برای کودکان، جوانان و بزرگسالان؛
۴. تولید مسابقه‌های آموزشی با هدف معرفی محتوای کتاب‌ها و اثرهای ماندگار در قالب مشاعره و...؛

ص: ۱۷۴

۵. تولید فیلم‌های آموزشی کوتاه (یک الی سه دقیقه‌ای) در زمینه مطالعه و آثار مثبت آن در توسعه فردی و اجتماعی.

شبکه قرآن و معارف سیما

شبکه قرآن و معارف سیما

۱. شناسایی و معرفی کتاب‌های تخصصی در حوزه علوم قرآنی و اسلامی؛
۲. تهیه گزارش از کتابخانه‌های تخصصی در حوزه علوم اسلامی کشور و سراسر جهان؛
۳. طراحی و تولید مسابقه‌های کتابخوانی با بهره‌گیری از قرآن، نهج البلاغه، صحیفه سجادیه؛
۴. تهیه و پخش مستند از علما و بزرگان دینی با تاکید بر به تصویر کشیدن میزان اهمیت‌دهی ایشان به علم‌آموزی و مطالعه در زندگی.

شبکه مستند

شبکه مستند

۱. تولید برنامه‌های مستند در زمینه صنعت چاپ و کتاب در ایران و جهان؛
۲. تهیه برنامه مستند معرفی کتابخانه‌های بزرگ کشور و دنیا در زمان حاضر و گذشته؛
۳. معرفی سلسله‌وار آثار و کتب علما و دانشمندان بزرگ اسلامی و ایرانی.

شبکه جام جم

شبکه جام جم

۱. معرفی کتابخانه‌ها و نمایشگاه‌های تخصصی کتاب در کشور در قالب مستند و گزارش‌های خبری؛
۲. ارائه آخرین اخبار بازار نشر و گزارش‌های مربوط به کتاب در کشور در قالب یک برنامه ثابت هفتگی؛
۳. تولید مسابقه‌های تلویزیونی با بهره‌گیری از منابع ارزشمند دینی و ملی نظیر قرآن، نهج البلاغه، صحیفه سجادیه، شاهنامه و...؛
۴. معرفی نویسندگان و ناشران موفق در حوزه کتاب (هم خود فرد و هم آثار مربوطه).

ص: ۱۷۵

- ۲۶) حوزه‌های ستادی معاونت سیما بر اساس مأموریتها و وظایف مربوطه عهده‌دار پیگیری و انجام اقدامات زیر هستند:

اداره کل طرح و برنامه و نظارت

اداره کل طرح و برنامه و نظارت

۱. اقتباس از رمانهای مطرح کتاب های ایرانی و خارجی در تولید فیلم نامه های تلویزیونی و تبدیل کتاب و خاطرات و زندگینامه شخصیت های بزرگ مذهبی، ملی و شهدا در آثار نمایشی؛

۲. توجه به کتابخوانی در جانمایی نقش افراد مثبت به عنوان افراد اهل مطالعه در برنامه های نمایشی؛

۳. الزام کلیه برنامه سازان به بهره گیری از منابع تحقیقی به ویژه کتاب در تولید برنامه و اشاره به آنها در تیتراژ پایانی برنامه های تولیدی.

اداره کل آموزش و پژوهش

اداره کل آموزش و پژوهش

۱. حضور مستمر در جلسات شورای کتاب در داخل و خارج سازمان؛

۲. سفارش پژوهش ها و نظرسنجیهای مستمر در خصوص وضعیت کتاب به مراجع ذیربط و ارائه راهکارهای علمی برای ترویج فرهنگ مطالعه به شبکهها؛

۳. احصای کتاب های مناسب در زمینه های مختلف با توجه به نیازها و ضرورت های سنی و دانشی انواع مخاطبان و ارائه به شبکهها برای معرفی؛

۴. تشکیل کمیته تخصصی کتاب سیما با حضور نمایندگان شبکهها و ادارات ستادی برای ایجاد هماهنگی و برنامه ریزی مناسب؛

۵. برگزاری مسابقه‌های کتاب و کتابخوانی با هدف ارتقای سطح دانش و بینش کارکنان و مدیران سیما؛

۶. طراحی و تولید مسابقات تلویزیونی برای معرفی کتب مختلف و محتواهای آن؛

۷. همکاری با مجمع ناشران انقلاب اسلامی؛

ص: ۱۷۶

۸. معرفی کارشناسان و افراد با صلاحیت واجد شرایط در حوزه کتاب برای حضور در برنامه‌های شبکه‌ها.

اداره کل اطلاعات و برنامه ریزی

اداره کل اطلاعات و برنامه ریزی

۱. تنظیم کنداکتور پخش برنامه‌های روزانه و ویژه در زمینه کتاب برای ایجاد هماهنگی بیشتر بین شبکه‌ها در بهترین زمانها؛

۲. اخذ گزارش عملکرد کمی و کیفی از وضعیت پرداختن به موضوع کتاب و کتابخوانی در شبکه‌ها برای ارائه به معاون سیما مراجع ذیربط.

۳۶) پرداختن به موارد زیر ممنوع و ضروری است کلیه شبکه‌ها و ادارات ستادی در چارچوب ماموریتها و وظایف خود به آنها توجه داشته باشند:

۱. ارائه آمارهای ناصحیح، سیاهنمایی و تبلیغ منفی و معکوس در خصوص وضعیت کتاب و فرهنگ مطالعه در کشور؛

۲. هرگونه عمل ضد تبلیغ در برنامه‌های نمایشی ایجادکننده ذهنیت و تلقی منفی نسبت به کتاب و افراد اهل مطالعه؛

۳. طرح مسائل اختلافبرانگیز ایجادکننده تداخل در فعالیتهای مجموعه های متولی (وزارت ارشاد، رسانه ملی و ناشران) در عرصه کتاب؛

۴. معرفی و تبلیغ کتاب های ضعیف، کم محتوا و غیر همسو با دین مبین اسلام و نظام جمهوری اسلامی؛

۵. تولید و پخش هرگونه تیزر تبلیغی تضعیفکننده فرهنگ کتاب و مطالعه.

۴۶) هرگونه تغییر در مفاد این دستورالعمل منوط به طرح و تصویب در شورای کتاب سیما و تایید و ابلاغ معاون سیما است؛

۵۶) مسئولیت نظارت بر حسن اجرای این دستورالعمل بر عهده اداره کل طرح و برنامه و نظارت سیما است و با هماهنگی اداره کل آموزش و پژوهش گزارش اقدامات را هر سه ماه یک بار به معاون سیما اعلام مینماید.

ص: ۱۷۷

پیوست ۳

اشاره

پیوست ۳

زیر فصل ها

شورای عالی کتاب معاونت صدا

شورای عالی کتاب معاونت صدا

اشاره

شورای عالی کتاب معاونت صدا

زیر فصل ها

مقدمه

الف) اهداف و وظایف شورا

ب) برخی از مهم ترین تصمیمات این شورا که به شبکه های رادیویی ابلاغ شده است:

مقدمه

مقدمه

با توجه به وجود برنامه های متعدد در شبکه ها برای معرفی کتب، نویسندگان و ناشران و به منظور انسجام بخشی، نظارت، کنترل و پالایش و به گزینی در خصوص کتاب، از مهرماه سال ۱۳۸۹ شورای کتاب معاونت صدا تشکیل شد. این شورا از کارشناسان برجسته حوزه کتاب و استادان دانشگاهی بهره می برد که دارای سوابق علمی، اجرایی و نگارش کتب رادیویی بوده است و از شناخت خوبی نسبت به حوزه رادیو و نیازمندی های آن برخوردارند و در جلسات این شورا که به طور ماهانه برگزار می گردد، با دید و نگاهی موشکافانه طرح های رسیده را بررسی می کند و ضمن یادآوری نقاط قوت و ضعف طرح های پیشنهادی درباره قابلیت انتشار یا عدم انتشار آنها، تصمیم می گیرند و مانع از اعمال سلیقه های فردی می گردند. در واقع، هدف اصلی از تشکیل شورای کتاب انتخاب طرح هایی است که صرفاً به حوزه رادیو مربوط شده و مستقیماً می توانند به

افزایش دانش و آگاهی برنامه سازان رادیویی کمک کنند تا به این طریق از هدر رفتن سرمایه ها و منابع مالی تخصیص

ص: ۱۷۸

یافته، جلوگیری شده و شاهد بهره وری بیشتری در این زمینه باشیم.

طرح های پیشنهادی که در شورای کتاب مورد تصویب قرار میگیرند، در راستای تقویت بنیه نظری و عملی برنامهسازان ارائه می گردند و تلاش می شود تا از گرایش نظری صرف یا کاربردی محض جلوگیری گردد. برای برنامه سازی رادیویی، علاوه بر برخورداری از شناخت کافی نسبت به موضوع مورد نظر می بایست از دانش و آگاهی روزآمد رادیویی نیز برخوردار بود تا بتوان برنامه ای ارائه داد که سبب جذب مخاطب جدید و حفظ مخاطب موجود گردد و این مهم تحقق نمی یابد، مگر در سایه بهره گیری از کتب و منابع ارزشمند و جدید که علاوه بر ارائه اطلاعات نوین در حوزه برنامه سازی، بینش مناسبی نیز در اختیار برنامه ساز قرار می دهد تا بتواند با ذهنیت روشن تری به ساخت برنامه های مناسب پردازد. تأمین صحیح پشتوانه علمی و عملی فعالان حوزه رادیو و از سویی قرار دادن فعالیت های نشر کتب رادیویی در مسیر مناسب از جمله مهم ترین سیاست های مورد توجه شورای کتاب معاونت صدا به حساب می آید.

الف) اهداف و وظایف شورا

الف) اهداف و وظایف شورا

(شورا با توجه به ضوابط، قانون اساسی، دیدگاه های مقام معظم رهبری، سند افق رسانه و سیاست های سازمان و معاونت صدا، ملاک ها، خطوط قرمز، محورهای موضوعی و باید ها و نبایدها مرتبط با کتاب را احصاء و مشخص نماید؛

(پالایش و به گزینی کتب، نویسندگان و ناشران جهت معرفی و استفاده در برنامه های کتاب محور شبکه ها؛

(تعیین ملاک ها، اهداف، خطوط قرمز و محورهای موضوعی مرتبط با کتاب و برنامه سازی؛

(لزوم رفع فقر اطلاعاتی برنامه سازان شبکه ها در حوزه کتاب؛

ص: ۱۷۹

(معرفی کتاب هایی در حوزه ها و موضوعات مختلف.

ب) برخی از مهم ترین تصمیمات این شورا که به شبکه های رادیویی ابلاغ شده است:

ب) برخی از مهم ترین تصمیمات این شورا که به شبکه های رادیویی ابلاغ شده است:

(ارزیابی مجدد برنامه های «کتاب حور»؛

(اطلاع رسانی اخبار کتاب متناسب با سیاست های ابلاغی شورا؛

(ترویج کتابخوانی و شیوه های صحیح مطالعه؛

(معرفی کتب مفید و سودمند با توجه به ملاحظات ذیل:

(متناسب با مخاطبان

(متناسب با مناسبت ها مانند کتاب های مرتبط با روز زن، دفاع مقدس، محرم و ...

(مطابق با اولویت های موضوعی روز مانند جنگ نرم و ... ؛

(بررسی شیوه های نقد و ارزیابی کتاب؛

(انتخاب کارشناسان و گروه های مرجع (متناسب با سیاست ها)؛

(جریان سازی موضوعی در کشور (مطابق با خط مشی های ابلاغی)؛

(زمینه سازی برای افزایش جوایز رسمی نظام در حوزه کتاب؛

(تلاش روزافزون در جهت مرجع شدن رادیو برای معرفی کتاب؛

(معرفی حداقل بیست عنوان کتاب در طول هر ماه در موضوعات مختلف و متناسب با

مخاطبان، با توجه به ضوابط و معیارها؛

(ارائه فهرستی از ناشران که خطوط قرمز و ضوابط و معیارها را رعایت می کنند و نیز

ناشرانی که در این خصوص بی توجه هستند.

ص: ۱۸۰

ص: ۱۸۱

کتاب نامه

اشاره

کتاب نامه

زیر فصل ها

الف) کتاب

ب) نشریه

ج) پایگاه اطلاع رسانی

الف) کتاب

الف) کتاب

(قرآن کریم).

آزبرن، مری پوپ و دیگران، بررسی وضعیت مطالعه کودکان و نوجوانان در امریکا، به کوشش: حمید قبادی و دیگران، تهران، شرکت تعاونی کارآفرینان فرهنگ و هنر، ۱۳۸۸.

آقاجمال خوانساری، محمد بن حسین، شرح آقا جمال خوانساری بر غررالاحکم و دررالکلم (جلد ۵)، به تصحیح: جلال الدین حسینی ارموی محدث، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۶۶.

آمدی، عبدالواحد بن محمد، غررالاحکم و دررالکلم، تحقیق: میر سید جلالالدین محدث ارموی، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۶۰.

آنتونیووگا، جوزه، کتابخانههای مدارس، سواد اطلاعاتی و طرحهای ارتقای سطح سواد در اسپانیا، چاپ شده در «پژوهش هایی درباره مطالعه در کشورهای ایتالیا، اسپانیا، آلبانی و شیلی»، به کوشش: حمید قبادی و دیگران، تهران، شرکت تعاونی کارآفرینان فرهنگ و هنر، ۱۳۸۸.

ابرامی، هوشنگ، کتاب و پدیده کمرشده، تهران، مرکز اسناد فرهنگی آسیا، ۱۳۵۷.

ابن بابویه، محمد بن علی، الأمالی، تهران، کتابچی، ۱۳۷۶.

اداره کل مراکز و روابط فرهنگی وزات فرهنگ و ارشاد اسلامی، خلاصه مقالات اولین همایش راههای ترویج فرهنگ مطالعه و کتابخوانی، تهران، معاونت امور فرهنگی وزات فرهنگ و ارشاد اسلامی، اداره کل مراکز و روابط فرهنگی، ۱۳۷۶.

اکرامی، محمود، اصول ارتباط جمعی، مشهد، ایوار، ۱۳۸۲.

امانی، غفور و فریده آذر نوید، کتابخانههای مدارس و نقش آنها در ایجاد عادت به مطالعه در دانشآموزان، اردبیل، انتشارات تراز، ۱۳۸۰.

بالدریج، کیپی، روش های مطالعه، ترجمه: علیا کبر سیف، تهران، نشر دانا، چاپ هفتم، ۱۳۷۳.

بیگی، سید حسین، نقش رسانه در ترویج فرهنگ کتابخوانی، تهران، اداره کل پژوهش های سیما، ۱۳۸۰.

پاینده، ابوالقاسم، نهج الفصاحه (مجموعه کلمات قصار حضرت رسول ۹)، تهران، دنیای دانش، ۱۳۸۲.

پدرامنیاء، اکرم، روان شناسی خواندن و ترویج کتابخوانی (چگونه کودکان و نوجوانان خود را به خواندن علاقه مند کنیم)، تهران، نشر قطره، چاپ دوم، ۱۳۸۸.

پژوم، جعفر، چراغ تجربه: سرگذشت جمعی از مشاهیر به قلم خودشان، [تهران]، نشر ثالث، ۱۳۷۶.

خامنهای، علی، صدا و سیما در کلام مقام معظم رهبری، گردآوری و تدوین بنیاد فرهنگی فاطمه لزهرا ۳۱، تهران، صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران، مرکز تحقیقات، مطالعات و سنجش برنامه ای، ۱۳۷۳.

، کتاب و کتابخوانی در آینه رهنمودهای مقام معظم رهبری، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۷.

ص: ۱۸۳

، من و کتاب، گردآورنده دفتر برنامه ریزی انتشارات سوره مهر، تهران، سوره مهر، ۱۳۸۶. خداداد شهری، نیره، «نقش تلویزیون در ایجاد عادت به مطالعه کودکان و نوجوانان»، کودک، نوجوان و رسانه، زیر چاپ.

خسروی، فریبرز (زیر نظر)، دایره المعارف کتابداری و اطلاع رسانی (جلد ۲)، تهران، سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۵.

دبیرخانه شورای عالی جوانان، شیوه های اشاعه فرهنگ مطالعه، چاپ شده در خلاصه مقالات اولین همایش راه های ترویج فرهنگ مطالعه و کتابخوانی، تهران، معاونت امور فرهنگ و زات فرهنگ و ارشاد اسلامی، اداره کل مراکز و روابط فرهنگی، ۱۳۷۶.

دوانی، علی، حاج شیخ عباس قمی: مرد تقوا و فضیلت، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۳۵۴. دور، امه، تلویزیون و کودکان، رسانه ای خاص برای مخاطبان خاص، ترجمه: علی رستمی، تهران، سروش، ۱۳۷۴.

دیلمی، حسن بن محمد، ارشاد القلوب (ج ۱)، [ابی جا]، انتشارات شریف رضی، ۱۴۱۲ ه. ق.

ذوالفقاری، غلام حسین، رهنمون: شامل سخنان جاودان بزرگان، مشاهیر و نوابغ جهان، تهران، اوسان، ۱۳۸۳.

ربانی، هادی، سیمای کتاب، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان چاپ و انتشارات، ۱۳۸۰.

رجبی، محمدحسن، مروری کوتاه بر تاریخ کتاب در ایران: از آغاز تاکنون، تهران، اطلاعات، ۱۳۸۸.

رزاقی، افشین، نظریه های ارتباطات اجتماعی، تهران، پیکان، ۱۳۸۱.

ص: ۱۸۴

رضاداد، علی رضا، آشنایی با فرآیند تولید، جزوه کارگاه آموزشی آشنایی با فرآیند تولید، قم، مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما، خانه هنر و اندیشه، واحد آموزش، [بیتا].

ساروخانی، باقر، جامعهشناسی ارتباطات، تهران، اطلاعات، ۱۳۷۲.

سبحانی، جعفر، رمز پیروزی مردان بزرگ، قم، نسل جوان، ۱۳۸۰.

، سیمای فرزندانگان، قم، موسسه امام صادق، ۷، ۱۳۷۹، ۱۳۸۰.

سید کباری، علی رضا، حوزه های علمیه شیعه در گستره جهان، تهران، امیرکبیر، ۱۳۷۸.

سیف، علیاکبر (مترجم و گردآورنده)، روش های یادگیری و مطالعه، چاپ سوم، تهران، نشر دوران، ۱۳۸۰.

کاربخش راوری، ماشاءالله، راه های ترویج فرهنگ مطالعه و کتابخوانی بین کودکان و نوجوانان، چاپ شده در خلاصه مقالات اولین همایش راه های ترویج فرهنگ مطالعه و کتابخوانی، تهران، معاونت امور فرهنگ و زات فرهنگ و ارشاد اسلامی، اداره کل مراکز و روابط فرهنگی، ۱۳۷۶.

طبرسی، علی بن حسن، مشکاهاالانوار فی غررالاخبار، ترجمه: عبدالله محمدی و مهدی هوشمند، قم، دارالثقلین، ۱۳۷۹.

طوسی، محمد بن حسن، الامالی، قم، دارالثقافه، ۱۴۱۴ ه. ق.

عطاردی، الهه، ویژگیهای مجری برنامههای کودک، تهران، مرکز تحقیقات صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۹

فلمینگ، کارول، دستینه رادیو، ترجمه: ناصر بلیغ، تهران، طرح آینده، ۱۳۸۴.

قریب، عبدالکریم، چرا شمار کتاب خوان در کشور ما کم است؟، چاپ شده در خلاصه مقالات اولین همایش راه های ترویج فرهنگ مطالعه و کتابخوانی، تهران، معاونت امور فرهنگ و زات فرهنگ و ارشاد اسلامی، اداره کل مراکز و روابط فرهنگی، ۱۳۷۶.

ص: ۱۸۵

قزل ایاغ، ثریا، ادبیات کودکان و نوجوانان و ترویج خواندن (مواد و خدمات کتابخانههای برای کودکان و نوجوانان)، تهران، سمت، چاپ سوم، ۱۳۸۵.

قمی، عباس، مفاتیح الجنان، قم، پیام مقدس، چاپ ششم، ۱۳۹۰.

کلارک، کریستینا و سارا اوزبورن و رودی آکرمن، نگرش جوانان انگلیسی نسبت به مطالعه تحقیقی در زمینه تأثیر خانواده، همسالان و مدرسه بر مطالعه افراد، به کوشش:

حمید قبادی و محمد الهیاری فومنی و اشرف راضی، تهران، شرکت تعاونی کارآفرینان فرهنگ و هنر، ۱۳۸۸.

کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی (جلد ۱)، تهران، اسلامیه، چاپ دوم، ۱۳۶۲.

گارثون، آوارو، سیاست ملی کتاب، راهنمای توسعه کتاب و کتابخوانی، ترجمه: محمد جعفر پوینده، تهران، نشر کارنامه، ۱۳۷۷.

گیدنز، آنتونی، جامعه شناسی، تهران، نشرنی، ۱۳۸۶.

لامعی، شعبان علی، حکایت های فرهنگی: کتاب، نویسندگی، نمونه های شعر معاصر، تهران، رامند، ۱۳۸۲.

متقی، علی بن حسام الدین، کنز العمال فی سنن الاقوال و الافعال (جلد ۹ و ۱۰)، بیروت، دارالکتب العلمیه، ۱۴۱۹ ه.ق.

محمدی ریشه‌ری، محمد، میزان الحکمه (ج ۱۰)، قم، موسسه فرهنگی دار الحدیث، چاپ نهم، ۱۳۸۷.

محمدی ریشه‌ری، محمد، محمد، میزان الحکمه (ج ۸)، قم، موسسه فرهنگی دارالحدیث، چاپ دوم، ۱۳۷۹.

صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران، مرکز تحقیقات، آسایشناسی فرهنگ مطالعه در بین جوانان ایرانی، تهران، مرکز تحقیقات صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۱ (پژوهش چاپ نشده)

مسعودی، علی بن حسین، مروج الذهب (جلد ۱)، ترجمه: ابوالقاسم پاینده، تهران، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۷۴.

سازمان صدا و سیما، جمهوری اسلامی ایران، معاونت صدا، خلاصه گزارش عملکرد شبکه‌های معاونت صدا پیرامون کتاب و کتابخوانی در سال ۱۳۹۰ (چاپ نشده).

معین، محمد، فرهنگ فارسی متوسط معین (جلد ۳)، تهران، امیرکبیر، ۱۳۷۱.

مفید، محمد بن محمد، الارشاد فی معرفه حجج الله علی العباد (جلد ۱)، قم، کنگره شیخ مفید، ۱۴۱۳ ه. ق.

مک لوهان، مارشال هربرت، برای درک رسانه‌ها، ترجمه: سعید آذری، تهران، صدا و سیما، جمهوری اسلامی ایران، مرکز تحقیقات و مطالعات و سنجش برنامه‌ای، ۱۳۷۷.

موگهی، عبدالرحیم، روش مطالعه و تلخیص، [بیجا]، نمایشگاه کتاب، چاپ دوم، ۱۳۷۱.

نادری، فاطمه و احمد شعبانی و محمدرضا عابدی، مطالعه در عصر دیجیتال: از اندیشه‌های کنتون اوهارا تا زایمینک لیو، تهران، نشر چاپار، ۱۳۸۹.

نیکخو، مهدی، نقش هنر و رسانه در تعلیم و تربیت، قم، دارالثقلین، ۱۳۷۹.

وزیری، فهیمه، تجربه سایر کشورها در زمینه ترویج مطالعه و کتابخوانی، چاپ شده در خلاصه مقالات اولین همایش راه‌های ترویج فرهنگ مطالعه و کتابخوانی، تهران، معاونت امور فرهنگ و زات فرهنگ و ارشاد اسلامی، اداره کل مراکز و روابط فرهنگی، ۱۳۷۶.

هوشنگی، امیر هوشنگ، مطالعه و کتابخوانی، چاپ شده در خلاصه مقالات اولین همایش راه های ترویج فرهنگ مطالعه و کتابخوانی، تهران، معاونت امور فرهنگ وزات فرهنگ و ارشاد اسلامی، اداره کل مراکز و روابط فرهنگی، ۱۳۷۶.

یغمایی، جواد و محمد خندان، کودک و مطالعه، تهران، نشر کتابدار، ۱۳۸۳.

ب) نشریه

ب) نشریه

ابراهیمی ترکمان، ابوذر، «فرهنگ کتابخوانی در میان روسها»، اطلاعاتی و اطلاع رسانی، سال دوم، خرداد ۱۳۸۷، شماره ۸، ص ۹.

اسماعیلزاده، محمد، «راهبردهای تحقق فرهنگ کتابخوانی در سطح جامعه»، کتاب مهر، سال اول، بهار ۱۳۹۰، شماره ۲.

اشرفی ریزی، حسن، «چگونه فرزندم را به مطالعه علاقه مند کنم؟»، کتاب ماه کلیات، مرداد ۱۳۸۷، شماره ۱۲۸.

اشعری، علیاکبر، «کتاب و کتابخوانی و نقش سازمان های فرهنگی»، کتاب ماه کلیات، آبان ۱۳۸۸، شماره ۱۴۳.

اصغر نژاد، حسین، «بررسی وضعیت کتاب و کتابخوانی در ایران»، پیام کتابخانه، سال یازدهم، بهار ۱۳۸۰، شماره ۱، صص ۶۱۱.

اکو، اومبرتو، «آینده کتاب»، ترجمه: مریم مرادی و فرشید فرهمندنیا، زیباشناخت، بهار و تابستان ۱۳۸۲، شماره ۸، صص ۲۱۹-۲۲۸.

بالبحوائجی، فهیمه و مهرزاد یزدیانراد، «تحلیل محتوای مجلات تخصصی کتابداری و اطلاع‌رسانی درباره ترویج کتابخوانی و کتابخانه های کودکان از سال ۱۳۷۸ تا ۱۳۸۷»، تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی، سال شانزدهم، زمستان ۱۳۸۹، شماره ۴، صص ۳۱۵۹.

ص: ۱۸۸

بهپژوه، احمد، «خانواده، کتاب و فرهنگ کتابخوانی»، پیوند، اسفند ۱۳۸۰، شماره ۲۶۹، صص ۵۲۶۳.

بیگزاده، فریده، «چگونه علاقه به مطالعه را در کودکانمان به وجود آوریم؟»، پیوند، خرداد ۱۳۸۱، شماره ۲۷۲، صص ۶۲ و ۶۳.

تواضعی، جابر، «جایگاه برنامه‌های گفت و گومحور در رسانه ملی»، جام جم، ۴ مرداد ۱۳۸۸، ص ۳.

جاویدی، شهرروز، «والدین، کودک و کتابخوانی»، کتابداری، ۱۳۸۱، شماره ۳۸، صص ۱۳۷ ۱۵۲.

جواهری، حمید، «نقش کتاب، کتابخوانی و کتابخانه در جامعه امروزی»، اصلاح و تربیت، آذر ۱۳۸۳، شماره ۳۳.

چاکری، حمیدرضا، «کتابخانه، مطالعه کتاب و موانع و راهبردهای بهینه‌سازی»، کتاب ماه کلیات، دی و بهمن ۱۳۸۴، شماره ۹۷ و ۹۸، صص ۱۰۸۱۱۱.

حاجی میررحیمی، سیدداود، «عوامل شناختی مؤثر بر ساختار نابهنجار کتابخوانی»، کتابداری، پاییز و زمستان ۱۳۷۸، شماره ۳۲ و ۳۳.

خسروی، فریبرز، «مقدمهای بر آسیبشناسی مطالعه در کشورهای جنوب»، فصل نامه کتاب، پاییز ۱۳۸۱، ش ۵۱، صص ۱۱۶-۱۲۵.

«درنگی در زندگینامه حضرت آیتا...العظمی مرعشی نجفی»، فرهنگ عمومی (ویژهنامه کتابخوانی)، تابستان ۱۳۹۱، ص ۲۴۸.

دیانی، محمدحسین، «نظرات بنیانی درباره کتابخوانی»، کتابداری و اطلاع‌رسانی، سال اول، تابستان ۱۳۷۷، شماره ۲.

ذکایی، محمدسعید، «خواندن برای لذت و لذت‌های خواندن»، کتاب مهر، بهار ۱۳۹۰، شماره ۲، صص ۵۰۶۹.

رجبی، محمد، «کتاب و کتابت در اسلام ۲، در اخبار (قسمت اول)»، فصلنامه کتاب، سال اول، تابستان و پاییز و زمستان ۱۳۶۹، شماره ۲۴، صص ۱۴۷۱۶۴.

ص: ۱۸۹

رجبی، محمد، «کتاب و کتابت در اسلام ۲، در اخبار (قسمت دوم)»، فصلنامه کتاب، سال دوم، بهار و تابستان ۱۳۷۰، شماره ۱۲، صص ۲۰۷.

رستگار فسایی، منصور، «وضع نگران‌کننده کتاب و کتابخوانی در کشور»، ادبستان، شماره ۴۲.

رضوی، سیدعباس و غلامحسین رحیمی دوست، «نقش دانشگاه در افزایش میزان مطالعه کتاب از دیدگاه دانشجویان»، روان‌شناسی و علوم تربیتی.

رفیعی علامرودشتی، علی، «شیفتگان کتاب (بخش هفتم)»، میراث شهاب، سال پنجم، بهار ۱۳۷۸، شماره ۱، صص ۱۶۹۱۷۱.

- «رهنمودهایی پیرامون کتاب و کتابخانه»، تربیت، اسفند ۱۳۶۴، شماره ۶، صص ۵۰۵۵
- سلیمانیکیاسری، عیسی، «کتاب و کتابخوانی»، گلبرگ، آبان ۱۳۸۴، شماره ۵۶، ص ۷۶.
- سلیمی باهر، حسین، «نقش معلم در هدایت دانش آموزان به کتابخانه و کتابخوانی»، تربیت، آذر ۱۳۷۵، شماره ۱۱۳، صص ۳۸۴۱.
- شهر آرای، مهرناز، «بررسی تأثیر تلویزیون بر مهارتهای تحصیلی کودکان و نوجوانان»، تعلیم و تربیت (آموزش و پرورش)، ۱۳۷۳، شماره ۳۸، صص ۳۳۴۳.
- طاهباز، سیروس، «روش های مؤثر برای جلب فرزندان به کتابخوانی و کتابخانه»، مکتب مام، مهر ۱۳۵۳، شماره ۵۹، صص ۷۰۷۴.

ص: ۱۹۰

- فاضلی، نعمتالله، «درآمدی جامع‌شناختی به پدیده و گفتمان کتاب در ایران معاصر»، کتاب مهر، بهار ۱۳۹۰، شماره ۲، صص ۴۴۹
- فانی، کامران، «نقش کتابدار در اجتماع»، تحقیقات کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاهی (کتابداری سابق)، ۱۳۵۹، شماره ۹، صص ۱۹۵۱۹۷.
- فرهادیان، سلیمان، «تلویزیون بهتر از کتاب»، همشهری، ۱۳۸۱/۱/۱۶، ص ۴.
- فریور، میرعمادالدین، «کتابخوانی در کشور ما فراگیر نیست»، نشاط، ۵ خرداد ۱۳۷۸.
- فعلعراقی، اکرم، «چرا کودکان ما به مطالعه علاقه مند نیستند؟»، پیوند، فروردین و اردیبهشت ۱۳۸۶، شماره ۳۳۰ و ۳۳۱، صص ۴۴۴۷.
- قزل ایاغ، ثریا، «خانواده کودک و خواندن»، پیوند، ۱۳۸۳، شماره ۲۸، صص ۴۳۵۴۴۴.

قناویزچی، محمدعلی و محمدرضا داورپناه، «بررسی عوامل تسهیل کننده و بازدارنده مطالعه و رابطه نگرش به مطالعه و کتابخوانی با الگوی انگیزشی مزلو»، کتابداری و اطلاع‌رسانی، سال دهم، زمستان ۱۳۸۶، شماره ۴.

کاظمیپور، شهلا، «چگونگی گرایش جوانان به کتاب و کتابخوانی»، کتاب ماه کلیات، آبان ۱۳۸۰، شماره ۴۷، صص ۶۱۵.

«کتاب از منظر ابن ادریس حلی»، ترجمه: سید حسن اسلامی، سروش، شماره ۸۰۹ (۵ آبان ۱۳۷۵)، ص ۲۹.

محبوب، نلی، «تولید کتاب فیلم گام های مهم کانون پرورش فکری در ترویج کتابخوانی»، کتاب ماه کودکان و نوجوانان، آبان و آذر و دی ۱۳۸۵، شماره ۱۵۴، صص ۱۵۴۱۵۶.

مرادمند، علی، «کتاب و کتابخوانی از منظر قرآن»، فصلنامه کتاب، سال بیستم، بهار ۱۳۸۹، ش ۸۱، صص ۱۳۳ و ۱۴۴.

ص: ۱۹۱

مرادمند، علی، «کتاب و کتابخوانی از منظر قرآن»، فصلنامه کتاب، سال بیستم، بهار ۱۳۸۹، ش ۸۱، صص ۱۳۳ و ۱۴۴.

میرحسینی، زهره و زهرا محمدی، «بررسی نقش تلویزیون در ترویج فرهنگ کتابخوانی از دیدگاه نوجوانان شهر تهران»، کودک، نوجوان و رسانه، شماره ۳، صص ۱۳۴۱.

میرحسینی، زهره، «نقش کتابخانه‌های عمومی در توسعه فرهنگ کتابخوانی»، پیام کتابخانه، سال چهارم، شماره ۱ و ۲.

نظری، عبداللطیف، «گنج دانایی: روز کتاب و کتابخوانی»،

، آبان ۱۳۸۴، شماره ۶۸.

ج) پایگاه اطلاع رسانی

ج) پایگاه اطلاع رسانی

۱. پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات، «۳۶ درصد شهروندان تهرانی اصلا مطالعه نمی کنند» (گزارش نظرسنجی)، در: پایگاه اینترنتی خبرگزاری کتاب ایران: <http://www.ibna.ir/vdcfj1dyyw6dmxa.igiw.html> (بازیابی در ۱۳۹۱/۰۴/۲۰)

۲. حاجیابراهیم زرگر، زینب، «بررسی سهم تلویزیون در اوقات فراغت جوانان»، در: پایگاه اینترنتی انسانشناسی و فرهنگ: <http://anthropology.ir/node/1147> (بازیابی در ۱۳۹۱/۰۵/۱۰)

۳. خامنه ای، علی، «بیانات بازدید از پنجمین نمایشگاه بین المللی کتاب تهران» (۱۳۷۱/۰۲/۱۷)، در: پایگاه اینترنتی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیتا... العظمی سید علی خامنه‌ای (مدظله‌العالی):

p=contentShowid=674? (بازیابی در ۱۳۹۱/۰۵/۱۲)

ص: ۱۹۲

۴. «بیانات در دیدار مسئولان کتابخانه ها و کتابداران»، در: پایگاه اینترنتی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیتا... العظمی سید علی خامنه‌ای (مدظله‌العالی):

در (بازیابی در <http://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=16739>) (۱۳۹۱/۰۵/۲۵).

۵. ، پیام به گردهمایی کتاب و کتابخانه در کتابخانه مرکزی و مرکز اسناد آستان قدس رضوی (۱۳۷۴/۰۶/۲۱)، در: پایگاه اینترنتی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیتا... العظمی سید علی خامنه‌ای (مدظله العالی): <http://farsi.khamenei.ir/message-content?id=2765> (بازیابی در ۱۳۹۱/۰۳/۱۰).

۶. زرشناس، شهریار، «تأملی در ماهیت رسانه تصویری در دوران گذار»، در: پایگاه اینترنتی رجانیوز:

<http://rajanews.com/detail.asp?id=131594> (بازیابی در ۹۱/۰۵/۱۵)

۷. «قانون خطمشی کلی و اصول برنامه‌های سازمان صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران»، در پایگاه اینترنتی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی:

(بازیابی در ۱۳۹۱/۰۴/۱۴)